

3

PÁRT

TELJESSÉGÜGYI ÉRTESÍTŐ 2.SZÁM 1990 TAVASZ ÁRA: 69 Ft

3

PÁRT

Platón államáról az is tud, aki nem olvasta, de még aki tanítja, az is át szokott siklani a művet bevezető gondolatksérlet fölött. Ebben az elemi (valódi) szükségleteket kielégítő államot festi le Szókratész Glaukónnak. De Glaukón ezzel elégedetlen.

Mire „Szókratész:

Ahá, most már értem. Úgy látszik, nem csak az állam, hanem a dőzsölő állam keletkezését is meg kell vizsgálnunk. S talán nem is rossz ez a módszer: ha az ilyen államot is szemügyre vesszük, alkalmasint hamarosan rájövünk, hogy hol gyökerezik az államban az igazságosság és az igazságtalanság. Már most az igazi állam, s egyúttal az egészséges is, véleményem szerint az, amelyet az imént leírtunk; de ha akarjátok, vegyük szemügyre a felpuffadt államot is; ennek semmi akadálya sincs. Mert hát, úgy látszik, amaz egyszerű berendezkedés és életmód egyeseket nem elégt ki; ... Ha azonban így élünk az orvosokra is sokkal jobban rá fogunk szorulni, mint azelőtt.

Glaukon: Igen.

Szókratész:

Sőt mi több, az a terület, amely akkoriban a régi lakosságot még el tudta tartani, most már nem lesz elég, hanem kicsinek fog bizonyulni. Vagy talán nem?

Glaukon: De igen.

Szókratész:

Márpedig akkor a szomszédaink területéből kell valamit kihalásitanunk, ha azt akarjuk, hogy elegendő legelőnk és szántónk legyen; nekik viszont a miénkből ha ők is túllépik a természetes szükségletek határát, és nyakló nélkül vetik magukat a birtokszerzésre.

Glaukon: Hát bizony, Szókratész, ennek be kell következnie.

Szókratész:

Háborúzni fogunk ezután, Glaukon? Vagy hogy lesz?

Glaukon: Úgy.”

És Platón csak ezen megállapítások után veselkedik Állam-a megfestésének, művégtagokat próbálván adni az Örök Gyógyíthatatlannak.

Mi pedig azóta is szorgalmasan dőzsölünk, háborúzunk, míg a világ s két nap.

- 4 **Bartos Tibor**
JEGYET A TITANICRA?
"Az EZEK mind fáradtabb utálata közben azt hittük itt a keleti térfélen, hogy csakis EZEK veszik el tőlünk az élet minőségét, mert nem volt módunk se, eszünk se nagyon, hogy EZEKET mindkét világ Ronda Brigádjának tekinthessük."
- 19 **Sípos (S) Gyula**
A TÁRSADALMI HALADÁS SPECIFIKUS ALAPELVE
A fagylaltnyalási együttthatóból levezetve
- 20 **Amory Lovins**
BIZTOS ENERGIA
"Olyan ez, mint amikor egy elefánt megdöglök a szobánkban, és ezért kell, hogy legyen egy ezer megawattos tartalék-elefántunk, amely készen áll arra, hogy kivonszolja a tetemet."
- 35 **Rózsa Sándor**
SZÍVEM, SZERELMEM, EGYETLENEM: AUTÓ, AUTÓ!
(Kölni levelek)
"Úriember vasúton utazik."
- 38 **György Lajos**
FEJEZET A CENZÚRA TÖRTÉNETÉBŐL
Miként (nem) közölhattük az "alternatív Nobel-díj" hírért?
- 39 **EGYMÁSRÓL**
Hírek — kezdeményezések
- 45 **dr. Grespik László**
ALÁPOS GYANÚ HIÁNYÁBAN?
Feljelentés a Voks Humana Mozgalom és a Bioszféra nevében
- 48 **DEMOKRÁCIÁT LEVEGŐ NÉLKÜL?**
Anyák üzenete a Politikus Uraknak

- 50 **Gáspár Csaba László**
TARKOVSKIJJAL EMMAUSZ FELÉ
"A filmben a hit megszerzésének drámájáról van szó."

56 Tatsuo Motokawa
NYERSHAL-TUDOMÁNY ÉS HAMBURGER-TUDOMÁNY

60 Halász Tünde
A NYELVEN TÚL

62 Carl Rogers
ILYEN VAGYOK
"Sem a Biblia, sem a próféták, sem Freud, vagy a kutatás, sem Isten, sem az ember látomásai nem kerekedhetnek a saját közvetlen tapasztalataim fölé."

68 **AUROVILLE**
szemelvények egy indiai öko-faluról

75 **Közösségi könyvespolc**

76 **PÁLMAÁG**

77 **Szmirnai Szent Polikárp levele**
(a mai magyar katolikus egyházhoz)

78 **A "Jézusi emberséget az egyházban!"
kezdeményezés javaslata**

78 **Javaslat a polgári szolgálatra jelentkezőket fogadó bizottság
továbbfejlesztésére**

79 **Kire szavazzunk?**

80 **Könyvajánlat**

Bemutatjuk Ravadits Kornél grafikáit

MUNKATÁRSÁK:

Bartos Tibor
Halász Tünde
Kilián Imre
Maurer György
Simonyi Gyula
Sípos Gyula
Tolnay Imre
Borító: Schmal Károly

Megjelenik: Tavasszal — Nyáron — Ősszel — Télen.
Kiadja: Harmadik Part Alapítvány
H-1124 BUDAPEST Németvölgyi út 120.
Számlasszám: 222 - 13224

Terjeszti a Magyar Posta
Készült az OSZK Nyomdaüzemében
Vezető: Burány Tamás

A Harmadik Part által közölt anyagok tartalmi torzítás nélkül szabadon közölhetők. A szerkesztőség ezúton kér az újraközlés esetén értesítést vagy tisztelet-példányt.

The materials published by the THIRD SHORE can be re-published free, without distortion of contents. The editorial board hereby asks for notice or complimentary copies in case of re-publication.

Felelős kiadó: Maurer György

ISSN: 0865-3704

A Soros Alapítvány támogatásával készült.

JEGYET A

Két előadás

1989. október elején

A ki az első világ szavát fordította a második világ szavára harmincöt évig, az hátha segíthet jövőnk menedzsereinek, amikor a nyugati világ fogalmait forgatják bele sietősen a keleti világ fogalmai közé.

Magam sem hittem harmincöt évig egyvégtében, hogy kettő a világ. Nem értettem például, miféle hidegháború az, hogy az egyik ellenség ártámogatott gabonájával, de akár kölcsöneivel is tartja a másikat, nehogy vereséget szenvedjen. Az én térfelemen, úgy értesültem, proletárforradalom sajátította ki a termelőeszközöket meg az életemet, hogy a kereslet és kínálat véletleneit tudományosan és némi véráldozat árán a tervgazdálkodás tévedéseivé alakíthassa át. A túlsó térfélen, mint értesültem, fogyasztásra átalakított társadalmak a régi szocdem követelések államosításával enyhítették a piac vastörvényeit. Háborús veszélyben forogtam, hallom, majd negyven évig, mert a másik térfélen fasiszták és imperialisták üzték üzelmeiket, s amíg mi az élen jártunk, ők rothadtak, azután egyszerre reménytelen messziségben voltak előttünk. A békémet azonban mindenképpen védenem kellett tőlük, bár lassan kiderült a jóléti államok zabszem-politikájának értelme is: legújabb harcirepülőgépet azért kell vennie a polgárnak, mert legújabb videót, azt nem biztos, hogy vesz. Márpedig a szabad piacgazdaságnak növekedés kell, ha termőföldet, vizet, levegőt békésen akar elpusztítani — háborútól ekkora természetátalakítás talán nem is telik. A természetátalakítás jelszava persze a mi térfelünkön született, ezért természetes is, ha egyik fél sem követelte halkabban a békét a másikánál, és amikor háborúhoz való ellenség jelentkezni csak nem akart, akkor derengett fel mind a két félen,

hogy a békeharc értelme: ez van, ezt kell szeretni. Itt és ott.

Most pedig, hogy a mi térfelünkön ilyen hirtelen lejárt a proletárforradalom és a tudományos gazdaságtervezés mandátuma, piaci közgazdászaink örömmámorban úsznak. De csak a mieink, az elméleti fiúk, akiket nem a piac teremtett. Bezzeg a londoni *Times*, bár naponta megjelenő gazdasági szekciója éppoly terjedelmes, mint a politikai, nem lelkenedik. A KELET-EURÓPAI GAZDASÁGOK A TITANIC UTOLSÓ JEGYEIÉRT TÜLEKEDNEK — s ez még májusi címe, amikor az igazi tülekedés el sem kezdődött.

Most azután tóduljak a jegypénztárhoz, holtan értek a szóból és tudom, hogy megfürdök? Hát nem. Inkább, mint az a tolmács, aki süket szövegek évtizedes keresztüztéből szabadult, ordítózik tüzet-vizet, vadakat. Az impotencia nem gyógyítható AIDS-zel! Félreértés essék!

Mindjárt megnyugszom. Azután szemléltető sétára viszem Önöket. Peripatétikusan fogunk okoskodni, akár a régi görögök. Tavasszal három hétre megfészkelődtem Kelet-Berlinben, s aki ezért nem irigyel, az tolmácsra szorul. Kelet-Berlin, igaz, randa város első látásra. A csúfondáros pesti szellem a lipótkörúti Berlin-étterem épülettömbjének Szalay utcai sarkán a népbüfé „Kelet-Berlin” elnevezésével egy lapáttal még rátett a csúfságára. A valóságos Kelet-Berlin, az NDK büszke és mindenütt hirdetett fővárosa egy barokk-kori kormányzati székhely jobbik fele. Hogy romjaiból lassan megéledhessen, azért fizet az NDK a teljes országból odavezényelt építőiparával, és fizet az NSZK négymilliárd nyugati márka évenkénti segéllyel. Mégis ez a keleti Berlin olcsóbb a Fallal körülvevő nyugatnál, mert az némely pénzügyi szakemberek szerint hétmilliárd, mások szerint kilencmilliárd márkájába kerül az NSZK-nak.

JEGYET A

Két előadás

1989. október elején

A ki az első világ szavát fordította a második világ szavára harmincöt évig, az hátha segíthet jövőnk menedzsereinek, amikor a nyugati világ fogalmait forgatják bele sietősen a keleti világ fogalmai közé.

Magam sem hittem harmincöt évig egyvégtében, hogy kettő a világ. Nem értettem például, miféle hidegháború az, hogy az egyik ellenség ártámogatott gabonájával, de akár kölcsöneivel is tartja a másikat, nehogy vereséget szenvedjen. Az én térfelemen, úgy értesültem, proletárforradalom sajátította ki a termelőeszközöket meg az életemet, hogy a kereslet és kínálat véletleneit tudományosan és némi véráldozat árán a tervgazdálkodás tévedéseivé alakíthassa át. A túlsó térfélen, mint értesültem, fogyasztásra átalakított társadalmak a régi szocdem követelések államosításával enyhítették a piac vastörvényeit. Háborús veszélyben forogtam, hallom, majd negyven évig, mert a másik térfélen fasiszták és imperialisták üzték üzelveiket, s amíg mi az élen jártunk, ők rothadtak, azután egyszerre reménytelen messziségben voltak előttünk. A békémet azonban mindenképpen védenem kellett tőlük, bár lassan kiderült a jóléti államok zabszem-politikájának értelme is: legújabb harcipülőgépet azért kell vennie a polgárnak, mert legújabb videót, azt nem biztos, hogy vesz. Márpedig a szabad piacgazdaságnak növekedés kell, ha termőföldet, vizet, levegőt békésen akar elpusztítani — háborútól ekkora természetátalakítás talán nem is telik. A természetátalakítás jelszava persze a mi térfelünkön született, ezért természetes is, ha egyik fél sem követelte halkabban a békét a másikánál, és amikor háborúhoz való ellenség jelentkezni csak nem akart, akkor derengett fel mind a két félen,

hogy a békeharc értelme: ez van, ezt kell szeretni. Itt és ott.

Most pedig, hogy a mi térfelünkön ilyen hirtelen lejárt a proletárforradalom és a tudományos gazdaságtervezés mandátuma, piaci közgazdászaink örömmámorban úsznak. De csak a mieink, az elméleti fiúk, akiket nem a piac tett. Bezzeg a londoni *Times*, bár naponta megjelenő gazdasági szekciója éppoly terjedelmes, mint a politikai, nem lelkendezik. A KELET-EURÓPAI GAZDASÁGOK A TITANIC UTOLSÓ JEGYEIÉRT TÜLEKEDNEK — s ez még májusi címe, amikor az igazi tülekedés el sem kezdődött.

Most azután tóduljak a jegypénztárhoz, holtan értek a szóból és tudom, hogy megfürdök? Hát nem. Inkább, mint az a tolmács, aki süket szövegek évtizedes keresztüztéből szabadult, ordítózok tüzet-vizet, vadakat. Az impotencia nem gyógyítható AIDS-zel! Félreértés essék!

Mindjárt megnyugszom. Azután szemléltető sétára viszem Önöket. Peripatétikusan fogunk okoskodni, akár a régi görögök. Tavasszal három hétre megfészkelődtem Kelet-Berlinben, s aki ezért nem irigyel, az tolmácsra szorul. Kelet-Berlin, igaz, randa város első látásra. A csúfondáros pesti szellem a lipótkörúti Berlin-étterem épülettömbjének Szalay utcai sarkán a népbüfé „Kelet-Berlin” elnevezésével egy lapáttal még rátett a csúfságára. A valóságos Kelet-Berlin, az NDK büszke és mindenütt hirdetett fővárosa egy barokk-kori kormányzati székhely jobbik fele. Hogy romjaiból lassan megéledhessen, azért fizet az NDK a teljes országból odavezényelt építőiparával, és fizet az NSZK négymilliárd nyugati márka évenkénti segéllyel. Mégis ez a keleti Berlin olcsóbb a Fallal körülvevő nyugatinál, mert az némely pénzügyi szakemberek szerint hétmilliárd, mások szerint kilencmilliárd márkájába kerül az NSZK-nak.

TITANICRA ?

az Iparművészeti Főiskola menedzserképzőjén

Ezt a költséges zárványt is szerettem volna jól betekinteni, azért fészkelődtem meg messzi kinn keleten, a főváros nyüzsgésén túl, erdősávok és tavak közé. Az iparalapítás korában ezek mentették meg a lapályos várost az elférgesedés, a fulladás, a penész, a gümőkór veszedelmétől, mikor más német nagyvárosok már angliaiaknál különb mintakönyvvel szolgáltak a marxi társadalomkritikának. Berlin addigra egyébként a közép-ső Németország, sőt a mai Lengyelország sziléziai, pózeni és pomerániai területeit behálózó csatornarendszer gózába került, azaz a vasútépítést megelőzően igen kínálkozott már fővárosul. A Keleti-tengernek tartó lomha folyók gyűjtőték messzi mocsárvilágainak vizét is, talaját pedig lassan és módjával alkalmassá tették az építkezésre. Azt a tóvidéki villát, amelyikbe én beköltöztem, hét alkalmazottal dolgozó iparos házigazdám sok betonnal építette technokratához illően, nagy fák, keskeny hidak, favázás és zsilipelt falú házak, nádasok és turfa-gyeppek között, ezért a villa ferdén forgott kacsalábán. Ha magamra maradtam benne, a hétszatornás esti televíziózás közben sűrűn jártam rá bársekre nyére, de az is félszakra állt, a televízió is csapintólágoosan, ágyam is menetelesen, én magam meg kaptosan — csak hogy a legkeletibb Berlinből a legnyugatibbig még meredekebb lejtést tapasztaltam. Akkorát, hogy házigazdámék, akik ezt az utat soha nem teheték meg, holott én naponta jártam három hétig, több hitetlenkedéssel hallgatták elbeszéléseimet, mintha a bársekre nyükön szánkáztam volna oda-vissza. Pedig ugyanazzal a városképet szeldelő helyi érdekű S-Bahn-nal utaztam, amelyik a munkások zömét hordja — és hordaná át, elvben, a nyugati városba is. Csak hogy a Fal tengelyében a Friedrichstrassénál páncélozott és kamerákkal felszerelt biztonsági alagútban mind le kell szállniuk az utasoknak, és akik nyugatra tartanak közülük, azoknak

termek alumínium kabin-rendszerén kell átfésüldödniük, majd lépcsőkön ismét felkapaszkodniuk a páncélzat túlsó felére, onnan folytathatják útjukat az S-Bahnnal. A gyűrődő tömegben hamar megismerni az alkalmi takarító-munkákra átigyekvő keleti nyugdíjast, a lengyel kalmárt a sportszatyrával, az örök alkatrésziánnyal küzdő VEB, a népi tulajdonú keleti vállalat megbízható szakemberét, aki kézitáskáját hivatalosan mossott fekete keletnémet márkával tömte meg a bevásárláshoz.

Villásreggelivel kényeztettem magam első átkelésem előtt a Friedrichstrassén: csirkeraguval, fagylalttal, kávéval és — na még! — egy üveg jegelt Radebergerrel... Majd az Állatkert megállónál leszállván a nyugati térfélen nyomban látnom kellett, hogy fabódé előtt állva többre kerül egy doboz meleg sör a rekkenő hőségben, mint félórája a légkondicionált keleti villásreggelim... Hova hát? Persze a szememet legeltetni a Nyugat Kirakatán, a szabadság körülfalazott szigetnek legszívében: előre a Kurfürstendammra, a keletberlini népbüfé álmainak korzójára! Házigazdám könnyesen kötötte a lelkemre előző este, hova mindenhova menjek, mit mindent nézek, minek az árát jegyezzem... Alig megindultam a romjában városcímerül hagyott Emléktemplomtól a sportjaguárok, fehér öltönyök, aranykarpereces bájgúnárok, indus csokoládéturbánok, szögekkel kivert motoros zekék, nemzetiszalagos amerikai szalmakalapok, selyempincsik és zöldhajú kriptaszökevények forgatagában rezgő Ku'dammon, utcai kiárusításba botlottam. Gondoltam, helyes, kezdjük az alkut legalul. Cipők, táskák, kendőzőszerek közt egyszínmintás MIR EGAL (nekem 8) feliratú pólóing-halmok kaptak meg: negyvenkilenc márka ötvenért vesztegettek darabját. Tízével számítva, ahogy az Emléktemplomnál a váltószoba veszi a keleti

márkát, éppen erfurti művészettörténész barát-
ném havi fizetése!

Árakat azután nem is igen láttam a kiraka-
tokban, hiszen ezek elégáns üzletek, az ár nem
számít. Nem ám! Csak amint az elektronikai
áruházak, butikok, csemegeboltok előtt elhalad-
va mind érdektelenebbül betértem mindenüvé
és számoltam ráérősen, míg kínozni nem kez-
dett a bendőmben áthozott jó Radeberger, ad-
dig éppen kiderült, hogy a mesés kínálatnak
semmi kereslete. Érdeklődő elvétve akadt az üz-
letekben, vevő egy se. Odaát Keleten: tolongás
pultoknál és pénztáraknál, még a könyvesbolt-
ban is, nem még, ahol a keletnémet ifjúsági
egyenruhát, a kövel mosott farmer utánzatát
meg a pólóingeket osztották — a leértékelt itte-
nieknek éppen egy-század árán.

S amikor ezen az árfolyamon elgondoltam,
hogy az egy Radebergeremet közcébebe ereszte-
ni itt: majd egy láda Radeberger ára odaát, a
szükség ötletességre serkentett. Megkerestem a
legelőkelőbb és legnéptelenebb üzletet a Wie-
land utcában, a Ku'damm még mindig roppant
finom mellékutcajában, oda nyitottam be, egy
Design Galériába. Designnak tetszett már vas-
kos zöldüveg tolaajtaja is, mert két helyen golyó
ütötte át. A gyanútlanul rendelkezésemre álló
tulajdonostól megtudtam, hogy rablótámadást
elszenvedett müncheni banktól vette. A feszítő
szükségben talán nem szenteltem igaz figyelmet
az öntött kő foteleknek, meg a rajtuk heverő
drótszivacs vánkásoknak, ferde villákba illő fél-
vállas könyvespolcoknak, felkunkorodó aszta-
loknak, és a rozsdás vázáknak meg a fölöttük in-
gó bombarepezseknek, de a tulajdonos engedelmével
útban hátra, látogatásom fő céljára térve
láttam, hogy fényforrások ezek. Majd jóval több
türelemmel folytatván az érdeklődést kiderült,
hogy a tulajdonossal titkon egyetértünk a mo-
dern tárgyformáló művészek megítélésében.
Ezek a mieink itt, magyarázta, többnyire felvarrt
arcú pop-artisták a hatvanas évekből, ezért az
érdeklődőknek rémlik egy-egy képük, amelyet
akkoriban még nem tudtak volna megfizetni.
Akkoriban fiatalságát élte még a szekrényisor is
a mai megállapodott korba jutott közönséggel
együtt, amely megkülönböztette magát, kerül
amibe kerül, a szekrényisorok mai vásárlóitól. Ez
a design-bútor kelendőségének záloga. Mi azon-
ban tartunk olyan művészi darabokat, füzte hoz-
zá biztatóan, hogy el ne veszítsen, ha azért én-
bennem is él a vágy az apró különbségek iránt,
hogy építhetek kedvemre való designt magam.
Egy zsöllyét mindjárt szét is kapott, mint egy ré-
teges anatómiai atlaszt és összerakta másképp-
pen, úgy ültetett bele. Mintha feltárt és megint
összerakott hasban ültem volna.

A Ku'damm konzum-Édenétől keletre füves
térsegeken visz az út az összeomlott modern
Kongresszusi Palota, népnyelven a Terhes Oszt-

riga mellett a kiégett régi Reichstagnak. A
szemfájdító pazarságból oda tartok eldöntött
kerékpárjuk mellett verőző diákok, nyársat for-
gató népes török családok között. Higgadt,
örömtelen látvány. Itt mindent szigorúan sza-
bad. Ide szállnak le a keleti Berlinből szöke-
vényt hozó sportrepülőgépek is. A rengeteg
Reichstag nem megkapóbb a pesti Tózsdepalot-
ánál, de a legendája japán turistákat, spanyol
turistákat, nagynémet turistákat vonz ide busz-
szám. Akik végeztek a fényképezkedéssel, meg-
kerülik és keleti oldalának tömör mellvédjei
mögül néznek farkasszemet az épület tövében
elhúzódó Fal őrornyának NDK-határőrével, és
találkoztak a Történelemmel.

Legfőbb ideje. A Történelem az idén mintha
életmagra kapott volna. Tesz-vesz, intézkedik.
Hivatkoznak rá, fellebbeznek hozzá. A Falon a
sgrafittók évtizedes zavarosságán új alapozás, új
felirat: S.O.S.! Save Our States! Igazságot a Bal-
ti Államoknak! Benn a Reichstagban: Kérdések
a német történelemhez. A kiállítás tárlós, ismer-
reterjesztő termeiben alig lézengenek — hanem
a háború utáni, zaba-hullámos, gazdasági-csodás
évtizedek panoptikum-szerű utcaképei és lakás-
keresztmetszetei körül sűrögnek a diákok. Rom-
eltakarító asszonyok bábjai összetolt tűzhelyük
körül egy ép zugban együtt nevelik gyermekei-
ket, férfiak híján. Finta kerekű, tégl- és gyer-
mekszállításra egyaránt használatos gyermekko-
csi, féltve őrzött planta-tea, féllábú rikkancs —
azután odébb az első TV, csőbútor, veseasztal,
Bild Zeitung, a tollasodás örömei — majd far-
mernadrág, diáktüntetések — ezek a bábok
mintha élnének máig, sőt sokasodnának Berlin
mindkét felében. A diákok közéjük mosódnak,
mint a városligeti Jókai Színházban valamikor a
Feszty körképbe az alján elhelyezett valóságos
fatörzs, kő, nád. A Történelem tömegtermelésre
állt át, magát koppintja. Ezek a diákok itt hippy
apjuk plasztik másolatai. Jól tennék, ha időn-
ként zsebtükrükre lehelnének, hogy élnek-e még
— vagy az én emberismeretem vén hozzájuk?
Szakállas történelemtanáruk magyarázza nekik
az egyik sarokban a Lizenz-Pressét — a győztes
Szövetségesek engedélyével és pénzen alapított
lapokat — és a gyerekek jóval több figyelemmel
hallgatnak, mint a tanár nemzedéke annak ide-
jén, hogyan készül a közvélemény, kik engedé-
lyezik életünk napra kész forgatókönyvét.

Az én forgatókönyvem is arrafelé mutat,
amerre a Történelem készült mindeddig, a Har-
madik Birodalom régészeti rommezőin át a Tör-
ténelem szünetét jelképező, elzárt Brandenburi
Kapuig, majd tovább a senki földjén, amelyet
mintegy atavisztikus félelmekből nem építettek
be, a licensz-szabadság beton-ezüst fellegváráig,
a Springer sajtókonzern székházáig, a Fal men-
tében, ligetek poros útjain, és elgondolom, hogy
ahol a Springer palota a Falon túli kiváltságos

Leipzig Strasséra tekint, éppen ott ér véget ez a szégyenlősség, ott a két új világ kézfogója. Tejpiacnak hívták azt a környéket, ahol a lakbérszedők revolverrel járták a bércaszárnyákat s a frissen épültekbe szarító-családok költöztek be olcsó bérért, hogy Kelet-Berlin már a századfordulóra Berlin népbüféjének számított és a Ku'damm lakói szerint a Fal csak történelmi igazságot szolgáltatott a jobb embereknek. Az új nyugati városigazgatásban helyet foglaló Alternatívok balos lapja is azt írta a napokban lengyelripi riportjában, hogy a Fal a teljes Berlin leghasznosabb építménye.

A z ám! Útba ejtem a lengyelripiat! A Brandenburgi Kapu előtt még egyszer díjmentesen oldalba tisztelem a Falat, azután — Vigyázat! Zónahatár! — figyelmeztetések és korlátok között lódulok tovább a Potsdamer Platznak. Ligetben továbbra is, de már autók sűrű forgalmában. Egy lélek sehol, csak az autók, és itt-ott egy Schiller — akinek a sok szobra van, figyelmeztet Erich Kästner — lefestve vörössel, feketével, kézzel, sárgával, jól kidomborítva a mellénye, a gombjai, a nyakkendője csokra. Éjjel egy autóból kiszáll valaki, letesz a márvány talapzatra egy rekesz sprayt és munkához lát, egy frusztrált forradalmár május elsejéről, a Springer palotának szegülő munkás Kreuzberg lakója? Ennek most a végére járok, mint a Történelem legutóbbi művének.

Nyolcas kereszteződésben torpanok meg. Ez volt a századfordulós Európa legforgalmasabb kereszteződése — apám Baedekere a lelkemre is köti, hogy csak akkor lépjek le a járdáról, ha a csendbiztos megállította a robogó fogatokat. Itt azonban se csendbiztos, se fogat, se ember, se város, csak robogás. Környezetbarát zölddel lefestett mágneses vasút a fejem fölött, de nem jár az sem, alighanem ember híján.

De azután megint élet. A Zenepalota: dőlő sárga kerámiavitorlás, építési szeméttel és megkezdett kertészettel, ablakaiból a vidéki zeneiskolák vékony pimpilije szől, odébb az új Iparművészeti Múzeum: szögletvasak közé szorított nyerstéglái némiképp váratlan, de igen szép limoges-i zománc-gyűjteménnyel csábítanak, majd amint hátsó kapuján kilépek, minden egyszerre dől rám: porfelhő, kígyózó embersorok letanyáztott autók között, térdeplőn, törökülésben, guggolón, félmeztelenül, népviseletben.

Itt azután van vevő. Iszonyú németiséggel zajlik az alku ujjakon, felezett ujjakon. Alkuszna Marlboróra, újságpapíron metélt krakai kalbászra, Fekete Máriára, Puma cipőre, ágyneműre, pácolt vadgombára, Pollena-piperére, villanyfűrészre, kristályvázára, babákra, vodkára és a szándék európai egysége teljesebb, mint közepen Mies van der Rohe üveg és acél új Nemzeti Galériájában, egy szinttel a föld felett, eggyel a

föld alatt, a külvárosi ABC-k minden varázsával a lengyelripi közvéccéjeként. A tér túlsó végén a Mihály templom plébánosa már elzárta előlük a vízcsapot a parókián, magyarázza egy becsületben megöszült teremőr, amint a férfiklotyóba utánam nyomuló két lengyel nőt rángatja kifelé. — *Mann-o-meter!* — sopánkodik — Millen idők! Mikor itt külön illemhelye van a nyomorékoknak is!

Ez itt Berlin, a szabad Berlin szégyenfoltja — ebben egyetértenek az újságok a Springer-féle *Welt*től a *Frankfurter Allgemeine*ig meg a vörös és a zöld sajtóig. Pedig már majdnem sikerült letörölni. Csak pecsétet kellett volna ütni a kereskedésen ért lengyel útlevelébe, hogy megsértette az 1967-es négyhatalmi megállapodást, és többet a lábát be nem teheti a Nyugati Szektorba! Azután győzött a zöld-vörös koalíció és jött a május elsejei zendülés. A megvert rendőrség abbahagyta a pecsételést. Hogy is sérthették a négyhatalmi megállapodást ezek az elkínzott kalmárok? Az a sportszatyor holmi, amellyel ideutaznak és átlag napi ötven márkás forgalmat bonyolítanak le személyenként, az a zendülés óta úticsomagnak tekintendő, nem pedig árunak. S az iszonyú piacon — négyszáz méter a Falig, ötszáz a Brandenburgi Kapuig a Fal mentében — pizseg a nép.

Vajon a lengyelek szegénységének vagy a nyugatberliniek gazdagságának szégyenpiaca ez? Itt, ezen a helyen mentette meg már egyszer a fekete piac a romjában heverő Berlin romeltakarító asszonyainak és gyermekeinek életét. Az eladó szégyene vagy a vevőé? Törököt, a fenegyerek republikánusok mumusát ugyan nem foghatnék itt egyet se, de van berlini minden korú. Antropológus nem válogatná ki közülük a bejelentett 19 000 és nem bejelentett 50 000 helyi illetőségű lengyel menekültet, se a kezdő német irodai virágszálat, aki 1200 márkás fizetéséből 800-at költ csöpp lakására, és a barátját egyszer valódi kaviárral és orosz pezsgóval kényeztetné, vagy aki NDK ártámogatású, lengyel közvetítésű gyermekcipőt vesz... Elvégre eltartott ez a város is. Nyugatnémet adófizetők majd háromszázezer lakosát segítyzik szociálisan, ipari munkása meg csak százhatvanezer. Ezen felül az évi hétmilliárd.

Viszont miből támogatja az NDK nemcsak a gyermekcipőt, hanem annak az élelmiszernek jórészt is, ami itt a lengyelripiacra lel vásárlóra? De ki támogatja a nemzetközi-szocialista vasutat, hogy ide az éppen hetven kilométerre húzódo lengyel határszélről, háromszáz forintért a Friedrichstrasséig oda-vissza szállítja a kalmárokat? Hát a lengyel virsaftot — ami németül a zürzavarral egyértelmű — azt ki tartotta életben évtizedekig, hogy az itt kiárult ötven márkás haszonból, átlag harminc márkából meg lehet duplázni a lengyel átlagfizetést? Nem véletlenül len-

gyel vircsaft a teljes világ? Az amerikai Boeing-gyárban rövid a kábel és húzdmeg a jelszó, a gép lezuhan és a biztosító társaság fizet —, ez nem tervgazdaság-e? Hát hogy a KaDeWe, a Kaufhaus Des Westens, a Nyugat kirakata mostanában a Kelet bazárja lett, mert akik a harminc márkás hasznukat megkettőznék, itt vásárolnak be a lengyel—lengyelpiacra — viszont a nyugatberliniek, ha nem a lengyelpiacon, a törököknél vásárolnak Kreuzbergben — ez milyen modell?

A kancellári bunker, a Gestapo és a Népbíróság épületeinek füvel benőtt romhegyei közül egy-kettő átjutok Kreuzbergbe. Békés a városkép itt, ahol még két hete több rendőr sérült meg a zendülés során, mint tüntető — sortatarozással rendbe rántott régi szép Józsefváros, a századfordulón még franciák, csehek, iparosok, sertéshizlalók, kertészek és sörfőzők negyede, mára leszegett fejű, csöndes törökök. Ragyogóra fényezett gránátalmák a gyümölcsöseiknél, bódító kebab- és baklava-illatok, sárga kecskesajtok balkáni idillje enyhíti a protestáns szigort. Nem csodálom, hogy Momper, a friss süttető szocdem polgármester nem költözne itteni lakásából szolgálati villába. Még megtörténhet vele is, ami a rendőrökkel május elején, hogy a tüntetők köveitől vérbe borultakat törökök rángatták be boltjukba, lakásukra, ott hozták létre őket. A dolgozók a minta-németek — a takarító személyzetnek átjáró, olcsó NDK-nyugdíjasok viszont a „nemes-törökök” a nyugatberliniek szemtelen szája szerint. Világos?

Három-négyszintes posztmodern lakóépületek közt baktatok visszafelé és a szemem már a túlfélt Alex TV-tornán bízón, falum közeledő fatornán mintegy. Fáradtan fölnezek az utcatáblára: Wilhelmstrasse. De a házak csak jelzik a nyomvonalát, mert mind több a romtértség megint. Azután egyetlen ház Ribbentropp valamikori utcájából, drága bérvilla, műemléki műgonddal helyreállítva szecessziós erkélyrácsáig, vakolatdíszéig a múlt hétnél nem régebben. De amit elkészült, festő-hadosztály vonult át rajta átlósan és tótágast álló fákkal, repülő Mercedesekkel, hullámvasútként kígyózó földalatti szerelvényekkel ékítette, kötötte át a házat keresztbe is. A szalag csokra fönn a tetőcserépen, ahol trópusi bolyban zöld majmok játszanak. Adolf, ha erre sétál, sétapálcáját forgatva, csodálkoztában lekapja zsirardi-kalapját. Hát még, ha azt kell látnia, hogy az úttesten fényes délben félmeztelen és ujjatlan farmermellényes suhancok henteregnék ordítva, és sörösüvegeik kupakjával dobálják a járókelőket. A restaurált bérvillát alighanem bontásra ítélte a régi városi tanács, majd ezek szállták meg és védték a rendőrök ostroma ellen. Az új zöld-vörös tanács meggondolta, rendbehozatta a házat, sőt befestette sgra-

fittókkal és az úttesten ordító urak azóta a jogos lakói. Meg kell hagyni, szépek az abszint-színek ezen a sárga tengerföldrőljárón, és meg is érthette a múgond, mert Kreuzbergben, az „Ankarában” a házak rendbetettek ugyancsak, de a homlokfalakat máris dilettáns festékszóró-munkák ékelenítik mindenfelé. Forró jelszavak a magánzárkákban senyvedő Vörös Hadsereg Frakció kiszabadítására, csillagokba rajzolt kalasnyikovok között, és ahol jelszó nincs, ott legalább ennyi: „Randítsátok a falakat!” Adolf fölcsapja a kalapját és csókolgat mindenkit.

A Checkpoint Charlie előtt a nyugati Friedrichstrasse végében foghíjak és alumínium büfék között áll a Szabadság Múzeuma: azok a nyaktörő szökési eszközök láthatók itt, amelyekkel a legelkeseredettebbek jutottak át a Falon. Kötél-táncos kötele, sárkányrepülőgép, ejtőernyő, emberi parittyá. Az Antifasiszta Védőműnek nevezett Fal ostromlottjainak is itt az eszköztára, az akna, az automata lőfegyver. Szocialista ország útlevelével ingyenes a belépés. Kijövet elgondolom, ha ott szemből az alumíniumbüfé plasztikszékén lógáznám a maradék féllábamat, mikor légkondicionált villásreggelim után mégis a szabadságot választottam volna, és hoznák a számlát a kávéért, tizenötször akkorát, mint odaát, akkor mit szólnék. Az NDK-vámos a Checkpoint Charlie-nál kifordíttatja üres táskámat és megrökönyödik száz márkám láttán. — Semmit sem vásárolt? — Úgy néz rám, akár az örültre.

Úgy nézek rá, akár az örültre.

Honvágyam nemcsak az Alex TV-tornya és a hasam harangkondulása. Rohanok elmesélni NDK barátainak, mint Musset a frissen megdugott hercegnőjét. Tudom, várnák is a dicsekvésemet, hogy álmaik netovábbja legalább általam teljesül, én pedig csupa olyasmit mondok majd, amitől megutálnak. Ezt a sajnálatos majomszigetet! Sajtharangot miért nem borítanak rá?

Ravaszkodnom kellett. Beállítottam szórakozott pófával, és amikor mindenki rámmeredt, megkérdeztem, vajon nem ma este van-e a Schni. Schni: Karl Eudard von Schnitzler, ki-mustrált arisztokrata, a „német földön támadt első munkás- és parasztállam” TV-komentátora, minden hétfőn egy vitriolos negyedórában gyalázza a nyugati németföldet. Gyalázkodása messzi túlmege nyugatnémet kölcsönökkel támogatott kormányának időről-időre rögzített mértékén, ezért az NDK TV-nézője, ha véletlen NDK TV-t néz, és Karl Eduard von Schnitzler Fekete Csatornáját adják hírvül a képernyőn, már ott kikapcsolja, hogy Schni. Snitt. Ezt a Schnit kérdezem én nagy ravaszul házigazdaimtól. Acsargó válaszuk persze az, hogy nem tudom-e még: Schnit hétfőn kell kikapcsolni. Ej-

nye, mondom, pedig de meghallgatnám, mondom. Így kezdtem, szőrmentében. De a beszédesség keletberlini szelleme old az én óvatosságomon is, az ő csőlátásukon is. Itt a fővárosiak madárdalhoz hasonló tájszólásban beszélnek, egymást gyújtva röppentik fel a szót, megforgatják, kapdozzák, pöccentik tovább — hülyeségnek vagy hatféle szinonimáját megtanftják ott az asztal körül — s ezért nem lesz sértődés, hogy az ő szűkebb és bővebb hazájukat dicsérem. Pedig e tekintetben egyébkor kérlelhetetlenek. Az itteni IBUSZ legmerészebb toborzója: „A mi-NDKnk egy utazást megér!” Meg is kérdik tőlem utazásaim során, minek járok én ide annyit és ki fizet érte. Nem akar az NDK polgárainak a fejébe férti, hogy akár tetszhetik nekem itt. Holott járhatnék az NSZK-ba vagy Japánba, nem? Az úti toborzó plakát mellett mindig ott a párttoborzó GEBORGENHEIT. Biztonság, igen, de nem az erős bástyáé, hanem a fészek melegéé, ahonnan a fejüket kiütik és trilláznak. Weizsäcker újra választott NSZK-államelnök, látom a képernyőn este, a VOLLCASCO GESELLSCHAFT ellen mennydörög. Ez metaforának is az egymás farában túró autók, a szótlan fogyasztásra ítélt polgárok biztonsága. Én meg azért járok ide, hogy ha egy ismeretlen város ismeretlen kocsmájának törzsasztalán illendően kopogtatok, nyomban leültessenek, megkérdezzék, honnan jöttem, miféle ez a jóképű pipa a számban és mit szólnék egy rozspálinkához. Nálunk az átpolitizált és átpszichologizált szóra már nehezen nyílik az emberek szája, és az egyik alig kinyitja, a másik belekőp, akár az angoloknál. Az NDK-ban mintha a beszéd volna a közösség teremtője és védője.

Megint egy fehérén izzó délelőtt és lódulok kötelességtudóan egy utolsó múzeumnak a nyugati Charlottenburgban. Az erdők, csatornák, tavak azonban lecsalnak az S-Bahnról. Lelépek már Keleten, Friedrichshagennél, a világvárosi robajtól jóval innen, egy régimódi peremkerületben. Hihetetlen persze itt is, hogy kockaköves főutcája megmaradt csőrömpölő villamosokkal, köztük kényelmesen átbálgató, megálló, fecsegő emberekkel, s hogy ez az utca a polgári serfőzőnél ér véget, mint ahonnan már úgyszincs hovotavá. Odáig apró boltok rengetege vezet, mellékutcaiban iparosműhelyek gépei börrögnek kalatolnak, és a bevásárló asszonyok között egy-egy franciakuлcsos ember kék munkaruhában bekiált valamit az üzletbe vagy megpihen egy korsó sörrel a platánok alján és nézi a villamost. Ez a Bölsche Strasse. Talán innen az ablakból tanulmányozta a friedrichshageni költőkoszorú hajdani díszje a szerelmet az élők világában? Annyit megtudok én is mindenképp, mint egy múzeumban, biztatom magam.

S hogy tennivalóm legyen, majd meglátogatom házigazdámékat elektrotechnikai műhe-

lyükben, itt az egyik mellékutcában. De mivel nálunk nők dolgoznak főként, kinézek egy likőrüzletet szemben a postával, ahol levelezőlappjaimat adom fel. Beugrok, mit vihetnék a hölgyeknek. A polcok roskadoznak, a változatosság nagy, csak az olyan göngyölegű ritka, amelyiket én még nem kóstoltam. Fekete Johannát még nem, a Rhön Csöppeket még nem. Hát ez a fajta Bohnekamp?

A helyes döntés érdekében átmegegyek a sarki muskátlis kisvendéglőbe, pipára gyújtok és végigkóstolom a Johannát, a Rhön Csöppeket meg ezt a fajta Bohnekampot. Csak a pultnál, állva, de a pipám tetszik itt is, és a pincérnő mindjárt megkérdi, nem láttam-e utamban román paradicsomot valamerre. De láttam. Figyeltem. Két hete bolgár spárpa öntötte el Berlint. Még a pünkösdi búcsún is azt vesztegették teherautókról. Most paradicsom érkezett román rekeszekben. Ide is, ahol a villamos a Bölsche Strasséra kanyarodik. Nincs is még sor, most rakták le. A pincérnő elszalad, s amíg a csaposal nyájaskodok, megszületik a határozat: Fekete Johanna. Egy üveggel lesz szíves az én részemre a ferde villába, magyarázom szelíd szóval a likőrösületben, egy üveggel pedig hölgyek részére kérnék. Megértően mosolyog mindenki. Egy csöppel odébb — nem is a Fekete Johanna juttatta az eszembe, mert az szederszínű és édes, de látok egy igen jóképű fekete inget a kirakataban. Beugrok az üzletbe, elmondom, mi járatban vagyok errefelé és hogy csak beugrottam, de nincs-e 43-asuk ebből a jóképű fekete ingből? Nincs, de akad még mélykék, az még jobban is fog illeni az úrnak. Vagy ha olyan fekete lenne, az megfelelné, hogy a kezelője meg a két zsebe barnával szegett?

Két inggel indulok tovább. A házigazdámék felé a sarkon munkaruha-üzlet. Szakasztott olyan kezeslábasokat látok lógni benn, amilyen az itteni franciakuлcsosok hordanak. Sávolyzóvéses, színtartó, ártámogatott, kínai. Számolok, mindenhogyan csak 137 forint. A boltos szakember, rögtön talál rámvalót. Mégis nézelődök még, mert valahogy röstellek ilyen kevés pénzt hagyni itt. A szemembe is ötlük egy ballonkabát, húzózáras, több hasznos madzaggal. Kérem azt a kabátot. *Kutte*, helyesbít a boltos, ami furcsa, mert én a kámzsát másnak hittem. Mindegy, hadd látom közelebből. Kissé hibás áru, rebegi, de ezért a pénzért... Igaz beszéd. Hm. S meglehet, hogy a végig húzózáras, térdigérő kabátokat mind kámzsának hívhatják, különben mit akarna mondani a weimari kocsmám dala:

Weimar, alte Nutte, du

Zieh mal deine Kutte zu...

— dúdolom a boltosnak, az pedig nevet és ígéri, hogy a raktárból hoz olyan rámvalót, amelyiken nem találok a hibát. Hozza, kitergetjük a pulton, végigpróbáljuk húzózárat, zsinórjait, kifor-

gatjuk a selyembélését, s valóban csak itthon, hónapok múltán fedezem fel, hogy a műanyag-etiket elvasalták a belső zsebe fölött, az olvadta a selyemre. Így lett kámzsám is, mire házigazdámék műhelyéig eljutottam.

Illetve akadtak tennivalóim még odáig. Egy régi komám fiának fia született. A minap jártam náluk, de este, és az új fiú már aludt. S most virágos kedvemben a jó vásárok után az ő utcájukba fordultam be véletlen. No, ha már itt vagyok, hát itt vagyok. Megnézem azt a gyereket. Éjjeli műszakos apját is otthon találtam így, meg a gyereket is. Továbbá volt otthon bajor sajt, amelyet csak az Alexen lehet kapni, B-vitaminnal.

Az NDK-ban jelentős a B-vitamin fogyasztás. Él vele mindenki. A B: *Beziehung*, azaz összeköttetés. Magyarán P-vitamin lehetne. Vagyis protekcióval minden kapható. Komám fia mesterember, az alexi sajtolt-vezető hűgánál szerelt fürdőszobát, bajor sajtja azóta van. Arra pedig könnyű kis Mosel-vidéki bor.

Viszont így nem állíthatok oda elektrotechnikai műhelybe, bár a komám fia ajánlotta, hogy elkísér. Viszont, viszont. Mégis elindulok, s ahogy botladozok a csomagjaimmal, aranyos sarokházra leszek figyelmes. Félrehajtott bárnyfüggönyei mögül tükörből visszacsillanó rézlámpák, ajtaja fölött cégér, lakatos művű: *Ostyasütő. Waffeli* — ilyen huncutkásan, svájciasan nevezi magát. Hát ez nem elektrotechnikai műhely. Beléptemre csilingelés, máris selyemtapétás kis színházban vagyok, s a színen idős dámák kávézgatnak. Kávézgatnak, ostyázgatnak. Meleg ostyát, sokféle töltetűt hord szét a fehérpártás pincérlány. Letelepszek és a kerek márványasztalkán heverő hosszas étlapról választok ostyát és kávé, közben lapos pillantásokkal rögzítem, hogy itt nem lesz lehet pipázni, dúdolni, magyarázni. Ez egy finom hely. Itt talán árak is lesznek. Megiszok két kávé, elköltök két töltött ostyát, majd szigorúan számolnak és otthagynak 40 forintokat. Sírni kell.

Nincs vége az érzelmi hullámszámításnak aztán a műhelyben sem. Az izgatott nyugatberlini kérdésekre ugyan nem adhatom meg a kívánt választ, de Bölsche-strassei vásáraitam lelkesen üdvözlök a hölgyek, és a Fekete Johanna után ragaszkodnak hozzá, hogy öltsem fel munkaruhámat. Sandítok az iroda felé — hol a házigazdám, a mester? Elment banánért, nyugtatnak meg. Banán-dugóért? Nem, banánért, B-vitaminnak kell Schmalkaldenbe, egy finommechanikai üzembe, onnan kapnak alkatrészt ehhez a kapcsolóhoz, amin a kezük jár megállás nélkül. Aztán befut a mester, örömtelenül végignézi és a kezembe nyom egy csavarhúzó, ha már idáig vagyok. Sajna, munka, az volna, panaszolja aztán, csak a hozzávaló megszerzése mind lehetetle-

nebb. És este a segéd úr legénybúcsúja lesz, ahhoz még húst kell szereznie, továbbá egy pár cipőt is ígért Schmalkaldenbe a banán mellé, azért indul tovább.

Megyek vele, élvezném még feltámadt vásárlási lázamat. Beülünk a Barkasába és megyünk a cipőboltba. A postahivatal közbejöttével. A mester tartja rendben — Barkasának rendben tartása fejében — a helyi posta villamosságát, hiszen Barkasok a posta dobozkocsijai is, ilyenformán a mesteréhez kerül mindig alkatrészt. A munkához valók viszont Schmalkaldenből jönnek. Értem én, hiszen jártam benne, háromszáz kilométert innen. Luther ott ütötte nyélbe unióját a kálvinistákkal, és nyilván nem a szép szemükért. A piacról éltünk akkor is.

A cipőbolt vezetője sem különben. Szecis lámpát vett a pünkösdi búcsún és be is hozta, mert már várta a mester látogatását. A lámpa bajmegállítása után betekinthezünk a raktárba. Én is. A boltvezető Szigetszentmiklóson szokott nyaralni, kinéz belőlem is némi B-vitamint. *Keszem szepen cipe*. Puha tornacipőféle bőrből, forintra átszámítva 600. Még nem kaptam meg a kiutazási engedélyemet, folytatja gondolatmenetét a boltvezető, de viszek ezekből Magyarországra is.

Állok két józan férfi közt és nem bírok a vihogással. A komoly üzletek éppolyan lábön állnak, mint én. És mi a jobb vásár?

Válasszunk balítéletek nélkül, és a választás tisztaságának érdekében tegyük a kezünket a szívünkre.

Nyugat-Berlin levegője éppúgy átok, mint Kelet-Berliné, csak emitt sose rendelnek el riadót. Nyugat-Berlin szemetjét naponta kétszázötven szemetes-autó szállítja Kelet-Berlin egyik legszebb tóvidékére. További öt óriás szeméttelrakodót is nyitott az NDK a hetvenes évek közepén az NSZK-nak és más nyugateurópai államoknak. A Greenpeace számításai szerint évi 400 000 tonna mérget és 200 000 igen veszélyes hulladékot raknak le itt — súlyos százmilliókért, hogy minden csillagszemű magyar turista elmondhassa hazajövet: milyen szép tiszta ez a Nyugat-Európa! Aki a vízen vitatkozna össze velem — a terv-víz a jobb vagy a piac-víz? — az előbb merüljön meg a Keleti- majd az Északi-tenger vegyi csávjában, és igyon az Elbából, majd a Rajnából, amikor a svájci Sandoz a vitaminját beleeresztette.

Az NDK-ban ismeretlen a piacosított bérlás, Nyugat-Berlinben viszont autók oldalán, borkabátok hátán hirdetik nagy meszelt számokkal, hogy 800 meg 1000 márka úti markát annak, aki kiadó lakásnak csak a nyomára vezeti őket. Az NDK-ban a lakbér a közepes munkabér öt százalékánál nem több, Nyugat-Berlinben

kezdőnek elviheti a fizetése nyolcvan százalékát — ha hozzájut ahhoz, amit eleve *Bruchbudenek*, magyarmiskásan szarfészeknek hirdetett a hátán. Semelyik ipari társadalom nem igazolta Marx derűlátását, hogy a dolgozók másnapi munkába állásához a jóllakás mellett a lakás költségeit is meg kell térítenie a kizsákmányolónak. Az NSZK-tól az USA-ig bankkölcsönre épít családi házat a dolgozó, messze a munkahelyétől, hogy az ő zsebet terhelő autózásra is bőséges alkalmat nyíljon. Útépitési adó fizetésére ugyancsak. Olyan második ház építésére ugyancsak, amelyik a főközlekedés útvonalain egyelőre kívül esik. Ugyancsak adózhat az út építésére odáig, s ha az út főközlekedési úttá vált, építhet odább. Hol vagyunk már attól az együgyű piaci okoskodástól, hogy ha egy városnak jól megy, akkor kínál is elég lakást, hadd menjen jobban!

Szóval a lakás sem piacosható. Hát akkor mi? Talán az iskola? Az NSZK-ban minden újabb iskolareform kritikája leszögezi, hogy a porosz iskolamester — értsd: az NDK — a jobbak. A piac klasszikus földjén, az Egyesült Államokban a tavaly végzett 3,8 millió érettségiző közül 700 000 nem tudta elolvasni az érettségi bizonyítványát, öt közül egy nem találta az Egyesült Államokat a térképen.

Vagy a társadalombiztosítás költségei az elmúlt huszonöt évben tizenháromszorosára emelkedtek az NSZK-ban — tavalyi költségei 200 milliárd márkára rúgtak, Török- és Görögország nemzeti össztermelésének együttes értékére — de éppúgy roskadozik a terhek alatt, akár az NDK társadalombiztosítása vagy a miénk. Hogyan festene például a kórházak piacoshatása? Az NSZK-ban és Ausztriában egyidejűleg zajlanak monstre perek intenzív osztályok tömeggyilkos betegápoló nővérei ellen. Ha működik a piac, miért vesztes ott is, itt is a nővérhiány?

Ha így latolgatunk, egy pluszpontot nem kap sem a Marx-Wirtschaft, sem a Markt-Wirtschaft, bár a képzeletünk a Ku'dammnál szívesebben járja a Bölsche Strassét. Dolgunk színhelyére a legszívesebben gyalogszerrel jutnánk el, és mint a kelet-berlini műhelyben, lombokon átszűrt udvari napsütésben dolgoznánk, nem pedig neonfények alatt, villlózó képernyő előtt, ekcémát okozó vegyi itatású papírokkal — és nem keresnénk, hogy a modern építészlet szélhámosainak lakóövezetéből munkaövezetbe jussunk át kétszer naponta, drága pénzen, mint ahogy szabadidőnknek sem örülhetünk, ha a munkahelyen töltött rabidóval állítják szembe az ipari társadalmak mindenütt. A több fizetés nem piacoshatja jóérzéseinket.

De vajon a piac piacosható-e? Hazafelé a hálókocsiban érett korú nyugatberlini orvosnővel szopogatjuk a másik üveg Fekete Johannát. Kérdésemre megtudom, hogy ő sem vásárol a Ku'damm-on soha, bár régi szakorvoshoz méltó

a keresete — a KaDeWeben is elvétve. Leginkább csak Kreuzbergben. A lengyel piac felől nem kérdezhetem ki, rosszkedvűen elhallgat. Lehetséges, hogy ott már csak a kreuzbergiek vásárolnak — vagyis a Nyugat Kirakatában mindenki lejjebb száll egy árfekvéssel meg egy néposztállyal, ha a vásár komolyra fordul?

Míntha az orvosnő sem piacoshatna jól. Engemet ugyan megvehetne kilóra a pénzén — viszont énnekem virágos legyen a kedvem, másképp nem vásárolok.

Azért is a csaló pincér duzzogott csak évtizedekig minálunk, hogy a nyugati vendégeimről nem húzhatja le a bőrüket kedve szerint, ha én is ott vagyok. Vám előtt, vám utánam — két állam duzzog most is, hogy én jó vásárt csináltam.

Nézzük például a Fekete Johannát, amit már tőlünk el nem vehetnek. Tudom, hogy árt. De annyira nem, mint a terv- vagy a piacgazdaságban töltött rabidó. Tudom azt is, hogy az italok bolti árának semmi köze előállításuk költségeihez a piacgazdaságban sem, mert az állam engem árakkal nevel. Hogy a vodkincám otthon, a lengyel meg az orosz vodka kapható egyáltalán, és még elfogadható áron, véletlenül éppen a piaci mechanizmus műve már évtizedek óta. Az állam ezeket a világpiacon whiskyvel egy áru, fejfájást és szájbúzt nem okozó vodkákat azért teszi egyre kietlenebb hazai italkínálata mellé, mert Lengyelországtól és Oroszországtól meg kell vennie. Méghozzá istentelen mennyiségben. Azért nemhogy a whiskyhoz nem igazíthatja az árát, még a hazaiakat is mérsékli a dömpingvodka eladási kényszere.

Csakhogy megjelenik a képen a csaló pincér modellje. Az egyik ABC 135-ért szabadulna vodkájától, a másik 155-ért, a harmadik 160-ért, a Csemege 198-ért. Utánajárással megveszem a legolcsóbbat, és a pincér ceruzáját éberem figyelem. Hagyjuk a szabályzókat meg a mutatókat, az árfekvéseket, meg az árreket. Csalsz, bitang. Ez az igazság. S ha nem hívhatok rendőrt, tudod, mi lesz? Előbb-utóbb kijárok a lengyel piacra.

Ahogy ágneműt, trikókat, kesztyűt, zoknit, bírót hátán vágott kubai dohányokat, világháború közti német könyveket eddig is hoztam lengyelországi útjaimról és fittyet hánytam az állami útonállókra, mert így okoskodtam: Ha az állam énnekem kedvez, miért nem hozza be az ilyesmiket? Ha nagyban vásárol, még keres is rajta. Ha azonban az állam haragosom és vámszedői megtámadnak a határon, akkor kedvem fogom lenni a kijátszásukban. S akkor engem mulatsághoz segít, a lengyel piacot haszonhoz, és így a jó.

Ilyen a szegénység közgazdaságtana. S hogy alkalmi piacait Berlinton Szamarkandig KGST-piacnak hívják, az nem vall másra, mint hogy

közgazdaságtanom széles körben egyetértésre számíthat.

Allamok és csaló pincérek persze előkelő pofát vágnak. Hányszor gyúrta gombócba és csapta oda pincér a számológépdulát, ha figyelmeztettem, hogy nem lehet tétele a ketchup — és hányszor kellett hallani, hogy a nép ellenségei vagyunk! S mivel állam csődbe nem jut a modern világban — történelmi realitások, status quo, geopolitikai helyzet: mindig van kifogás — új trükkkel próbálkozik. Most Európával jön. Jól vigyázzunk, mert ez az Európa nem ám a lengyel piac, hanem a design-galéria a müncheni bankból átszállított belga-üveg ajtajával meg a beton kanapéjával! Ez kell nekünk mielőbb, és Európa ellensége lesz ezután, aki tudja, hogy Európa szállítja a veszélyes hulladékot, a veszélyes termékeket, a veszélyes üzemeket, azzal a veszélyes szédélgéssel együtt, amely szerint egyik papírpénz keményebb a másikánál, és hogy a papír forgása teszi a társadalom nedvkeringését, nem pedig a B-vitamin és a boldog csicsérgés.

A kemény és a puha valuta közötti különbség csupán a jövő hatékony vagy kevésbé hatékony fölélésében rejlik, semmiképpen nem a Ku'damm és a Bölsche Strasse kereslet-kínálatában. S hogy ez a szédélges szédület, annak beszédes példája, hogy nem nyugatnémetek menekülnek a határainkon Keletre úgy, ahogy én menekültem Nyugat-Berlinből naponta.

1989. december közepe

Az utolsó Mercedes-Krenzet is szétkapták a határon, amióta legutóbb találkoztunk. Azóta ledólt a Fal a keleti és nyugati Berlin között, és a két polgármester november 9. hajnalán, a német nép örömmünnepe kezét szorított a Potsdamer Platzon — a lengyel piacon. A népek fogyasztási csatájának poros piaca jelképes értéket nyert. A nép — először: mi vagyunk a nép — majd: egy nép vagyunk — maga mögött hagyta élcsapatát, a keleti különállam értelmét, a szocialista vívmányokat, sőt új szervezeteit, az Ébredő Demokratákat, a Demokráciát most!-ot, a Demokráciát és Emberi Jogokat! — elvégre te is demokrata, én is demokrata, ki nem demokrata? Demokrata volt a negyvenet betöltött Német Demokratikus Köztársaság is, holott élenjáró demokratái, a nép nyelvén: „boncok” környezetpusztító és mindenképpen gazdaságtalan ipari álmaikkal, a szocializmus fegyveres exportjával, a nép megfélemlítésével és bezárásával, kiváltságok teremtésével és gyarapításával tönkretették az országot.

Tehát bűnözők! Helyes, rendőrkézre velük, ávójukkal, a *stasival* együtt! Csak hogy a *stasi* által el nem égetett és Romániába nem repített

aktarengetegek kivizsgálásához hirtelen számmal 10 000 államügyész kellene, olyan, akinek lehetőleg nem voltak kiváltságai. De kinek nem voltak? Az olcsó lakás, az olcsó élelmiszer kiváltságában osztozott mindenki. S ezt lehetőleg ne is reformáljuk! Jöjjenek most cserébe Nyugat-Berlinbe járó keletberlini takarító-brigádjaikért a nyugati nagyvállalatok és takarítsák el a szocialista iparosítás szemétdombját! Hoppá, csak hogy kiváltságosak voltak a nyögődíjasok is, hiszen tíz nyugati márkás órabérüket keleti száz márkára váltották otthon és úgy éltek, akár a kombinát-igazgatók! A Potsdamer Platzra mindenki, demokratikusan! Azóta bevásárolni az eleve-demokratikus német köztársaságban csak személyi igazolvánnyal lehet, ami a lengyelek esélyegyenlőségét rontja ugyan a lengyel piacon, de legalább a hasznán odahaza lengyel is, német is kombinát-igazgató — vagy igazgatónő, ha a nyugatberlini utcán tevékeny friss keleti tehetségeket is meggondoljuk. Kurvákról szólva: Schni, az NDK TV Fekete Csatornájának elhallgattatott hírmagyarzója Vörös Csatorna címmel indított rovatot — a nyugat-német TITANIC Magazinban — igaz, magyar felesége, Rafael (Márta) álneven, mint egy bukott fűszeres.

De nem csupán Schni szemlélteti a KGST-piac nemzetköziségét. Sem csupán az, hogy a Falat, német magasztaltatásunk szerint Magyarországon bontották le. Közös vonásuk ezeknek a Panoráma-forradalmaknak leginkább az ötletlenség. Szabadság? Megvan. Demokrácia? Meglesz. Az ország nem eladó. Vevők sürgősen jelentkezzenek. Az NDK is úgy találta meg a húszmilliárd márkás tartozását a takarításnál, mint a fene-tudja-mikor elgurult inggombot. A párttitkári népünk-államunk-kormányunk többsét a közgazdászok kapták fel: nyomasztó adósságaink, adósságszolgálatunk. A Nemzetközi Valutaalap pedig további hitelek folyósítása ügyében revolverez, hogy az eddigieknek a kamatait fizessük legalább. Teljes is a demokratikus egyetértés, hogy fizetnünk kell az adósságalomány súlyosbítása árán is, ha belegebedünk is.

Nem fontos, mondják Erdélyben, hogy a székelynek az esze sok legyen, de az a kevés mindig a helyén legyen. Ezt többsíthetnék most a keleti térfél közgazdái. A békés mérsékletre intés egyet jelent a teljes keleti térfélen: demokrácia vagy nem, a jóvátételt tovább kell fizetni. A fejtagítókból csak a finánctóke csínytevéseire nem emlékszik senki.

Az amerikai, ha nem is járt szemináriumot, azt mondja: ha száz dollárral tartozok a banknak, az én fejem fáj — ha százezerrel, a banké. S most nézzenek meg engem. Énnekem például nincs adósságom, se nyomasztó, se kellemes. S ha valaki híreszteli, hogy van, azt perlem hitelrontásért. A bíróság felőlem kiderítheti, hogy jóhiszemű ember volt, hiszen hátha olyan váltót

látott, amelyikre az aláírásomat ráhamisította valaki. A váltó azonban hamis.

Kiderülhet akár, hogy a keleti térfél hitelezői, a nyugati világ bankárai ártatlanabbak a ma született gyermeknél. Honnan is tudhatták volna, hogy kölcsöneikkel olyanokat tartanak hatalmon, akik országuk népét nem kérdik és nem tájékoztatják, hogy hitelre szorulnak? Olyan ostoba bűnözőket valójában, akik azt sem tudták, mennyi hitelt vettek fel a nevünkben csalárd módon. S ha ezt a védekezést választják, a bankároknak igazolniuk kell, hogy csak keleti rádiókat hallgattak és keleti újságokat olvastak, amelyekben adásaik törvényes és szilárd hatalmukat hirdették, soha egy londoni *Times*t, egy *Zürcher Zeitung*ot, egy *Wall Street Journal*t.

Vagy azzal védekeznek majd, hogy éppen ők osztottak ki minket a boncoknak megőrzésre a háború után? Érthető akkor, miért pártolták a keleti térfél stabilitását annyira, hogy csak egy tegnapi *Guardian*-hír szerint az Egyesült Államok 93%-os dúsítású, tehát robbanófejek töltésére alkalmas uránt szállított Romániának folyamatosan, 1978 óta.

Bárhogyan döntene is a bíróság, ezek a frissen szabadult államok megállapodnának, hogy sem betegesen naiv bankárokkal, sem a volt gazdáik cinkosaival nem szorgalmazzák az üzleti kapcsolatot.

De ha nem küldenek pénzt, hogy tovább szólhasson a verkli, akkor? Akkor, honfitársaim és testvéreink a marxizmus bódulatában meg a lejmizmus kiváltságaiban: majd összebújunk, mint a szegényember malacai. Megtanuljuk akkor igazán, mire jó, ha zöld mezőben hét sovány tehén egymást feji. A napnál világosabban látjuk viszont, hogy porhintés volt a világ két részre szakadása, a hidegháború, és hogy Moszkva — mint az albán rádió mindig is hangoztatta — Washington láncos kutyája volt, vagy európaiban szólván: csendőrt fizetett Kelet-Európában természetbeni juttatásokkal és hitelekkel. Majd amikor a csendőrt nagyobb lábon kezdett élni, a hiteleket betáblázták a parancsnokságra is meg az őrszobákra is.

De akkor nemcsak mi, a frissen szabadultak eszmélnénk, kik és miféle szabadságba tessékelnének bennünket, hanem a nyugati polgár is megértené végre bankvilágának politikai módszereit és politikusainak sunyiságát. És akkor megtörténhet, amit a kommunisták annyira vártak: a világforradalom. Csak éppen különbségek alatt.

S ha akkor — választhatnánk magunknak csillagot? Ha egyszer ott állnánk az igazi kérdés előtt: mi kéne, ha vóna? Se a termelj többet, jobban élsz — se a fogyassz többet, jobban élsz — hanem?

Erre a kérdésre nem tud megfelelni most az NDK. Ők egyébként alig válogathatnak. Ők tiszt

teletjegyet kapnak a TITANICra, hiszen ha egyesülnek az NSZK-val, az kénytelen lesz átvállalni az ő demokratikus csódtömegüket, műzeumba illő áraiikkal, béreikkel, iparukkal és mezőgazdaságukkal együtt, elszennyezett földjükkel, vizükkel, levegőjükkel — ami költői igazság-osztásnak is megteszi, hiszen ők támogatták az NDK-t, hogy forradalmi fennakadások nélkül érhesse meg következő negyven évét. Az NDK polgárainak jórésze viszont nem kér az egyesülésből. Talán álmaik rommezejéről nem tángítanak? Vagy a hivatásos németgyűlölet érvét tették magukévá, hogy nekik egy népként élni többé nincs joguk?

Miféle létalapja lehet ennek az országnak, ha nem a bűnözéssé züllött államszocializmus? Ellenzéki szervezeteik filozófus fajtához méltatlanul zavaros válaszokat adnak erre a kérdésre. Az állameszmék levitézlettek, állítják. A létező szocializmus annyiban különbözik a megálmódottól, hogy azt nem kellett elszenvetnünk. Azonban... Annyi csak az azonban, hogy az én tapasztalatom a rossz tapasztalat is, nem tagadom meg a magam jószántából?

Vagy a Reichstag háborúvégi panoptikuma jár-e az eszükben: a kiégettnek odaépített falak, a falnak esett biciklironcs, a mindencélú babakocsi, a romeltakarító asszonyok és az ép zugban összetolt tűzhelyük? A kietlen szegénység, az utca bölcseivé lett gyerekek? A szegényember malacaiából vált az NDK-ban más génusz, mint minálunk a gömbformára metszett urasági ákác-ból?

A magyar utast mindig meghökkentette az NDK-ban, hogy a villamosajtók szélesre tárulnak, közbül nincs kapaszkodó, ezért lehetnek olyan magasak és testesek a gyermekkocsik, hiszen a megállóban fölös számmal pattannak a fől szállók, hogy a ringó bárkát föltegyék a lépcsőn. Meghökkenő az is, hogy a szerelemgyerek minden társadalmi rétegben otthon van, még hozzá tömegesen — de a gyermekét maga nevelő anya nem egymaga nevel mégsem, mert szomszédságára, baráti körére számíthat, és persze ő is nagyon vigyáz rá, s hasznossá teszi magát benne. Az NDK-ban még a hatvanas évek végén is épültek toronyházi lakások konyha nélkül, és szeltében elfogadott magyarázata úgy szólt, hogy a „néptársak” egymást közt szeretnek étkezni amúgy is, kintinokban, vendéglőkben, művelődési házakban. És csodák csodája, boldogítja a magyar utast is, hogy soha éttermi asztalnál maga nincsen és beszélgetésre szorított — ha meg történetesen tolmács az utas, olyan boldogság önti el ezeknél a közös asztaloknál, mint a szatírt az óvodában. Ilyen olcsó óvodában!

Amikor a mi beton búgatókretreink épülni kezdtek, egyidőben az összkomfortos balatoni

kutyaólakkal a lakásprobléma örök megoldhatatlanságára, az építőipar vitát rendezett az iparművészekkel a házgyári kézkonyháról. A vitán én is fölszólamoltam, amikor untam már, hogy a művészek azt hangoztatják: kevés a pénz, az ipar képviselői pedig, hogy nincs több. Azt találtam mondani ott, hogy én éppenséggel sokkal, amit a házgyári konyhák tervezésére és gyártására fordítanának, mert ha a betont kiszűröm a jövő látomásából, tizenkét háziasszonyt látok egymás fején, amint tizenkét egymáson álló fazékban kandargatják a gulyást. Ki ki a magáét. Csak azért vajon, mert az egymás főztét utálják? Akárcsak az egymás televízióját, mert abból is, látom révülten, tizenkettő tornyosul egymáson. Akkor persze automata mosógép nem volt még, azért majd a lakómegeőrző telepek teljes villanyhálózatát kellett megújítani. Akkor még ajánlhattam, hogy olcsóbb lenne, ha az a háziasszony főzne a ház minden lakójára, amelyik a legjobb gulyást főzi — mégpedig egy tágas földszinti konyhában, kevesebb balesetveszéllyel, és az étkezőfülkénél kényelmesebb étkezésben tálalhatna. Ott költhetnék el a családok gulyásukat meghitten, akár közös vizionálásban — pedig hol volt akkor még a színes TV meg a parabola antenna! — s akár össze is édesedhetnének a tanácsi lutri szerint összetelepítettek, hogy utoljára olyanok legyenek, mint a valóságos szocialisták. Mert mi az igazi különbség, érveltem, az akkoriban már felrobbantott saintlouis-i Pruitt-Igoe lakótelep s a hozzá megtevesztésig hasonlító Óbudai Völgyzáró Gát közt, ha építésének vezérgondolata ennek is, annak is a privát — görögül: a közösségtől megfosztottság, a félcéduka?

Semmi sikert nem arattam hozzászólásommal. Nem is csoda. Ha mindenki a felesége főztét szereti csakis, akkor mindenki csakis a feleségét szereti nyilván — vagyis megint egyszer szatír lettem az óvodában. Később derült ki, hogy az emberek a hallgatás e betontornyaiában válnak feleségüktől a legszívesebben — már aki feleségének gulyása miatti hirtelen felháborodásában ki nem ugrik az ablakon. Hogy kiderüljön, meg kellett tapasztalnunk. Az úton végig kell menni Marosán szerint.

Egyetlen igazi vívmánya az NDK-nak, még ha felében-harmadában szándéknak maradt is: hogy fékezte a németiség régi hajlandóságát a kerti törpével annyiszor jellemzett kispolgárságra. Sikerét én úgy mértem, hogy valahol csak huszont esztendő óta — a Balatonnál, Prágában vagy a Fekete-tenger mellékén, ahol a két Németország családgyesülése zajlani szokott — választhattam „keletnémet” vagy „nyugatnémet” társaságot, mindenütt és mindig keletnémeteket választottam. Csak az ő körükben jutottam értelmes és baráti beszélgetésekhez. S mielőtt elfo-

gultságban marasztalnának el, szembesítsenek más tolmácsokkal.

Tett az NDK olyat is, amitől minden más népi demokrácia irtózott: jóakaratóan túrte az olyan kommunisztikus élet- és vagyonszereket, amilyeneknek teremtésére a német nép szintén hajlott mindig — talán éppen a kispolgári hajlandóság ellensúlyozására.

Lausitzban, az NDK délkeleti sarkában, Máttyás király Luzáciájában, Bautzen és Zittau között áll Herrnhut városa. Morva újkeresztelő testvérek alapították a 17. században, amikor egy részük — hitfeleik, a később habánnak nevezett felvidéki és erdélyi „újkeresztének” — az ellenreformáció, majd a protestantizmus üldöztetéseivel Amerikáig menekültek. Ezt a német közösséget egy nyájas földesúr fogadta magához akkoriban, művelésre és közös birtoklásra hárt ajándékozott nekik, ott építhették fel *Chorhaus*ait — ezekben pedig iparukat együtt üzték és együtt éltek, nem karéneket zöngtek bennük, mint első hallásra gondolnánk. A „chore” ősi indogermán szó, de máig csak az angol nyelvben, kiváltképp az amerikaiban őrzött meg valamit abból a jelentéséből, amit a magyar (egyébként szintén indogermán eredetű) *cimborra* hordoz: az együttműködést a kisközösség kebelében.

Jól értették. A *Chorhaus*ban élet és munka nem volt elválasztva egymástól. Magyarország három távoli sarkában, a Kis-Kárpátok alján, Sárospatakon és Alvincen sem. Lakótelep-munkatelep még nem korbuzisztatott, de nem volt még szabadidőnk és rabidőnk sem akkor.

A második világháború elpusztította Herrnhut barokk *Chorhaus*ait, és velük pusztult a közösségi életben hívó felekezeti életközössége. Ágytól legalábbis elváltak. Azonban a munka és a birtoklás változatlanul közösnek maradt, és az NDK meghagyta gyáraikat, földjeiket, iskoláikat, kórházaikat, sőt az NSZK-ban féllábbal álló kereskedelmi vállalatukat is közösségük tulajdonában. Nem ültetett idegen tanácselnököt sem a mintegy tízezer lakosú város nyakára.

Némi mérséklet kellett ehhez, mert Herrnhut, sőt a hozzá hasonló néhány telep menedékkövévé vált a szocializmus elől belső emigrációba húzódtaknak. Egy közös reggelineél igen értelmes arcú fiatalember telepedett mellém az asztalhoz, én meg az NDK-éttermekben szerzett gyakorlatomhoz híven megkérdeztem nyomban, miből él. Kéményseprésből, feleli. Az is szép mesterség, bólogattam, de érthetett a szóból, mert hozzáfűzte azután, hogy mérnök volt Berlinben. Majd talán már azért, nehogy a deklaszszalódás csalódottságát szimatoljam benne, kikerekítette a történetét. Gyermekeit konfirmációs korukban „ifjúsági fogadalom”-ra akarták szorítani. Az csupán az FDJ-ba (az ottani KISZ-

be) lépéshez volna elengedhetetlen — papír szert. A valóságban bármiféle továbbtanuláshoz. Ők pedig, ha nem buzgó hívek is, vallotta meg a kéményseprő mérnök, nem segítettek gyermekeiket meghasonlásba hajszolni — azért nem is tehettek egyebet, mint hogy ide költöztek. Őt mérnöki becsvágyáért kárpótolja itt a közösség, gyermekei pedig jó iskolákban, egészséges környezetben, jó levegőn (hitte szegény még akkor) tanulhatnak szakmát, bármit tiszta lelkiismerettel. S ezt az utat igen sokan választják, magyarázta — mint egyhetes herrnhuti időzésem során tapasztaltam, valójában annyian, hogy az elit városa lett ez a szocialista kontraszelekcióval szemben.

Talán Herrnhut jár a fejében azoknak az NDK polgároknak, akik ma a piacgazdasági modelltől sem remélik a természetes kiválasztást? Meg kell gondolnunk azonban, hogy esti találkozásaik az osztályellenséggel, ahogyan Schni nevezte a nyugati televíziós műsorok élvezetét, kétkedővé tették őket a nyugati pártok és pártprogramok haszna iránt — ezért lehetetlen, hogy például lelkes keleti SZDSZ alakuljon az NDK-ban, 12 NSZK-beli Szabaddemokraták tükörcsképeül vagy támogatásával. Ha annyit nem is, mint a kommunisták keleten, de adott az FPD nyugaton elég korrupt politikust a német népnek.

De hátha akad Önök között büszke technokrata, aki ezt szegezi nekem: Megleszünk mi korrupt politikusok nélkül is, mi szakemberek! Hiszen a legeggyűbb piaci gondolkodás többet ér a legfellengzőbb ideológiánál — az Önénél is!

Hajjaj, tódítok. S még jön az egyesült európai piac! Az 1992! A még nagyobb! A még jobb! Hogy még erősebb gazdasági hatalmak döntsenek majd a teljes Európa sorsa felől!

Ekkora erők tehetnek, ugye, a világméretű környezetpusztítással szemben is valamit, mikor már politikusok és parlamentek tehetetlenek bizonyultak. Ilyen hatalmak lesznek az európai óriás-cégek — például a november közepén egyesülésbe kezdett Daimler-Benz meg a Messerschmitt-Bölkow-Blohn (MBB).

Az ám, csak hogy ezeket az óriásokat ki tartja majd kordában? Nem talán az Európa Parlament fényes kupaktanácsa? Új uraink akkora óriások lesznek, hogy egy kormány sem parancsolhat nekik, ha egyszer 3-400 000 „munkahely” létevel vagy nemlétevel szorongatják. Ilyen óriásokat egy kis Duna-rekesztéstől sem lehet eltéríteni majd, mint valami nyugdíjba vonuló pártállamot. E hatalmasságokat ráadásul nem választással ültetjük a nyakunkba, hanem akkor eszmélünk, mikor már ott ülnek, leszavazhatatlan. A kormányzó technokrácia szép gondolat

— csak a demokráciát, amiért mostanában egyemberként küzdünk, illendő lesz lefűjni előbb.

A tenyerükbe sercintő óriások példáit látjuk a *Welt* Springer-napilap gazdasági mellékletének első lapján. 1989. november 9-i keletű két cikk egymás fölött. Az egyik, az „Egy szóra”, fényképpel megidézett, a rajna-westfáliai elektromos művek részvénytársasági tanácsának elnöke ezt mondja: „A Szövetségi Köztársaság fullajtárserepe az európai környezetpolitikában elviselhetetlen terheket ró majd ránk a piacegyesítés során.” Magyarán: annyi környezetvédelem sok a nagyiparnak, amennyit az NSZK törvényei ráronak — az új európai versenyben kárát látjuk, hiszen ott mindenki azon igyekszik majd, hogy a környezetvédelem minél kisebb ráfordítással terhelje az áruját. Gondoljuk meg, hogy annak az elektromos műveknek a vezérigazgatója nyilatkozott itt novemberben, aki decemberben már a keletnémet lignites áramfejlesztés ellen emeli fel a szavát — környezetbarátként. Jogosan, csak éppen az érdek lólába lóg ki tiltakozása alól. Ő az atomerőműveket ajánlja, a legdrágább áramot — s mivel ez az üzlet az NSZK-ban évek óta pang a polgári tiltakozások miatt, a vezérigazgató az NDK új vadászterületét méregeti.

Az alatta következő cikk az NSZK ipari szeméttárolásának közeli összeomlását jósolja, mert az autó- és más iparban, miután az NDK-ban az olcsó szeméttárolás alighanem megszűnik, a fémmel kombinált műanyag gyártása pedig növekvőben, és a szétválasztás a termelésbe való visszacsatolás érdekében lehetetlen. Hajdanán, sóhajtja a cikkíró, minden használhatatlan féntermék visszacsatolható volt. Tessék a két cikket összeadni.

Európát szemét-infarktussal legújabbban mégis a PET (polietilén-teref-talat) flakonokban eladott üdítőitalok fenyegetik. A flakonok visszaválthatatlanok, a házi szeméttárolók nagy térfogatát töltik ki, nem bomlóak és, mint az ipar és kereskedelem büszkén hangoztatja, kelendőségük dinamikusan növekvő.

A Zöldek nyomására Klaus Töpfer, az NSZK környezetvédelmi minisztere január elején kötelező 50 pfennig betétet szabott ki a flakonokra, és január 11-én a Pepsi meg a Coca-Cola el is állt másfél literes változatuk forgalmazásától. A világkorszernak azonban tanácskozásra vonultak vissza csupán.

A *Süddeutsche Zeitung* augusztus 22-i száma figyelmeztetőleg számol be az amerikai PET-erőviszonyokról, azzal, hogy a félmárkás betét valóban hátrányos helyzetet teremtett az üdítőipar nagyhatalmainak, és ezért még szorulunk. Az amerikai kozmetikai és üdítőipar 150 milliárd dolláros forgalmával szemközt tehetetlen az amerikai Kongresszus is. Amerikában a szemét

40 százalékat teszi a termelésbe visszacsatolhatatlan plasztik: 0,2 százalékos visszacsatolása semmiség az alumínium 31 százalékos és az acél 25 százalékos, csekély amerikai értékeihez képest is. A flakonok gyűjtése-osztályozása-szállítása drágább az újak gyártásánál, és a Kongresszus elé került ilyen célú törvényjavaslatból egyet sem sikerült eddig megszavaztatni. A cikk megjósolja, hogy a flakon-áradást Töpfer sem gátolhatja meg, mert, íme, a PET alapanyagából 1979-ben még csak háromszáz tonnát, 1981-ben már nyolcvanezer tonnát, 1987-ben pedig százhuszezer tonnát gyártottak — és a másfél literes flakon súlya csupán 60 gramm.

A nyári szabadságáról visszatért Töpfer a flakontöltők zárt arcvonala fogadta. Panaszt tettek a Közös Piacnál a német üzleti beavatkozás ilyen módszere ellen. A *Zeit* nyugatnémet hetilap szeptember 16-i számában felsorakoztatja az ipar és a kereskedelem érveit. A PET-flakon takarékos az energiával: a másfél literes flakonnal szemben az egyliteres üvegpalack súlya majd 1 kilogramm. Teherautóra — mert rekeszt nem kíván — nyolcvan százalékkal több rakható belőle. Kezelése is egyszerűbb: három méter magasból leeshet és nem törik. Jobban elhelyezhető önkiszolgáló boltokban, törésveszély nélkül és nagyobb helykihasználással raktározható, végül pedig visszacsatolása egyszerűbb a PVC-flakonokénál. Már cég is alakult hozzá, s az tonnánként 1000 márkáért, azaz flakononként 6 pfennigért vásárolná az összegyűjtött régieket is, továbbá ígéri, hogy a mindeddig forgalomba kerültek nyolcvan százalékat vissza is csatolja — ha Töpfer visszakozik.

Töpfer mindeddig nem tört meg, mert, hangoztatja, szemben a harminchétszer mosható és újratölthető üdítő vagy szeszes üvegpalackokkal, a PET-flakon megmarad mindenképpen egyszer tölthetőnek — senki sem szavatolja ugyanis, hogy a háztartásokban vegyianyagot nem tartottak benne visszaváltás előtt, akkor pedig bomlása a mosás és újratöltés után folytatódik. Anyagát visszacsatolni legfeljebb anorák- és hálósák-huzatként vagy áttetsző csomagolásként lehet, amivel csupán szemétdombra vezető útjának hossza növekszik.

Hogy az Európában 3 milliárd literes volumenű PET-flakontöltő üdítőipar jogvitája Töpferrel miként dől majd el Brüsszelben, az kétséges. Töpfernek váratlan szövetségesei támadtak német kisvárosok előljárósaiban. Ezek egyszerűen megtiltották városuk kereskedőinek a PET-flakonok forgalmazását, úrméretre való tekintet nélkül. S mivel talán az Egyesült Európait sem cserélheti le a technokrácia, egy csöpp esélye a polgárnak is látszik, ha esélyegyenlősége nincs is. Rossz jel, hogy a gyártók és forgalmazók

ugyanúgy az ő igényére esküsznek, mint a szocializmus gyártói és forgalmazói ezelőtt.

És csakugyan: Milyen szép flakon is! Milyen kézbevaló! Alig drágítja az üdítőt! Előállításának áráról adataim nincsenek, az értéke azonban szemmel láthatóan több az áránál. Az ugyanilyen szép, ugyanilyen kézbevaló és milyen szép pfff-et mondó sörösdoboz előállításához egy amerikai háztartás napi fogyasztásának megfelelő árammennyiségre van szükség. S a világ legpazarlóbb háztartásának napi fogyasztása semmiképpen kifejezésre nem jut a doboz árában, mert egyetlen ipari országban nem azt az áram-díjszabást mérik ki a háztartásokra, mint a nagyiparra: az Egyesült Államokban éppen másfélszeresét fizetik a háztartások, Dániában a két és félszeresét, az NSZK-ban csaknem kétszeresét. Mit szólna az Elektromos Művek vezérigazgatója nálunk vagy másutt, ha esélyegyenlőtlenségünk címén Brüsszelben perelnénk? A rajna-westfáliai vezérigazgató környezetvédői tiltakozása gyanús azért is, mert a háztartási áramár esélyegyenlőtlensége annál inkább növekszik, minél nagyobb benne az atomerő részaránya. E példákban is kiviláglik, hogy a remélt európai piac-egyesülésből csakis mi: Ön, technokrata úr, meg én, a tolmács, meg a környezetünk húzza a rövidebbet. Azért kellene önként, dalolva váltanunk rá jegyet. Ahogy a szocializmusra kellett.

Az *Ezek* mind fáradtabb utálata közben azt hittük itt a keleti térfélen, hogy csakis *Ezek* vesznek el tőlünk az élet minőségét, mert nem volt módunk se, eszünk se nagyon, hogy *Ezeket* mindkét világ Ronda Brigádjának tekinthessük. Borbélyom, aki áramot, gázt és vizet jóval drágábban vesz nálamnál, csak arra gondol: Hány még-éppen-jövedelmező hazai gyár bukna meg, ha az ő közmű-számláját fizetné! Nem gondol a nyugati PET-flakonra, meg a sörösdobozra. Sem arra, hogy a toronyház Kelet-Szibériától Nyugat-Amerikáig drága, ronda és örömtelen. Borbélyom ezt a várost látja ködbűzben és kocsikkal csordultig, és ha nyíretkezés közben azt bizonygatom, hogy egyetlen közlekedési dugó a civilizált világ, drágán szerzett úti tapasztalataival rámcáfol, mondván, hogy a nyugati térfélen különben az autók is, meg az utak is. Nem fér a fejébe, hogy a különbség csak a város első- és harmadosztályú temetése közötti. Meg hogy az aranyos Ausztriában az olyan apró műhelyek, mint az övé, kihálnak sorra — fűszere Ausztriának az idén éppen fele annyi, mint húsz éve volt, és efféle beszélgetésekhez nem nyílik mód ott sem az alumínium szatyorközpontban. Az ő maszek lelkét az osztályharc nyomorította meg, azért nem hiheti, hogy a bankok zabszempolitikájának: a hidegháborúnak áldozata mind a két világgal együtt. S még most, a szemek nyílásának évadján a nyugati térfél valóságának látja a keleti térfél régi porhintését, a „haladást”.

A haladásba vetett remény mindig azt sugallta — mint manapság a számítógépipar —, hogy egyszer megússzuk majd az apró gondokat, a méltatlan kuporgatást, és amíg távoli égitesteket gyűrünk magunk alá, megússzuk utóvégre még a gondolkodást is. Ezt az álombeli nagyvonalúságot gáncsolni éppúgy nem szép, mint gyermeket riasztani fel a szendergésből. Viszont az sem lenne szép dolog, ha leendő mendedzerek a demokrácia ujjongásán elandalodva úsznának gondolkodás nélkül a nagyobb szívérek irányába. A szükséges rossznak járó sóhaj-tással vagy közgazdasági abrakadabrákkal ütni el például az élelmiszerek központi árdrágítását: a haladásba vetett vakhit jele. Egy Brazíliából nemrég érkezett könyv, a *Mérgezett termés* arra figyelmeztet, hogy a vegyszeresített mezőgazdaság drága haladása nemhogy biológiailag hibás, hanem valójában megfontolt szándékkal és folyamatosan elkövetett bűncselekmény. A könyv szerzője német származású vegyész- és agrár-mérnök, José Lutzenberger, a bajor BASF vegyi konszern brazil marketing-szakembereként kezdte, ilyenformán ismeri és sorra ismerteti a vegyipar zsarolásait, parasztok tönkretételét, indiánok elűzését, hamis szakértői jelentéseket, s azt, hogy végül a vegyipar kaparintotta meg a növénynevelést is, azért mára csakis olyan magvak kerülnek a földre, amelyek vegyszer nélkül szárba nem szökkenhetnek. A vegyipar pusztítja a termőföldet és termeli a kártevők elleni küzdelem szükségét, mert a növényvédőnek nevezett szerek meg a műtrágyák megzavarják a növények anyagcseréjét, s a termés így válik savas esővel, monokultúrákban a kártevők martalékává. Igazat szolgáltat a könyv nemcsak a legvadabb zöldeknek, hanem a maradi parasztnak is, aki az agrokémia termékeit mérgeznek nevezi, és átkozza a nagytáblás művelés talajpusztítását, ha német a paraszt, ha magyar, ha brazil. Borbélyom nem hinné ugyan, de a dráguló vegyszerezés miatt az osztrák meg a nyugatnémet kisgazdaságok éppúgy fogynak, akár a borbélyműhelyek, és a lelketlen mezőgazdasági nagyvállalat ott éppúgy zabálja a termőtalajt meg az ivóvizet, akárcsak nálunk. A nagyban úzótt állattenyésztés Európa legelszennyezettebb országává tette Hollandiát, mégpedig tulajdon kormányának állítása szerint. Ha ezt a borbélyom hallaná, a holland kormány azonnali lemondását követelné.

Negyedszázada, amikor megjelent Amerikában a takarékoság elleni csodafegyver, a hitelkártya, egy jeltelen polgár, akit a szülei tisztességre neveltek, ezt az aranyat köpte: „A szegényember hitelkártyája a pénz.”

Aranyköpése sokaknak megtetszett, mert a hitelkártya nyomában nemcsak a számítógépes tévedések meg a kezelési költségek burjánzottak fel, hanem a bűnözés is, amit persze a szivarzebből előfitított előkelőség vonzott mindig. Ennekem is ötlöttek az eszembe az akkori magyar valósághoz mért aranyköpések, effélék:

„A szegényember hétvégi háza a szálloda.” Szanaszét járó szegényember voltam mind életemben, és évtizedig épített hétvégi házat tájékozottságom sínylette volna meg — nem szólva szállodák és szállodai ismeretségek véletlen örömeiről. Amíg persze az olcsó szállodák, mint a borbélyok, be nem csuktak.

„A szegényember autója a taxi.” Egy nyugati autókereskedő megfontolt véleménye szerint az autóval majd annyi időt takarítunk meg, mint amennyit ráfordítunk — s hogy nekem autóra nem kellett keresnem, csak azt néztem, legyen elég a taxira mindig, amíg olcsó volt a vonat meg a hálókocsi.

S mert így tekintettem a világra, míg mások javában keresték a pénzt és a Történelem pihent, még ennek az aranyköpésnek is szerzője lehettem: „A szegényember televíziója az élet.”

Mára azonban megemelték az élet előfizetési díját, és mivel se hitelkártyám, se hétvégi házam, se kocsim, se tévém, ma azt gondolom: „A szegényember piaca a lengyel.”

Nem a tizenkét futballpályányi senkiföldjére terelném önöket Kelet és Nyugat közé, de nem is a Ku'dammon keressük ragyogó jövőnket. A TITANIC süllyed — ennyit hézagosan talán, de szemléltettem. Más lapra tartozik, hogy utolsó jege is drága a szegényembernek. Élelmszereinkkel legfeljebb hézagoltónak kellünk, iparunkkal meg mégügyse Nyugat-Európának. Kereskedhetünk azonban titkon megvetett szomszédainkkal. Ők legalább nem emelik le a haszonról jóvátételünk örökös sápját.

A minőség próbáját első tekintetre nem állja meg a lengyel piac. De a takarékoság próbáját megállja, minekünk pedig a takarékoság felől kell megközelítenünk a minőséget is. Néhány éve, amikor paradicsomtermesztőink olajjal fűtötték melegházait és csillagászati áron kínálták paradicsomjukat a magyar vevőközönségnek, a Skála elutazott Marokkóba, talán éppen a marokkói lengyel piacra, ott vett negyedannyiért, és a magyar paradicsomtermesztőnek magába kellett szállnia. Ugyanis az üvegház fűthető ezerforintosokkal is. Hanem az drága, akár az olaj. Drága, mint mostanában kiderül, az élelmszeripar és az értékesítés hálózata is, ha a hús felvásárlási árának lehet három-négyszerese is az eladási ár. S ha így haladunk, bizony ballagunk előbb-utóbb megint a lengyel piacra, és a húsipar meg a kereskedelem szállhat magába. Mert ezért a felvásárlási árért másutt nem, a

Szilágységben vagy Göbörben hajlandók nemcsak sertést, hanem hentest és mészárosot is nevelni — mi pedig, ha annyira csatlakoznánk Európához, nem vehetjük körül magunkat védővámok vasfüggönyével. Egyébként a lengyel piac csodája, hogy még a falakon is átszivárog az ozmózis erejével. Bezzeg a TITANIC tőkéje mennyivel renyhébb manapság! Mi lesz, ha a szlovák tőke alapít mészárszéket Budapesten? Megszavazzuk neki az esélyegyenlőséget vagy nem?

S amikor már neadjisten a magunkfajta elsettekkel egymás közt maradtunk a lengyel piacon, meggondolandó lesz az is, vajon nem kéne-e termelési szerkezetünket ehhez a piachoz arányítani, takarékosan, ahogy a hentes és mészáros aránylik a húsparhoz.

A lengyelpiactól távol, a svédországi Uddevallában vagy tizenöt esztendeje kísérleteznek egy Volvo gyártelepen a kocsik bandamunkák összeszerelésén. Érkező híreiket azóta is reménykedően rakom félre, és most végre beszámolhatok a *Financial Times* 1989. június 9-i számával, hogy a futószalag megszüntetésének kísérlete jövedelmezővé vált. Mindeddig csupán a munkásvándorlást sikerült megállítani vele, a gyári zajt barátságosra csökkenteni, és a betanított munkásokból a munkadarabokon meg a munkamegbeszéléseken szakmunkásokat, sőt iparosokat nevelni. A hasznot hajtó fordulat évében most kiderült az is, hogy a bandamunkában összeszerelt Volkok a környezeti próbát is fényesen megállják. Hasonló eredménnyel jelentkezett hamarosan a világ tizedik legnagyobb vállalata, a General Electric is az Egyesült Államokból, és mindjárt a bandamunka tapasztalataiból leszűrt teljes szinergiái filozófiával (*Die Presse*, 89. október 20.).

A szó magyarázatával még egy utolsó kitérőt teszünk. A futószalag nagyipari alkalmazását Henry Fordnak, az autókirálynak tulajdonítják, holott futószalagra szerveztek már vágóhidakat Amerikában a 19. század közepén is — sőt olyan messzi vissza sem tekinthetünk Amerika ipartörténetében, hogy a korán betelepült felekezetek közt a manufaktúráikhoz szervezett futószalag-rendszerre ne bukkannánk. A Ford-féle futószalag a felekezeteket jellemző élet- és munkaközösségből csak a munkaközösséget tartotta meg, azt is addig, amíg szakemberekkel győzte a növekvő termelést — majd mind tökéletesebb szervezéssel kiracionálta a gondolkodást és az együttérzést a termelés folyamából. Helyébe az akkori idők legtekintélyesebb órabéreit állította, meg az olcsó Bádóg Lizit, meg a kedvező részletvásárlást — egyszerűen azt a fajta szabadságot, amiért Közép-Európa a 20. században Amerikába tódult.

Ford tudta jól, mit tesz. Anyja *amish* volt —

a mi habánjaink, a herrnhuti újrakeresztelők Amerika-alapító felekezetének fajtája. Ford viszont nem felekezetre tökéletesítette futószalagját, hanem gyülevészre. De ami a tántorgóknak jó volt, az az eszmélőknek lélekölő — ezért kell ismét a szinergiához, a közös gondolkodásra és a dolgunkkal való együttérzésre építeni a termelés szervezésében — a General Electric legalábbis kötelező érvényűnek állítja tapasztalatait az üzemszervezők elé. A szinergikus munkaközösségből azonban hiányzik még a herrnhuti *Chorhaus* éltető eleme, a régi felekezetek életközössége.

Az egymás-terhét-hordozzatok krisztusi buzdítása óta, a civilizáció peremeire szorult felekezetek ideje óta, a romeltakarító asszonyok életközösségei óta egyetlen fontos dolgot tudunk meg a szinergiáról, és századunk már csomagol, pedig szólnia erről kellett volna. Társadalomtudományai, ha beletörődtek, ha kapálóztak, a társadalmi darwinizmus múlt századi nyomvonalán nem jutottak tovább az elakadt biológiai gondolkodásnál, és csupán szentesíthették a kiki-magáért versengő hitét. S ha a természetben áll a harc, áll a társadalomban is, akár egyének, akár osztályok közt, és megmarad a legalkalmasabb. Vagy a legalkalmatlanabb. Bökkenőnek maradt viszont az állatok Darwin által megfigyelt „altruizmusa” — de ez nem illett a biológiába, így azután a jelenség — *mu*-ként — kikerült egy félévszázadra a figyelem homlokteréből. Az utóbbi negyedszázadban megújult biológia hozta vissza azzal a megfigyelésével, hogy az egymást-mentés az állatok közösségében nem altruizmus, hanem a közösségi génkészlet mentése: nem az egyed veszte a fájdalmas, hanem a közösből hiányzó változaté. Másrészt rámutatott az új biológia arra is, hogy az európai civilizáció *homo consumens*ének nemcsak mentő, hanem menekülési ösztöne is sorvadóban. S ehhez a megfigyeléséhez keserűen fűzte hozzá, hogy a folyamat megfordításában a legszebb békeharcnál többet tehet az első bomba.

A bomba azonban nem úgy esik a fejünkre, ahogy a vécét magunkra húzzuk. Rádásul az új idők háborúinak baja ugyanaz, mint az új idők iparának: mind elvitték a legénység elejét. Nem az a legény, aki hétfőn jókor kalapácsot fog és kárt tesz vele, helytáll a csúcsforgalom gyűrődésében, majd esti videózásra visszahúzódik bűgatókretécébe. A legénység eleje, ha maradt még belőle, alighanem csak töpreng: Minek olyan munka a társadalomnak, amelyet senki sem végez szívesen? Emberséges dolog-e vendégmunkások beállítása vagy betanított munkási sorban tartott és újratermelt társadalmi rétegeké? Már azért sem, mert ezek a szinergia: a magát gerjesztő biológiai bandaszellem ellen hatnak. A gyári munkát nem sikerült felmagasztalni becsület és dicsőség dolgává. A banda dolga viszont

nem különb, mint az élővilágban bárhol: kedv és kíváncsiság egymás iránt és elképzelésük sikere iránt.

A szinergia természetes szakértője, Borbély Laci, labdarúgó válogatottunk valamikori kapusa, ezt bökte ki a legújabb idők üdvözlésére: „Több párt? Mikor az egy is sok?” A kisvállalkozás új gazdasági csodáját élő olaszok meg úgy vélekednek, hogy inkább megfizetik korrump politikusaikat, csak felőlük békén dolgozhasanak. S mintha a legújabb magyar párt-torzalkodások sem bizonyulnának szinergia-gerjesztőnek — egyebek közt azért, mert a pártok nem életközösségeket képviselnek, a hol-mesterségnek, hol-államművészetnek, hol-tudománynak, hol-huncutságnak tisztelt politika képviselője pedig éppoly megfoghatatlan státusú, mint az entellektüel.

A demokratikusnak nevezett államberendezkedés átmenetinek tekinti a szakértői kormányt. Érthetetlen. Hiszen a szakértelem nélküli kormány és népképviselőt is drágaságot ígér. Nem olcsóbb mulatság volna, ha a parlament egyik házában az országnak fontos mesterségek és tudományok szakértői ülnének? Megválasztásuk sem az orrok összeszámlálásának demokratikus rendje szerint történnék költségesen, hanem mintegy ipartestületi vizsgálóval.

A másik kamarában közösségek képviselői foglalnának helyet — nem lakóhelyeket képviselnének tehát, hanem élő helyi közösségeket. Amelyik település a megélhetését megoldja a maga emberségéből, tisztán tartja a határát, vizét, levegőjét, az mindenképpen méltó arra, hogy parlamenti képviselője útján szolgáljon országos például.

Egy szót külképviseleteinkről is. A diplomácia angolos szervezete nemcsak költséges, de ősi is a modern hírközlés világában. Washingtoni nagykövetségünknek nem kell teljhatalmú miniszternek lennie, hogy hadat is üzenhessen alkalomadtán. És mi sosem a nagyköveteinkről voltunk híresek, hanem cigányprímásainkról, szakácsainkról. S ha minden jól megy, ezentúl már nemcsak csikósról, gulyásról, délibábról — de addig? Miért ne képviseltethetnénk magunkat jó szakáccsal és olyan cigányprímással, akinek stemplije is van? Követségeink lehetnének hangulatos árakkal működő éttermekké a célszerű szegénység gondolkodása szerint...

Az pedig nem a nadrágszíj meghúzását tekintti üdvözlőnek, hanem az élet megbecsülését. Azt, hogy jól mulassunk.

Jól mulattak?

A TÁRSADALMI HALADÁS SPECIFIKUS ALAPELVE

(A fagyaltnyalási együtthatóból levezetve)

Meghatározott idő alatt a fagyalt (tölcsér) nagysága fordítottan arányos a fagyalt nyalási sebességével. Az e képlet alapján kiszámítható, az emberre jellemző fagyaltnyalási állandó azonban függ a szemléző, a megfigyelő sebességétől. Minél gyorsabb a megfigyelő, annál lassabban nyalódik a fagyalt — ez következik Einstein relativitás-elméletéből. Tehát ha fénysebességgel haladunk — mint megfigyelők — azt tapasztaljuk, hogy a fagyaltnyalás sebessége nulla — függetlenül attól, hogy a megfigyelt egyén nyelvcsapási fordulatszáma mennyi. Ebből következik, hogy a speciális fagyaltmegmaradás törvénye fénysebesség esetén áll fenn. Ha ezt extrapoláljuk, rájöhethetünk, hogy a társadalmi javak bősége elérésének egyik útjára jöttünk rá. Ha azt akarjuk, hogy mindenből elégünk legyen (s ez teli zsákkal mérendő), nem kell más csinálnunk, csak fénysebességgel haladnunk, s lőn... Ez a társadalmi haladás specifikus alapelve.

Sípos (S) Gyula

AMORY LOVINS

BIZTOS ENERGIA

Amikor először ismerkedtem Fritz Schumacher eszméivel — akinek az életéről és munkásságáról itt megemlékezünk —, akkoriban hallottam egy Indiában élő amerikai nő esetéről. Ez az asszony asztalost hívtatott, hogy ablakkereket csináltasson. Adott az asztalosnak egy vázlatot, de az túl hűségesen követte a rajzot, és elrontotta a munkát. Amikor az asszony veszekedni kezdett vele, hogy miért nem használta a józan esztét, az asztalos nagy méltósággal kihúzta magát, és így szólt: „A józan ész, asszonyom, Isten adománya; nekem csak szakismereteim vannak”.

„Csak szakismeretei voltak”: jó sírfelirata lehetne ez annak a civilizációnak, amely még nem tanulta meg, hogy az ipari beruházások gazdaságtana nem lehet egyetlen alapja a humánus állami politikának, s nem is oly fontos kritérium, mint a társadalmi és erkölcsi értékek. Most azonban a politikai gondolkodás repedéseinek kezd beszívárogni ez a felismerés, melyet velünk született józan eszünknek köszönhetünk. Már nem fogadjuk el minden kritika nélkül azt a dogmát, hogy amit technikailag meg tudunk csinálni, azt érdemes is megcsinálni, vagy ahogyan Francis Bacon mondta: „Alapítványunk célja az okoknak, a dolgok titkos mozgásainak a megismerése, valamint az, hogy kiterjesszük az ember birodalmának határait egészen addig, hogy minden lehetséges dolgot megvalósítsunk.” Az összes lehetséges dolog kezd túl drágává és veszélyessé válni számunkra, semhogy ne kellene választanunk. Ahogyan vesztít mítikus erejéből ez a technikai imperatívusz, úgy kezdjük újra felfedezni a Prédikátor bölcsességét: „Aki szereti a pénzt, az soha nem kap elég pénzt, és aki szeret szerezni, annak sohasem lesz elég a jövedelme. Ez is hiábavalóság!” (Préd 5,9). Kezdjük észrevenni, hogy hiába sikerül felerősítenünk és felgyorsítanunk az áruk és szolgáltatások áramlását (a velük járó bajokkal, ártalmakkal és radikális

monopóliumokkal együtt), ez nem jelenti, hogy elégedettségben, örömben vagy belső gazdagodásban van részünk. És azt is látjuk, hogy egy olyan gazdaság, amelynek hajtóerői a kapzsiság, a fősვნényesség, az irigység, a torkosság, a bujaság és a kevélység — tehát a restség kivételével a hét halálos bűn, ahogyan Lewis Mumford emlékeztet rá —: egy ilyen gazdaság nem képes elősegíteni azt a belső átalakulást, amelyre kulturális hagyományunk szellemében törekednünk kell.

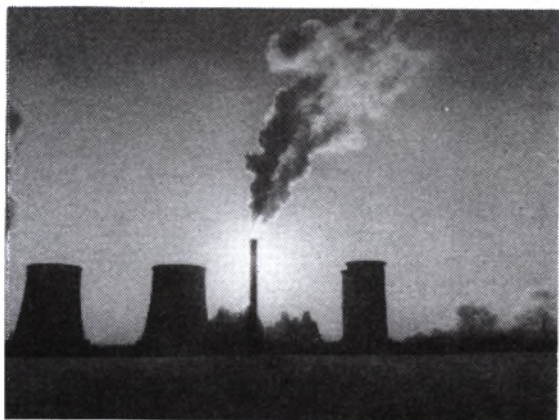
A célok és eszközök átfogó újraértékelése hataással van az energia-vitára is, amely korunknak talán központi politikai kérdése. Három éve a Tennessee-ben levő nukleáris kutatóközpontban a következő feliratú jelvényt láttam valakin: „A TECHNIKA A VÁLASZ! (De mi volt a kérdés?)” Ám ez a meghökkentően sokat mondó közlés nem is volt akkora képtelenség Oak Ridge-ben, mint gondolhatnánk, hiszen végső soron minden jó mérnöki munkának is a kérdés definiálása a kiindulópontja — e feladat fontosságát rendkívül világosan megmutatta Schumacher. A buddhista gazdaságtanról írott esszéjének központi gondolata az eszközökkel való takarékoság klasszikus mérnöki kritériuma. Ezért, ha az energia-politikában a buddhista gazdaságtan alapelveit követjük, akkor a nyugati gazdaság — amint majd igyekszem kimutatni — képes lesz gondoskodni magáról.

Mo Udall kongresszusi képviselő nemrég arról számolt be, hogy Dél-Californiában egy út mentén a következő feliratot látta hatalmas hirdetőtáblán: „Fizetni fogtok bűneitekért! — 2. korinthusi levél vagy valami ilyesmi”. Alája pedig ezt írta valaki: „Aki már fizettek, kérjük, ne törődjenek ezzel a figyelmeztetéssel.” Nos, az energia-politika terén még nem fizettünk. Az olcsó olaj özöne csaknem tönkretett bennünket, mivel csak a közeli jövőre gondoltunk. Megkésve azonban kezdjük megtanulni, hogyan boldo-

gulhatunk jobban a józan eszünkre támaszkodva. Engedelmelemmel tehát és Schumacher szellemében — aki „ragályos” érdeklődést tanúsított a távolabbi jövő iránt, amelyben Keynes jóslatával ellentétben remélhetőleg „nem leszünk mindnyájan halottak” — az energiakérdést szeretném megvizsgálni, és abban szeretnék az Önök segítségére lenni, hogy az erőforrásokkal kapcsolatos társadalmi problémáinkat illetően bizakodó álláspontra jussanak.

Hogy körvonalazzam ezt a konszenzust, felvázolok két feltételezett utat, amelyen a következő ötven évben energiarendszerünk haladhat. Ezek az utak nem pontos előrejelzések vagy javaslatok. Bár számszerűleg realiztikusnak tartom őket, mégis inkább arra való, hogy gondolatok kvalitatív modelljeül szolgáljanak. Brit és amerikai példák keverékét fogom felhasználni, ez azonban nem korlátozza a modell érvényét, hiszen a világnak körülbelül ötven különböző pontján végeznek ilyen jellegű vizsgálatokat, és a már rendelkezésünkre álló eredményekből világosan kiderül, hogy *mutatis mutandis* ugyanazok az elvek érvényesek lényegében mindenütt.

A legutóbbi évekig a fejlett országok ipari és kormányköreiben mindenütt szilárdan egyetértettek abban (s ennek az egyetértésnek a maradványai ma is megvannak), hogy ami az energiát illeti, a jövőnek olyannak kell lennie, mint amilyen a múlt volt, csak fokozott mértékben, és hogy az energiaprobléma egyszerűen azt jelenti, hogyan lehet szert tenni több hazai energiára, hogy ki lehessen elégíteni a várható szükségleteket — ám ez energiaszükségleteket homogén, összesített számoknak tekintették. „Ennyi és ennyi energiára lesz szükségünk összesen az X évben” — mondták, de nem törődtek a szükséglet struktúrájával, nem kérdezték, hogy sajátságosan milyen fajta energiára és milyen célból lesz szükség. E felfogás fő elemeinek összefoglalása az Egyesült Államok vonatkozásában a következőket jelenti: *Kimerítésből nyert erő* politikája ez, melynek értelmében a kimeríthető tüzelőanyagokat erőltetjük, ahogy csak tudjuk — a szenet, a kőolajat, a földgázt és az urániumot —, és egy-

Gagarin Hőerőmű

re hatalmasabb, egyre komplexebb és egyre inkább központosított üzemekben alakítjuk át ezeket a legkívánatosabb energiaformákká (folyékony üzemanyagokká és elektromossággá).

Ez a politika azonban több oknál fogva nem működhet. Az okok közül némelyek a technikai kivitelezéssel kapcsolatosak, mások politikaiak, megint mások gazdasági jellegűek, és rögtön nyilvánvalóvá válnak, ha felvetjük a kérdést: „Mennyi tőkét kell befektetnünk ahhoz, hogy naponta egy hordó kőolaj hő-ekvivalensével növeljük az energiaszolgáltatást?” A választ nagyon egyszerűen úgy foglalhatom össze, hogy miközben áttérünk a hagyományos „közvetlen fűtőanyagú” rendszerekről (amelyeken gazdaságaink alapulnak) az óceánból vagy a Sark-vidéken kitermelt, illetve szintetikus előállított kőolajra és földgázra, a tőkefelhasználás mintegy tízszeresére növekszik; amikor pedig áttérünk ezekről a rendszerekről a központosított elektromos rendszerekre, villamos erőművek és vezetékhálózatok beiktatásával, akkor a tőkefelhasználás ismét mintegy tízszeresére növekszik. Mintegy százszorosára növekszik tehát a tőkefelhasználás, és a Perzsa-öböl országain kívül ez lehetetlenné teszi minden jelentősebb ország számára e magas szintű technológiák oly nagy mértékű felhasználását, hogy az a kőolaj és földgáz helyettesítéséhez elegendő legyen. E technológiák egyszerűen annyira drágák, hogy olyan eljövendő technológiáknak nevezhetjük őket, amelyek felett máris eljárt az idő.

Ennek ellenére a „durva energiasztratégia”, ahogyan a következőkben nevezni fogom, növekedésének nagy részét éppen ezekre a rendszerekre alapozza; ezért nem meglepő, hogy e politika első tíz éve az Egyesült Államokban több, mint ezerbillió (10^{12}) mai dollárba kerülne, aminek a háromnegyedét az elektromos rendszerre kellene költeni. (Ehhez egészen közel eső értéket kapunk Nagy-Britannia esetében is.) Mellesleg, ez az ezerbillió dollár azt jelenti, hogy az ország összes szabad beruházásainak nem az egynegyedét fogja az energiaszektorra fordítani, mint most, hanem közel háromnegyedét. Ha valahogyan sikerülne megvalósítanunk ezt, annyi pénzünk se maradna, hogy előállítsuk azokat a dolgokat, amelyeknek mindezt az energiát fel kellene *használniuk*. Minél messzebbre jutunk ezen az úton, annál súlyosabbá válik a teher.

Ezek a hatalmas beruházások annyi elektromos áramot szolgáltatnának, hogy belefulladásunk (valójában már most is jelentékeny kapacitásfőlöslegeink vannak), ám az elektromosság csak nagyon lassan és tökéletlenül helyettesíti az olajat és a földgázt, kiváltképp a közlekedésben, s így hosszabb távon még mindig szűkében volnánk ezeknek: az Északi-tengerben levő lelőhelyek kiaknázása után milyen lehetőségeink van-

nak még az olaj- és földgáztermelés növelésére? Ami még ennél is rosszabb: e hatalmasan megnövekedett energiamennyiségnek több, mint fele, amint később látni fogják, sohasem jut el a végső felhasználókhoz, mert elvész az energia átalakítása és elosztása közben, minthogy egyre kevésbé hatékony a fűtőanyag-lánc egésze.

Ha ezt a hatalmas tökemennyiséget olyan dolgokba fektetnénk, amelyeknek a felépítése mintegy tíz évet vesz igénybe, akkor ezzel csak fokoznánk az inflációt, bizonytalanná tennénk pénzügyi szempontból a közszolgáltatásokat, és növelnénk a munkanélküliséget, mivel lekötnénk és mozdulatlanságra ítélnénk a tőkét, ahelyett, hogy mozgásban tartanánk. Csakugyan: minden egyes nagy erőmű, amelyet felépítünk, mintegy 4000 új munkahelytől fosztja meg a gazdaságot egyszerűen azzal, hogy az összes többi szektortól elvonja a tőkét, amelyre szükségük volna.

Úgy látszik tehát, hogy ez a megközelítés nem megoldaná, hanem inkább súlyosabbá tenné gazdasági problémáinkat. És egyszersmind súlyos politikai problémákat is okozna. Hogy az energiaszektorba kerüljenek ezek az erőforrások, ahhoz erős központi hatalomra lenne szükség. Ez komoly változást jelentene azokban az országokban, ahol az energiaszektor finanszírozásában még játszik valamilyen szerepet a piaci gazdaság (Nagy-Britannia nem tartozik közéjük). Ha egyszer felépítettük ezeket a nagy és bonyolult rendszereket, szükségünk lesz majd ugyanilyen nagy és bonyolult bürokratikus hatóságokra is, hogy működtessék ezeket, és megmondják, ki mennyi energiát kaphat és milyen áron.

Mivel központosított rendszerek ezek, ezért az átviteli hálózatok, csővezetékek és vasútvona-

lak ellenkező végpontjain más embercsoportoknak juttatják az energiát, és megint más embercsoportokra hárítják az energia előállításának társadalmi költségeit vagy mellékhatásait. Megismétlődik a régi történet, amikor az energiát New York, London, Los Angeles kapja, miközben a mellékhatások Wyoming-ot, Alaska északi lejtőit, Appalachiát, a Shetland-szigeteket, a Beauvoir-völgyet, Torness-t vagy bármelyik angliai bányavárost sújtják — a példákat tetszés szerint szaporíthatjuk. Ezt az elrendezést egyszerűnek tartják az energialánc egyik végén, de igazágtalannak a másikon, és ennek következtében több ipari országban máris „energiaháborúk” dúlnak: súlyos politikai összeütközések ezek az energiatermelő üzemek helyét kijelölő hatóságok és a politikailag többnyire gyenge mezőgazdasági lakosok között, akik nem akarnak olyan övezetben élni, amelyet a nemzet feláldoz azok kedvéért, akik az elosztási rendszer másik végén helyezkednek el.

E központosított rendszerek, továbbá, erősen sebezhetőek: könnyen széteshetnek akár véletlen baleset, akár szándékos szabotázsakciók következtében. Különösképpen érvényes ez az elektromos hálózatra, amelyet egy pár ember ki tud kapcsolni. Ha nem akarjuk, hogy kikapcsolják, akkor szigorú társadalmi ellenőrzést kell bevezetnünk, mivel ez a fajta sebezhetőség alapvetően megváltoztatja a hatalmi egyensúlyt a kicsiny és a nagy társadalmi csoportok között. Ezenkívül nagyon nehéz politikai döntéseket hozni olyan technológiákról, amelyek szokatlan, vitatott, ismeretlen, sőt, talán megismerhetetlen veszélyekkel járnak, a kormányok pedig, amelyek ilyen fajta döntések elé kerülnek, annak a kísértésnek lesznek kitéve, hogy elitista technokráciával helyettesítsék a demokratikus döntéshoza-

talt. Ez nincs ellenére a szakembereknek, később viszont a legitimitás megszűnéséhez vezet-
het. Mindezek fölött a belpolitikai problémák
fölött ott lebeg a nukleáris háborúnak és a nuk-
leáris erőszaknak a súlyosabb fenyegetése, mint-
hogy a szakemberek előrejelzései szerint néhány
évtizeden belül több tízezer bombával egyenér-
tékű stratégiai anyag (például Windscale-ből
származó plutonium) kering majd kereskedelmi
árucikk gyanánt ugyanabban a nemzetközi kö-
zösségben, amely sohasem volt képes megakadá-
lyozni a heroinkereskedelmet.

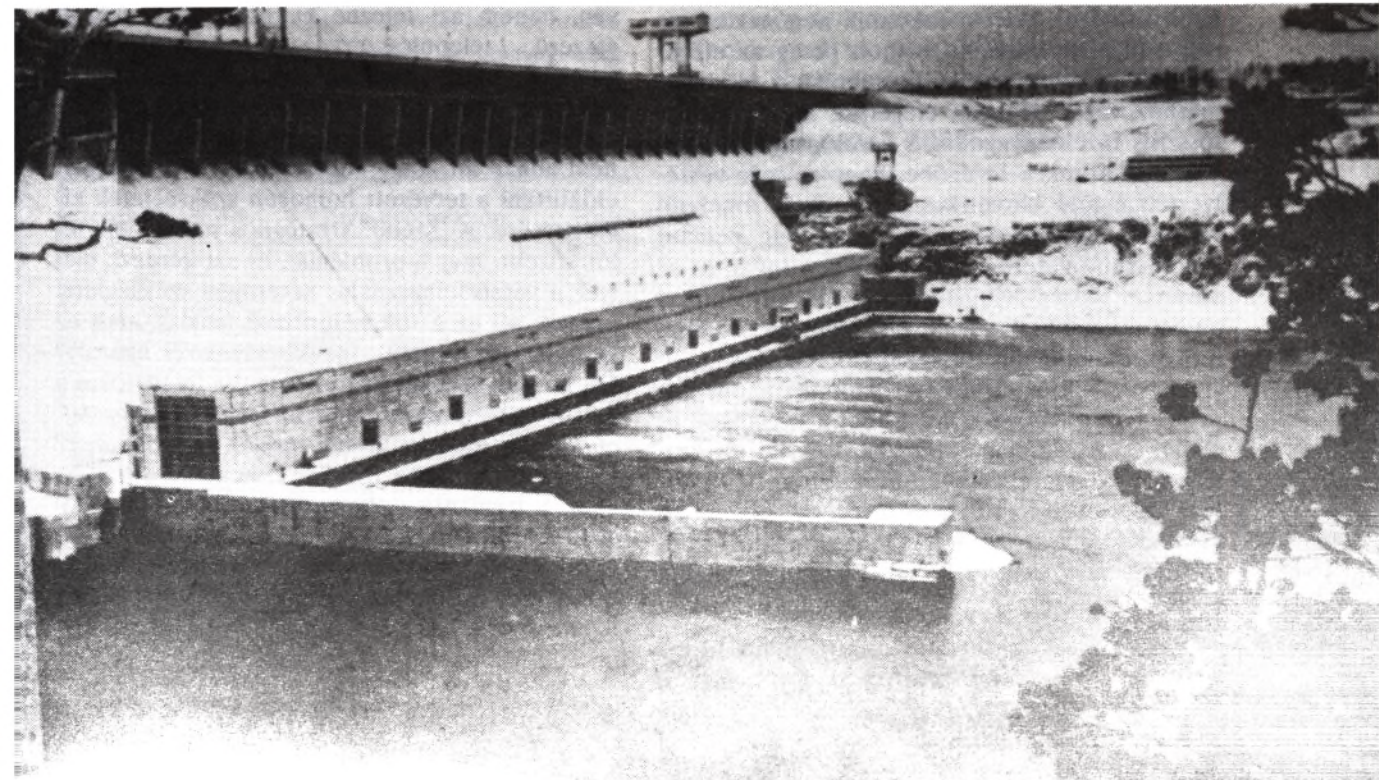
DRÁGA ENERGIA

Az energiaprobléma e megközelítésének ezek
az egyszerű, közvetlen, mondhatni „első-rendű”
mellékhatásai. Ezek viszont a maguk részéről
egymással is kölcsönhatásba lépnek, hogy új, bo-
nyolultabb kölcsönhatásokat eredményezzenek,
amelyek együttesen azt sugallják, hogy az olcsó
és bőséges energia, ami e politikának a célja, va-
lójában egyáltalán nem is olcsó; drágán fizetünk
érte minden más területen. Hadd térjek ki rövi-
den erre az évrre, mert gyakran hajlamosak va-
gyunk túlságosan elszigetelten kezelni az energi-
át. A példa kedvéért Amerikáról fogok beszélni,
de úgy vélem, nem nehéz megtalálni a brit ana-
lógiaát sem.

Tegyük fel, az amerikaiak továbbra is úgy
gondolják, hogy az energiának olcsónak kell
lennie, s ezért továbbra is több tízmilliárd dol-
lárrel támogatják évente az adóbevételből, hogy
olcsónak lássék. Ekkor továbbra is sokat elpo-
csékolnak belőle és sok olajat hoznak be, ami
természetesen nem válik javára a dollárnak és a
nemzeti függetlenségnek, de még rosszabb Eu-

rópának és Japánnak, akiknek versenyezniük
kell, és egyenesen katasztrófális a harmadik vi-
lágnak, amely nem tud versenyezni ezért az ola-
jért. Ezt általában el is ismerik, de menjünk kis-
sé tovább. Amerikának azért kell tennie arra a
pénzre, amivel az olajat kifizetheti, s erre hagyó-
mányosan három fő eszköze volt. Az első a ha-
zai árukészletek csökkentése, ami növeli az inf-
lációt. A második: fegyverek exportálása, ami
szintén az inflációt növeli, ráadásul destabilizáló
és erkölcstelen. Egy másik lehetőség: nagy
mennyiségű búzának és szójababnak az exportá-
lása. Ez megemeli az élelmiszerárakat, teljesen
felborítja a közép-nyugati földvásárlási piacot, s
arra ösztönzi az amerikai farmereket, hogy szi-
polyozzák ki a termőföldet és a talajvizet. Az-
után a búza egy részét eladják az oroszoknak,
majd pedig beruházásaik egy részét a mezőgaz-
daságból átdobják a hadiiparba, úgyhogy az
amerikaiaknak ekkor növelniük kell katonai
költségvetésüket. Ennek inflációs hatása van.
Egyébként is ezt kell tenniük, hogy megvédjék
az olajszállító tengeri útvonalakat, és hogy meg-
védjék az izraelieket azokkal a fegyverekkel
szemben, amelyeket előzőleg ők maguk adtak el
az araboknak — amiből az következik, hogy a
Közép-Keleten a fegyverkezési verseny megfळे-
zésének legjobb eszköze az amerikai háztetők jó
hőszigetelése.

Mivel a búza és a szójabab, az olajimport mi-
att, fontosnak látszik a külkereskedelmi egyen-
súly szempontjából, az amerikaiak úgy érzik,
hogy kénytelenek egyre energia-, víz- és tőkeigé-
nyesebb kemizált mezőgazdasági termelést foly-
tatni, ami tönkreteszi a természetes létfenntartó
rendszerek egy részét. Kénytelenek egyre több
műtrágyát, rovarirtó- és gyomirtószert felhasz-
nálni, egyre többet öntözni, a tengervizet sótla-

nítani, miközben a talaj fokozatosan kiég, értéktelenné válik, elviszi a szél és a víz (Közép-Nyugaton évente és acre-enként kilenc tonna termőtalaj vész el). Kit érdekel? Amikor 10 % a diszkontláb, akkor ötven év múlva úgyis alig ér majd valamit a föld.

Közben a városokban, mivel az energia olcsónak látszik, energiával helyettesítik az embereket, mégpedig túlságosan is nagy mértékben: az embereket fekete dobozok váltják fel. A közgazdászok ezt nevezik „a termelékenység növekedésének”: ezen a *munka* termelékenységét értik, közelebről azok munkájának a termelékenységét, akiket még nem helyettesítettek gépekkel (a többiek nem számítanak). Majd azt mondják: még több kell ezekből az energia- és tőkeigényes fekete dobozokból, hogy fokozódjék a gazdasági növekedés, amelyre, mint mondják, azért van szükségünk, hogy munkát adhassunk azoknak, akiket éppen ez a folyamat tett munkanélkülivé. Mindenesetre nyilvánvaló, hogy ha fekete dobozokkal helyettesítjük az embereket, akkor fokozzuk a szegénységet, az egyenlőtleniséget, az elidegenülést és a bűnözést; majd pedig megpróbálunk pénzt költeni olyan dolgokra, mint az egészségügy és a bűnözés megfékezése, csak hogy nem tudunk, mert a pénzt elköltöttük már az energiaszektorra, amely előidézti a munkanélküliséget és azokat a társadalmi bajokat, amelyeket orvosolni akartunk.

Otthon a politikai helyzet kezd mind inkább hasonlítani a hadi állapothoz, miközben megpróbáljuk megvédeni magunkat a saját magunk által előidézett veszélyektől. Külföldön az olaj- és uránium-kartelleket erősítjük. Nem törekszünk ésszerű fejlesztési célokra, valójában abban versenyzünk kereskedelmi partnereinkkel, hogy ki tudja a harmadik világnak a legtöbb atomreaktor, fegyvert és inflációt „exportálni”. Ezek a dolgok méltán fokozzák nemzetközi téren a bizalmatlanságot, otthon pedig az elégedetlenséget, ami további gyanakváshoz és elnyomáshoz vezet. Közben elégetjük mindezeket a fosszilis tüzelőanyagokat, s ezzel annyi széndioxidot juttatunk a levegőbe, hogy az már veszélyezteti a föld klimatikus egyensúlyát, amelytől viszont a partmenti mezőgazdaság függ, például a monszun-övezetben, mint amilyen India, és az amerikai Közép-Nyugaton, ahol néhány évtized múlva mindenki exportált élelmiszerrel fog élni. S eközben mindenütt bombákat helyezünk el.

Ha nincs más alternatíva — mint ahogy ennek a felfogásnak a hívei hirdetik —, akkor az emberiségre valóban sötét jövő vár. Bármit csinálnánk is, semmi értelme nem volna. Az egyetlen valóban hasznos mesterség az lenne, ha megtanulnánk, hogyan lehet nagyon mély gödört ásni, belebújni, és behúzni az ajtót magunk után.

A SZELÍD ENERGIA-STRATÉGIA

Úgy vélem azonban, hogy másképp is megközelíthetjük az energia-problémát, s ezáltal sokkal vigasztalóbb következtetésekre jutunk. Ezt a megközelítést „szelíd energia-stratégiának” fogom nevezni.

Az amerikai változatnak három fő alkotóeleme van, amelyeket rendre ki fogok fejteni, nevezetesen: sokkal hatékonyabban kell felhasználnunk az előállított energiát (1); az energiát egyre nagyobb mértékben úgynevezett „szelíd technológiákkal” kell előállítani, melyeket azonnal megismertettek (2); és az átmenet idején okosan fel kell használnunk a fosszilis tüzelőanyagokat (3).

Hangsúlyozni szeretném, hogy e két energia-stratégiát nem az különbözteti meg, hogy mennyi energiát használunk fel, és nem is az, hogy milyen technikai berendezéseket alkalmazunk, hanem elsősorban az, hogy a két stratégiának nagyon különböző strukturális és politikai következményei vannak. Nem annyira a technikai eszközöknek, mint inkább a politikai gazdaságtannak a különbségéről van szó, és erre majd még vissza is térek.

E két energia-stratégiában az energia-probléma mibenlétének két teljesen különböző felfogása fejeződik ki. A „durva” stratégia azon a feltetelezésen alapul, hogy minél több energiát használunk, annál jobban élünk, s így eszközökből céllá lép elő a energia, miközben a „szelíd” stratégia, a buddhista gazdaságtan szellemében, nem a siker, hanem az eredménytelenség mértékének tekinti azt, hogy mennyi energiát használunk fel társadalmi céljaink eléréséhez — mint ahogy ha el akarnánk jutni egy bizonyos helyre, akkor az ehhez szükséges közlekedés mennyisége nem annak mértéke lenne, hogy milyen jó dolgunk van, hanem azt fejezné ki, hogy nem sikerült ésszerű településszerkezetet kialakítanunk, amelyben már eleve közel vagyunk oda, ahová el akarunk jutni. Az az energia-probléma tehát, amelyet a „szelíd” stratégia meg akar oldani, nem abban áll, hogy hogyan lehet több energiát előállítani a tervezett homogén szükségletek kielégítésére. A „szelíd” stratégia a másik vége felől közelíti meg a problémát, és azt kérdezi: melyek a végső felhasználás heterogén szükségletei (vagyis: mi az a sok különböző feladat, amit az energia segítségével megkísérlünk elvégezni)? És: hogyan végezhetjük el ezeket a feladatokat a legkevesebb energiával, amit minden egyes feladathoz a leghatékonyabb módon szolgáltatunk? Ha elsősorban arra figyelünk, hogy mi a feladat és mi a legalkalmasabb eszköz a feladat elvégzéséhez (márpedig minden jó mérnöki munkának ez az alapja), akkor — amint rögtön láthatják — egészen más képet kapunk arról, hogy milyen

fajta új energiaforrásoknak van egyáltalán értelmük.

Vizsgáljuk most meg a „szelíd” stratégia három alkotóeleme közül az elsőt, nevezetesen a „végső felhasználás hatékonyságának” kérdését: mennyi munkát csikarhatunk ki minden egyes energia-egységből, amely rendelkezésünkre áll. A műszaki adatok erre vonatkozólag azt mutatják, hogy a gyakorlatban körülbelül megkétszerezhetjük ezt a hatékonyságot a századfordulóra, a következő huszonöt év alatt ismét megkétszerezhetjük, és ezek után még mindig maradnak lehetőségek a hatékonyság növelésére kisebb technikai módosítások által, vagyis olyan intézkedések által, amelyek szokásos kritériumokkal mérve most gazdaságosak, mai vagy épenséggel 100 évvel ezelőtti technikákat használnak fel, és nem gyakorolnak lényeges hatást az életformára. Olyan egyszerű módszerek tartoznak ezek közé, mint hogy a lakóházakon betömjük a négyzetméternyi lyukakat, hőszigetelést alkalmazunk, újból felhasználjuk az épületekben és az iparban keletkező „hőhulladékot”, az egyes ipari folyamatokkal együtt járó gőztermelődést felhasználjuk elektromos energia előállítására (ko-generálás), növeljük a villamos- és benzinmotorok hatásfokát és így tovább. Véleményem szerint a teljes energiaszükséglet görbéje hosszú távon süllyedő tendenciát mutat. Ennek az az oka, hogy amikor a lassan elhasználódó tőkejavak újraelőállításához érünk, mint amilyenek az épületek, akkor az energiafelhasználás hatékonyságát gyorsabban tudjuk növelni, mint ahogy az növekszik, amit az energiával csinálunk. Személy szerint az a véleményem, hogy a gazdasági növekedés klasszikus eszméje teljes értelmetlenség, bárhonnan is vizsgáljuk meg; mégis hogy ezt a vitát egyúttal elkerüljem, induljunk most ki a gazdasági növekedés feltételezéséből. Az alábbiakban feltételeztem a bruttó nemzeti termék (GNP), a jólét, az igazságosság és (az Egyesült Államok esetében) a népesség

gyors növekedésére vonatkozó ortodox előrejelzések érvényességét. A reális bruttó nemzeti termék durván háromszoros növekedésével számoltam ebben a periódusban. Az életmódban, a településszerkezetben, a politikai szervezetben vagy a bruttó nemzeti termék összetételében *semmi* lényeges változást nem tételeztem fel. Ha Önök történetesen úgy vélik, hogy a mai értékek és intézmények nem tökéletesek, akkor nagyon helyesen teszik, ha technikai és társadalmi változásoknak valamilyen együttesét vetítik a jövőbe, ami jelentékenyen megkönnyítené a végső felhasználás hatékonyságának növelését, én azonban most nem éltem ezzel a feltételezéssel. Kínosan ügyeltem arra, hogy különválasszam személyes értékítéleteimet az elemzés alapjául szolgáló feltételezéseimtől.

Valójában nagyon erősen *alá*becsültem annak tisztán technikai lehetőségét, hogy hogyan lehet kevesebb energiával többet végezni. Ennek szemléltetésére készítettem egy kis szociológiai táblázatot, amely azt mutatja, hogy különböző emberek véleménye szerint az Egyesült Államoknak mennyi energiára lesz szüksége a 2000. évben, „quad”-ban mérve (1 quad = 1 kvadrillió, vagyis 10 BTU; BTU = British Thermal Unit, amely 252 gcal-lal egyenértékű energiamennyiség — a ford. megj.). Jelenleg az Egyesült Államok körülbelül 75 quad-ot használ fel évente, azaz a világ teljes energia-termelésének egyharmadát, Nagy-Britannia pedig mintegy 9 quad-ot. Ezeket az előrejelzéseket aszerint csoportosítottam, hogy melyik évből és kitől származnak. Valamelyik Huxley mondta: minden ismeretnek az a sorsa, hogy eretnecséggé kezd és babonaként fejezi be pályafutását. Ennek megfelelően nagyjából középen helyeztem el a közfelfogást tükröző adatokat, legszívesen pedig a szélsőségesen eretnek becsléseket, amelyeket általában még csak tudomásul sem vesznek.

Táblázatunk alapján előrejelzéseket is tehetünk. Az Egyesült Államok Energiaügyi Minisz-

Az Egyesült Államok becsült energiaszükséglete a 2000. évben

A becslés éve	Ultra-eretnecség	Eretnecség	Közfelfogás	Babona
1972	125 ^a	140 ^b	160 ^c	190 ^d
1974	100 ^e	124 ^f	140 ^g	160 ^h
1976	75 ^a	89 ⁱ - 95 ^j	124 ^g	140 ^h
1978	33 ^k	63 ^m - 77 ^m	95 ⁿ - 96 ^m - 101 ^p	123 ^q - 124 ^r

- a Lovins
- b Sierra Club
- c US Atomenergia Bizottság (AEC)
- d Szövetségi Energiaügyi Bizottság (FPC)
- e Energiapolitikai Tervezet (EPP)
Ford Alapítvány
- f Energiapolitikai Tervezet (TF)
- g Energia Kutatási és Fejlesztési Hivatal (ERDA)

- h erő-műipar (EEL)
- i von Hippel és Williams (Princeton Egyetem)
- j Lovins, Foreign Affairs, 9/76
- k Steinhart, Wisconsin Egyetem (2050-re)
- m CONAES (18) I-III (2010-re)
- n USDOE, 9/69
- p Weinberg
- q USDOE 9/79
- r Lapp

tériuma éppen most tette közzé legutóbbi előrejelzését a 2000. évre vonatkozólag. Mérsékeltén magas olajárak alapul vételével a várható szűkséglet: 95 quad, vagyis éppen az az érték, amelyet egyszerűen kinevettek két évvel ezelőtt, amikor én publikáltam ezt az eredményt a *Foreign Affairs*-ben. Most már ez az általánosan elfogadott prognózis. Az alacsony olajárakkal számolt becslés pedig 123 quad (amelyet én a „Babona” rovatba teszek, mivel ehhez természetfeletti beavatkozások kellene).

Szeretném felhívni a figyelmüket arra, hogy táblázatunk úgynevezett diagonális mátrix: amint láthatják, két évenként minden egyes adat a következő oszlopnak eggyel lejjebb levő sorába kerül. És a csökkentés lehetőségei még egyáltalán nem merültek ki. Csak most jöttünk rá például arra, hogy körülbelül megháromszorozhatjuk a teljes energia-felhasználás hatékonyságát, ha energia-takarékos nyersanyag-politikát folytatunk. Eddig viszont nem tudtunk erről, így a fenti számok közül nem is tartalmazza egyik sem ezt a felismerést. Mindent egybe vetve tehát: valóban hatalmas lehetőségeink vannak arra, hogy több munkát végezzünk a rendelkezésünkre álló energiával. Ez pedig egészen más megvilágításba helyezi azt a kérdést, hogy milyen eredményeket — és milyen hamar — érhetünk el „szelíd technológiával”. Nyilvánvalóan hamarabb érhetünk el velük eredményeket, mint ahogy akkor gondoltuk, amikor a tervezett energia-szükségletek a csillagos éghez közeledtek.

SZELÍD TECHNOLÓGIÁK

1. Tucatnyi szelíd technológia létezik, de ezeket nem tekintjük univerzális csodaszereknek, hanem mindegyiket arra használjuk, amire a legalkalmasabbak;

2. A szelíd technológiák megújíthatóak: nem kimerülő tüzelőanyagokkal működnek, hanem a nap, a szél, a víz, mezőgazdasági és erdei hulladékok és más megújítható anyagok működtetik őket;

3. E technológiák viszonylag egyszerűek, és a felhasználó szempontjából áttekinthetőek. De ettől még lehetnek technikailag nagyon ötletesek és bonyolultak — olyan formán, mint ahogy a zsebszámológépem is bonyolult. Ez a készülék a legfejlettebb technológia gyümölcse. Nem tudom egész pontosan, hogy mi történik a belsejében; nem hiszem, hogy tudnék csinálni egyet, de nekem, mint felhasználónak nem is ez a fontos, hanem csak az, hogy e készülék — Schumacher kifejezésével — szerszám, és nem gép. Én rendelkezem vele, nem ő rendelkezik velem. Nem valami titokzatos kolosszus, amely távolból fenyeget, és amelyet valamilyen, szakemberekből álló papság tart hatalmában, hanem olyasmi,

Napelemekkel fűtött Viktoria-korabeli házak Londonban

ami úgy működik, ahogy én akarom. Nagyon szeretem a zsebszámológépemet. Minden reggel áldozatot mutatok be neki.

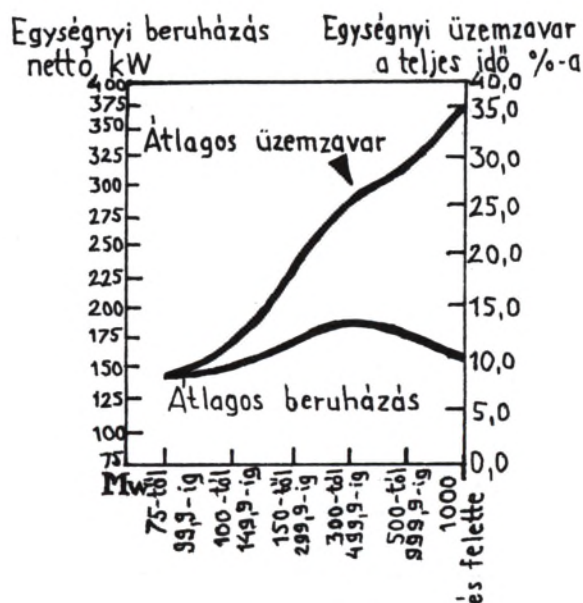
4/5. A szelíd energia-technikák a végső felhasználás szükségleteit tekintetbe véve alkalmas méretekben, alkalmas fajtájú energiát szolgáltatnak.

Mivel fő érveim e kétféle alkalmassággal kapcsolatosak, hadd fejtsem ki ezt most bővebben is. Kezdjük a méret kérdésével.

Gyakran halljuk, hogy az energiarendszereknek igen nagyoknak kell lenniük ahhoz, hogy kifizetődőek legyenek, és a közvetlen építési költségeket tekintve a nagy méretek gyakran csakugyan tényleges megtakarítást eredményeznek. Ám a nagy méretekkel ugyanilyen valós pazarlások is együttjárnak, amelyeket eddig egyszerűen nem vettünk számításba. Ha például egy nagyobb és erősebben központosított gáztermelő üzem, elektromos erőművet, kőolajfinomítót vagy bármit építünk, akkor meg kell fizetnünk azt a nagyobb és költségesebb elosztási hálózatot is, amely eljuttatja az energiát a szétszórta elhelyezkedő fogyasztókhoz. Ez a folyamat az Egyesült Államokban már ott tart, hogy egy átlagos fogyasztó 1972-ben villanyszámlájának csupán 29 %-át költötte az energia tényleges megvásárlására, 71 %-át pedig az energia eljuttatásáért kellett kifizetnie. Ez a központosítás gazdaságtalansága.

Másodszor, bizonyos mennyiségű energia elvész útközben. Harmadszor, ha úgy tudnánk erőműveket előállítani tömeggyártással, mint ahogyan autót gyártunk, akkor az erőművek legalább tízszerre kevesebbe kerülnének, mint jelenleg, erre azonban nincs lehetőségünk, mivel az erőművek túl nagyok. Ugyanez nehezíti meg a melléktermékként keletkező hő értékesítését is — azaz olyan totális energiarendszerek kiépítését, amelyekkel sok pénzt lehetne megtakarítani. Negyedszer, a nagy mérettel együtt járó pazarlásnak van néhány közvetlen formája is, amelyek jól láthatók sok újabb nemzetközi vizsgálatból. Lássunk egy tipikus példát. (Amerikai példát választottam, mert itt a görbék nagyon

szemléletesek.) Az alábbi görbe az Egyesült Államokban az utóbbi két évben megrendelt összes hőerőművek felét mutatja. Jól látható, hogy amilyen mértékben növekszenek az üzemek, ugyanolyan mértékben nő az az időhányad is, amelyben az üzemek nem működtek: ez a hányad 10 %-ról 35 %-ra ment fel, mégpedig olyan műszaki okok következtében, amelyek nem fognak megváltozni. Valójában a helyzet még ennél is rosszabb, mert ha egy ilyen 1000 megawattos erőmű elromlik, az meglehetősen kellemetlen. Olyan ez, mint amikor egy elefánt megdöglök a szobánkban, és ezért kell, hogy legyen egy ezer megawattos tartalék-elefántunk, amely készen áll arra, hogy kivonszolja a tetemet. Ez a tartalék-kapacitás rendszerint egyszerűen csak ott ül és zabálja a kamatot, ami nagyon drága.

Tegyük fel, hogy egy ilyen óriáserőmű helyett több kisebb, pár száz megawattos erőművet építünk (amelyek még mindig nagyok). Mivel több van belőlük, nem valószínű, hogy mind egyszerre fog elromlani, s így nem lesz szükség olyan nagy tartalék-kapacitásra. Ha tehát csupán az erőművek méretét csökkentjük ilyen mértékben, máris egyharmadára csökkenthetjük az új kapacitást, miközben a szolgáltatás megbízhatósága változatlan marad. Nagyszerű! Máris megtakarítottunk 150 millió fontot. Ha pedig, mondjuk, 10 megawattos alegységekre térnénk át, akkor ismét egyharmadára csökkenthetnénk az új kapacitás nagyságát.

Vannak azonban közvetett hatások is, amelyek a fenti diagram alsó görbéről olvashatók le. Ez a görbe azt mutatja, hogy különböző nagyságú üzemekben mennyi tőkét kell befektetnünk adott mennyiségű új áramfejlesztő-kapacitás létesítéséhez. A nagy méret gazdaságos-

ságának klasszikus elmélete szerint a görbének balra haladva meredeken emelkednie kellene, csakhogy furcsa mód épp az ellenkezője történik, mivel ténylegesen *kevésbé* kerül egy kilowattnyi új kapacitás létesítése egy kis erőműben, mint egy nagyban. Ez feltehetően azért van így, mert a kis erőművet annival *gyorsabban* fel lehet építeni, hogy ilyenkor sokkal kisebbek a kamatterhek, kevésbé érződnek a költségek emelkedésének és az állami rendeletek változásának hatásai, valamint az építkezés idő előtti átadásából adódó problémák. A gyors technikai és társadalmi változások korában a kis erőművek építése rugalmas és kis kockázattal járó beruházás.

A nagy méret gazdaságtalanságának vannak még érdekesebb tényezői, amelyeket eddig szintén figyelmen kívül hagytunk. Itt vannak például mindazok a politikai költségek, amelyekről az imént beszéltem, és amelyek joggal meghatározzák az energiával kapcsolatos döntések meghozatalának módját. (Kiemelhetném, mellesleg, a sebezhetőség nemzetbiztonsági problémáját: semmi értelme sincs fegyveres erőket fenntartani, amikor egy pár ember nyugodtan beszélget, és egyszerűen kikapcsolhat bennünket, mint ahogy jelenleg ez a helyzet.) A nagy erőművek környékükön társadalmi és környezetszennyezési problémákat okoznak. Ez nagyon megnehezíti a tervezést. Nehéz helyet találni. Ha pedig az illetékes hatóság végre talál helyet, akkor ott annyi kapacitást szeretne összezsúfolni, amennyit csak lehet; ettől az üzem még rosszabb szomszéd lesz, mint amilyen különben lett volna, ezért még nehezebb lesz megtalálni a *következő* helyet, és a költségek exponenciálisan emelkednek. Már alaposan benne vagyunk a csapdában. És ilyenkor valóban nagy baklövés lehet csinálni.

Támogatjuk az oligopóliumokat, mivel a kis vállalatok nem tudnak nagy gépeket csinálni. Az emberek nagy többségének szükségletei szempontjából alig van jelentősége annak, amit csinálunk. A műszakiak személyes felelőssége megszűnik, amikor a politikai döntések a nagy megbízó-testületek kezébe kerülnek. És ahogyan Friedman Dyson rámutatott: a nagy méretű technológiák kevésbé érdekesekek, és túl nagyok ahhoz, hogy játszani lehessen velük, ennél fogva az ilyen technológiák ritkábban hoznak újításokat, mint a kisebb és egyszerűbb technológiák, amelyekkel sok ezermester kísérletezhet.

Ami engem illet, rendes és egészséges technokrata szellemben nevelkedtem, és ezért mindig azt tétéleztem fel, hogy a szelíd technológiák szépek ugyan, de többre kerülnek. Néhány évvel ezelőtt viszont óvatos gazdasági számításokba kezdtem, és összehasonlítottam azoknak a tényleges berendezéseknek a tényleges költség- és teljesítményadatait, amelyeket jelenleg meg lehet vásárolni, és mindegyik fajtából gondosan a

legjobb technológiát választottam, hogy mind-egyikkel szemben méltányos legyek. Meglepetésemre azt találtam, hogy a szelíd technológiák ténylegesen *olcsóbban* végzik el ugyanazt a feladatot, mint a durva technológiák. Lássuk, például, hogy mennyi tőkét kell befektetni olyan új és teljes energiarendszerek felépítéséhez, amelyek naponta egy hordó olajjal egyenértékű energiát szolgáltatnak a végső fogyasztóknak:

északi-tengeri földgázhoz viszonyítva is határozottan versenyképesek. Ha a legtöbb helyen megcsináljuk ezt — beleértve Nagy-Britannia legnagyobb részét is —, akkor jóformán nem is lesz már szükségünk hőre. A lakóházunk hőszüksége a jelenleginek egytizedénél is kisebb lesz. Ez érvényes Franciaország nagy részére, Nagy-Britannia pedig határesetet alkot. Ha valakinek mégis hőre van szüksége, mert például

Annak a határtőke-befektetésnek a közelítő mennyisége (1976-ban), amely egy olyan teljes energia-rendszer felépítéséhez szükséges, amely naponta egy hordó olajjal egyenértékű energiát szolgáltat amerikai fogyasztóknak (enthalpikus — hőegyenértékes — alapon számítva)

ENERGIA RENDSZER	A MŰKÖDÉS IDŐPONTJA	1976-OS (HORDÓ) NAP	A SZOLGÁLTATOTT ENERGIA FORMÁJA
DURVA TECHNOLÓGIÁK			
hagyományos közvetlen fűtőanyagok	1950-60	2-3 000	fűtőanyag
sarkvidéki v. partmenti kőolaj, gáz	1980-90	10-25 000	fűtőanyag
szintetikus benzin (szén/olajpala)	1980-90	40 000	üzemanyag
széntüzelésű hőerőművek	1980-90	170 000	elektr.
atómerőművek	1980-90	235 000	elektr.
KISEBB TECHNIKÁK MÓDOSÍTÁSOK A VÉGSŐ FELHASZNÁLÁS HATÉKONYSÁGÁNAK JAVÍTÁSÁRA			
új típusházak	1978	0-3 000	hő és elektro.
a pazarlás durva formáinak megszüntetése,			
hatékonyabb háztartási készülékek	1978	0-5 000	hő és elektro.
a hővisszanyerő rendszerek többsége	1978	5-15 000	hő
hatékonyabb motorok	1978	20 000	elektr.
hő-újrafelhasználás épületekben	1978	30 000	hő
FOSSZILIS TÜZELŐANYAGOKON ALAPULÓ ÁTMENETI TECHNOLÓGIÁK			
széntüzelésű fluidizált-ágyas gázturbina, távfűtéssel és hőszivattyúkkal	1982	30 000	hő
áramfejlesztés ipari folyamatok melléktermékeként (kogenerálás)	1979	60 000	elektr. és hő
SZELÍD TECHNOLÓGIÁK			
fűtés napenergiával (passzív módszer)	1978	0-20 000	hő
lakások fűtése és melegvízellátása napenergiával, újrafelhasználással	1985	20-40 000	hő
ugyanaz egyetlen lakóház esetében	1985	50-70 000	hő
3000 C ^o -os ipari hő előállítás napenergiával	1980	120 000	hő
szerves hulladékok átalakítása alkoholokká és fűtőolajjá biokonverzióval	1980	10-25 000	üzemanyag
mikro-vízierőművek	1980	30-140 000	elektr.
áramfejlesztés szélturbinával	1979	70-185 000	elektr.
áramfejlesztés fényelektromos úton	1980	110 000	elektr.

A táblázat felső részén jól látható a durva technológiák meredeken emelkedő tőkeszükséglete; összehasonlításként pedig feltüntettem, hogy általában mennyivel kevesebb tőkebefektetés kell ahhoz, hogy az energia-felhasználás hatékonyságának növelésével naponta *megetakarítunk* egy hordónyi olajat. De lássuk a szelíd technológiákat.

Tegyük fel, hogy van egy házunk. A legolcsóbb, leggyorsabb és legegyszerűbb dolog, amit tehetünk vele, az, hogy állig bebugyoláljuk: betömjük rajta a négyzetméternyi lyukakat, hőszigeteljük, bevakoljuk, esetleg hőcsereelőket szerelünk fel az elhasznált levegő és víz hőtartalmának hasznosítására, hogy ily módon hőt nyerjünk vissza, és ne kelljen mindig nulláról indulnunk. Ezek a változtatások meglehetősen költségesek; egy régi, különálló, rosszul szigetelt ház esetében valószínűleg egy-kétezer fontot is kitesznek ezek a kiadások, de még mindig olcsóbb megcsinálni, mint meg nem csinálni ezeket a változtatásokat. Ezek a módszerek még az olcsó

északon él, akkor vajon mi a legolcsóbb módja a hő előállításának? A legolcsóbb dolog a napenergiával történő fűtés passzív módszere, például az, hogy egy üvegházat állítunk fel a házunk déli oldalán. Ezt a módszert nagyon eredményesen alkalmazzák olyan helyeken, mint Norvégia középső része, Alaszka déli és középső része, Montana, Wyoming — vagyis olyan vidékeken, ahol sokkal zordabb az éghajlat, mint bárhol Nagy-Britanniában. Ez a módszer legalább olyan eredményes, mint ha kollektorokat alkalmaznánk, és sokkal kevesebbe kerül. A második legolcsóbb módszer: városrészek vagy egész települések fűtése aktív napenergia-hasznosítással (oly módon, hogy napelemekkel — kollektorokkal — vizet melegítünk fel, majd pedig hatalmas, hőszigetelt tartályokban tároljuk a forró vizet, amely így a hideg évszakokban végig rendelkezésünkre áll). A harmadik legolcsóbb dolog az, ha külön a saját házunkat látjuk el olyan berendezéssel, amely aktív napenergia-hasznosítással szolgáltat hőenergiát. Érdekes

azonban, hogy ez a meglehetősen bonyolult napenergia-hasznosító rendszer fele annyi tőkebefektetést igényel, mint az a nagyon hatékony, nukleáris meghajtású hőszivattyú, amellyel ugyanez a ház szintén fűthető lenne. És kevesebbe kerülne annál is, mint ha ugyanennek a háznak a fűtése céljából egy szintetikus gáz-előállító berendezést és egy kazánt építenénk. És ez így van akár magas vagy alacsony hőmérsékletű hőenergiáról, akár járművek meghajtására szolgáló folyékony üzemanyagról, akár elektromos energiáról van is szó: bár a szelíd technológiák *nem olcsók*, azért még mindig *olcsóbb alkalmazni őket, mint nem*. Lehetnek olcsóbbak vagy drágábbak a jelenlegi olajnál és gáznál (néhány közülük olcsóbbak, mások drágábbak), de nem is ez a fontos, hanem az, hogy sokkal olcsóbbak bármilyen másnál, amivel egyébként kellene *helyettesíteni* a jelenlegi olajat és gázt.

Amikor ugyanabba a táblázatba foglalom mindezeket a költségeket — a szükséges tőkebefektetések nagyságát illetve az energia-szolgáltatás árát —, akkor szándékosan nem megyek bele abba a gyermeteg játékba, amelyet a kormányzat oly szívesen játszik az energia-költségekkel. Ők ugyanis azoknak a dolgoknak a költségeit, amelyeket szívesen felépítenek, egymással szeretik összehasonlítani: így például a szintetikus benzin-előállító üzemeket a különféle elektromos erőművekkel. Ha pedig azok a dolgok kerülnek szóba, amelyekért hagyományosan nem lelkesednek annyira — mint amilyen a napenergiával történő fűtés —, akkor ezeknek a költségeit nem a velük versenyben levő durva technológiákkal hasonlítják össze, hanem a történetileg olcsó és erős állami támogatást élvező olajjal és gázzal, holott ezek kimerülőben vannak, és a szóban forgó technológiákat éppen ezek helyettesítésére szánjuk! Ezért a szelíd technológiáktól a gazdaságosság olyan fokát követelik meg, amelytől a durva technológiák messze elmaradnak. Konkrétabban: az Egyesült Államokban az Energiaügyi Minisztérium habozás nélkül elveti — mert gazdaságtalannak tartja — a napenergiával történő fűtés költségesebb fajtáit, amelyeknél egy hordó olajjal egyenértékű hő több, mint 15 dollárba kerül, és éppígy elveti a szerves hulladékokból történő alkohol-előállítást, mint-hogy ennek az ára hordónként meghaladja a 25 dollárt. Ugyanakkor a Minisztérium az adófizetők zsebéből olyan költséges technológiák támogatását javasolja, mint amilyen a szintetikus benzin-előállítás hordóegyenértékenként 30-40 dollárért, illetve az elektromos áramfejlesztés hordóegyenértékenként 100 dollárért. Ez nyilvánvalóan az erőforrások gazdaságtalan elosztását eredményezi. Valójában *egymással* kellene összehasonlítaniunk összes beruházási lehetőségeinket — és nem azt kellene tennünk, hogy némelyeket egymással hasonlítunk össze. másokat

pedig az olcsó olajjal és gázzal. Ha így teszünk, akkor azt találjuk, hogy messze a hatékonyság növelése a legolcsóbb; azután következnek az átmeneti és szelíd technológiák; a központosított elektromos rendszerek pedig még hőszivattyúkkal is messze a legdrágábbak.

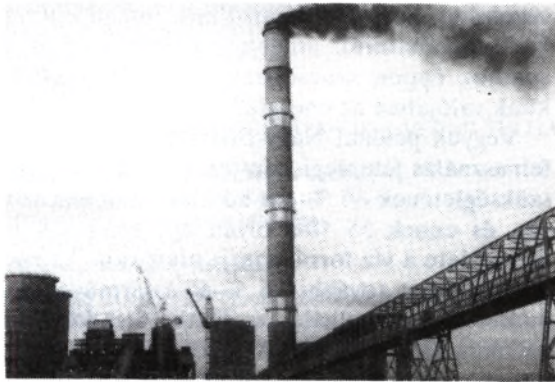
Ez nem azt jelenti, hogy ha nem építünk fel egy olyan monstrumot, mint a Tornees-i erőmű, akkor más módot kell találnunk arra, hogy hogyan juttathatunk el a fogyasztókhoz nagy mennyiségű elektromos energiát. Valójában nem ez a kérdés. Igazából az érdekel bennünket, hogy hogyan tudnánk legjobban elvégezni a végső felhasználásnál jelentkező feladatokat, amelyeket az olajjal és gázzal végeztünk volna el, ha elsősorban azok álltak volna rendelkezésünkre. Ezzel el is jutottunk a szelíd technológiák definíciójának ötödik és legfontosabb részéhez: nevezetesen, hogy azt az alkalmas *fajtájú* energiát kell szolgáltatniuk, amelyre az előttünk álló feladathoz éppen szükségünk van. Mire kell nekünk valójában az energia?

Vegyük például Nagy-Britanniát. Az energiafelhasználás jelenlegi szintjén az ország energia-szükségletének 66 %-ára hő alakjában van szükség, és ennek 55 %-a olyan hő, amelynek hőmérséklete a víz forráspontja alatt van. Az energiaszükséglet további 26 %-át a járművek üzemeltetésére szolgáló szállítható, folyékony üzemanyagok alkotják. A teljes energia-szükségletnek csupán 8 %-át alkotják azok a különleges használati módok, amelyekhez valóban nélkülözhetetlen az elektromosság, és amelyeknél érdemes is ezt a nagyon speciális, kiváló minőségű és drága energia-fajtát használni. Ha ma valaki rendel egy elektromos erőművet, az általa szolgáltatott áramnak az a mennyisége, amellyel egy hordónyi olaj fűtőértékével egyenlő hőt lehet előállítani, több, mint 100 dollár lesz, ami hetszerese az olaj jelenlegi világpiaci árának, és az illető még szerencsés lesz, ha valóban elő tudja állítani ennyiért. Nem valószínű, hogy valaki olyan fűtőanyaggal kíván fűteni vagy vizet melegíteni, amely hordónként több, mint 100 dollárba kerül. Ha viszont arra használnánk ezt az

Napfűtéses lakótelep Sv

energia-fajtát, hogy elektronikus műszereket, vetítógépeket, lámpákat, motorokat, háztartási gépeket, olvasztókemencéket, elektrokémiai berendezéseket, ívhegesztő készülékeket, villanyvasutakat, vagyis olyan dolgokat üzemeltessünk vele, amelyekhez valóban kell az elektromosság, akkor hajlandók lennének megfizetni érte ezt az árat. Csakhogy ezek a különleges használati módok — amelyek a teljes energiaszükségletnek mindössze 8 %-át alkotják — már réges-rég biztosítva vannak. Ennél már most sokkal több elektromos energia áll rendelkezésünkre: Nagy-Britanniában 14-15 %, s ez a jövőben még tovább fog növekedni. Ez a többlet-elektromosság — amely nem éri meg a pénzt, amibe kerül — már most is arra a sorsra jut, amelyre majd még több elektromosság jut, ha még több elektromosságot állítunk elő: nevezetesen arra, hogy

célszerűtlenül fűtésre és hűtésre használják alacsony hőmérsékleten. Ilyen feladatok elvégzésére elektromosságot használni annyi, mint ha erdőtűzzel akarnánk tojást sütni, vagy villanyfűrésszel vaját vágni. Ez otromba, drága, nehézkes, veszélyes, és árt a villanyfűrésznek.

Más szóval: energia-problémánk túlnyomórészt — 92 %-ban — a hőnek és a szállítható, folyékony üzemanyagoknak a problémája. Erre a problémára egyszerűen nem ésszerű válasz a még több elektromosság, mert túl lassú és túlságosan is drága. Ennélfogva teljesen értelmetlen dolog azon vitatkozni, hogy milyen fajta elektromos erőművet építsünk (márpedig napjainkban jórészt ezek a viták alkotják az „energiapolitikát”); olyan ez, mintha azon vitatkoznánk, hogy milyen pezsgőt vegyünk, mikor kizárólag csak vízre van szükségünk, és mást meg sem engedhetünk magunknak. És mégis ez az értelmetlen igényeket határozza meg energetikai beruházásaink és kutatásaink háromnegyedét. Valami nincs itt rendben. Klasszikus példája ez annak, amikor az eszköz nincs arányban a feladattal.

Ha pedig minden egyes feladathoz megfelelő nagyságrendben állítanánk elő az energiát, akkor kiküszöbölhetnénk az energia elosztásából adódó költségeket és veszteségeket, mert az energia már eleve ott volna, ahol szükség van

rá. A durva energia-stratégiánál a veszteségnek ez a két fajtája, az átalakítással és az elosztással együttjáró veszteségek határozzák meg a növekedést. Vagyis ezek okozzák azt, hogy az elsődleges fűtőanyagok mennyisége, amelyet a rendszerbe betöltünk, messze túlszárnyalja azt az energiát, amely ténylegesen eljut hozzánk, és amelyet a végső felhasználók ténylegesen értékesítenek. A kettő közti különbség, amely jóformán az egész növekedést kiteszi, voltaképpen veszteség, amelyből egyáltalán semmi hasznunk sincs. A szelíd stratégiánál viszont jórészt kiküszöböljük ezeket a veszteségeket azzal, hogy minden egyes feladathoz épp a megfelelő fajtájú energiát állítjuk elő.

Így a szó szoros értelmében kevesebbel többet végzünk. Az utóbbi időben, kiváltképpen a legutolsó egy-két évben rendkívül gyors technikai fejlődés ment végbe — többnyire függetlenül a hivatalos kutatási programoktól —, melynek eredményeként nagyon sokféle szelíd technológiát dolgoztak ki. Azok a szelíd technológiák, amelyek szerte a világban már kereskedelmi forgalomban vannak vagy most kerülnek bele, és amelyek megfelelnek a brit körülményeknek, már most bőven elegendők a végső felhasználásnál jelentkező valamennyi energiaszükségletünk kielégítésére. Ezek a dolgok meg fognak jelenni, mielőtt egyáltalán tudnánk, mit kezdjünk velük. Itt azonban nem tétélezek fel egyetlen ilyen dolgot sem, mert elektromosságból máris a sokszorosát állítjuk elő annak a mennyiségnek, amelyet kifizetődő előállítani. Amikor tehát azt mondom, hogy elegendő szelíd technológia áll rendelkezésünkre, akkor csupán az olyan, jelenleg elérhető technikák legjobb fajtáira gondolok, mint a napenergiával történő fűtés aktív és passzív módszere, az ipari célokhoz szükséges hő előállítása, folyékony üzemanyagok előállítása szerves hulladékokból jó hatásfokú járművek hajtására (mellesleg, ezek az üzemanyagok elegendőek lennének az egész brit közlekedési szektor működtetéséhez), elektromosság előállítása vízienergiával és a szélenergia felhasználása (áramfejlesztésre, hőszivattyúzásra, vízszivattyúzásra vagy gépek hajtására alkalmas sűrített levegő előállítására). Ha valamennyi kategóriában a jelenleg létező legjobb módszert választjuk, és mindegyiket arra használjuk, amire a legalkalmasabbak, akkor kiderül, hogy a szelíd technikából több is van, mint amennyi kell. Lesznek majd még jobb technikáink is, de már most is van annyi, hogy boldoguljunk velük.

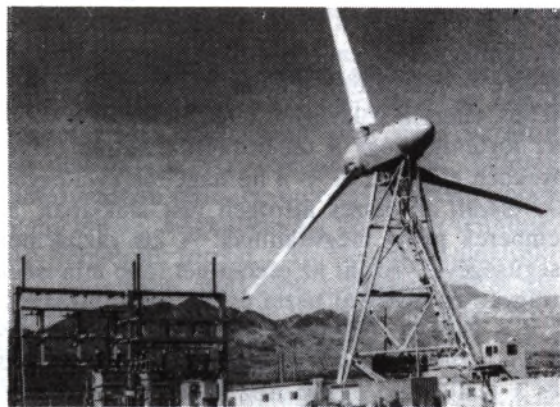
S bár a szelíd technikák már megvannak, mégis hosszú idő kell még ahhoz, hogy mindegyik el is jusson a maga helyére. Ötven esztendő is eltelhet addig, mert az energia-rendszer nagyon nagy, és átalakítása nehézkes dolog. Ezért minden bizonnyal időt kell nyernünk — ha tetszik, hidat kell építenünk — oly módon,

hogy az átmenet idején hatékonyan, takarékosan és a környezetet nem szennyezve fosszilis tüzelőanyagokat használunk fel, mégpedig úgy, hogy az energia-rendszerbe majd bekapcsolhassuk a szelíd technológiákat, ha megjelennek. Ennek szép példájával találkozhatunk Enköping-ben, Svédországban. Egy távfűtőrendszer működik itt fluidizált-ágyas vízmelegítővel, amely a levegő minőségével kapcsolatos legszigorúbb követelményeknek is eleget tesz, habár tisztítóberendezés nélkül magas kéntartalmú szenet éget el. Ezt a berendezést lehet fűteni majd bármilyen olajjal, gázzal, fával, tőzeggel, hulladékkal és energiatárgyú tanulmányokkal is (nekem ez tetszik benne a legjobban). Ezenkívül a távfűtés hálózatát alkotó hőszigetelt forróvízcsöveket úgy tervezték, hogy később könnyen át lehessen majd alakítani olyan fűtési rendszerré, amely a napenergiával felmelegített forró vizet egy központi víztárolóból kapja, amely a vizet több évszakon át melegen tartja. Ez a kommunális fűtés csupán fele annyiba kerül, mint ha külön-külön fűtenék minden egyes épületet, s már most is felveszi a versenyt a hordónként 8 dollárba kerülő olajjal: nagyon jó üzlet ez.

Úgy vélem, hogy ilyen módszerekkel, továbbá valamilyen egész szerény és mérsékletes szénbányászati programmal (amely a bányászok néhány nemzedéke után fokozatosan megszűnne) kiküszöbölhetjük az olaj- és gázproblémát, befejezhetjük az olajbányászatot az Északi-tengeren, a még létező kőolaj- és földgázkészletek egy részét pedig benne hagyhatjuk a földben, ahol nem történhet semmi baja. Mindez nem úgy történne, hogy tabula rasát csinálnánk, hanem onnan indulnánk el, ahol vagyunk: mostantól fogva különféle dolgokat csinálnánk, s a célszerűtlen berendezéseket a normális felhasználás útján selejteznénk ki. Nem semmisítenénk meg a nagy technológiákat, hanem azt mondanánk, hogy ezeknek fontos szerepük volt, amelyet már betöltöttek, és hogy felhasználhatjuk a már meglévő nagy rendszereket (mint amilyen az országos elektromos hálózat), anélkül, hogy tovább szaporítanánk őket — érvünk egyszerűen ennyit mond ki. Semmiképpen sem technika-ellenes program ez; úgy vélem, e program nagyon izgalmas — de másféle és némelyeknek szokatlan — technikai feladat elé állít minket: az elé a feladat elé, hogy olyan dolgokat csináljunk, amelyek nem komplexitásukban, hanem egyszerűségükben ötletesek. Hogy mire gondolok ezzel, azt jól szemléletes a következő példa. Az Egyesült Államokban a repülőmérnökök készítették Ohio-ban egy rendkívül drága és ügyetlen szélerőgépet. 10 000 font körüli összeget költöttek egy elektronikus műszerekből álló számítógépes rendszerre, amelynek az a rendeltetése, hogy amikor a szélerő-gép kezd túlságosan „be-rezonálni”, akkor leállítsa, hogy a gép szét ne

essen. Azok a dán mérnökök, akik a Gedser-i malmot építették néhány évtizeddel ezelőtt, sokkal elegánsabban oldották meg ugyanezt a problémát. Ennek a szélerő-gépnek a tornyában egy lapos, tányérszerű alkatrész van, benne pedig egy nagy acélgolyó. Ha az egész berendezés kezd túl erősen rázkódni, akkor a golyó lassan kiugrik a tányérből, leesik, és a hozzáerősített huzal megránt egy kapcsolót. Ez sokkal magasabb rendű mérnöki munka.

Említettem már, hogy a szelíd stratégia tökeigénye kisebb; ezenkívül itt a készpénz-áramlás is gyorsabb, mert az ehhez tartozó berendezéseket gyorsabban fel lehet építeni, ezek gyorsabban megtérülnek, így többet végezhetünk a működő tőkének egy bizonyos mennyiségével. Továbbá, a szelíd stratégia nem csupán olcsóbb, hanem gyorsabb is, mint a durva stratégia: vagyis minden befektetett font több energiát, pénzt és munkaalkalmat jövedelmez, és gyorsabban. Ennek három fő oka van. Először, azoknak a dolgoknak az építési ideje, amelyekre a szelíd stratégiánál van szükségünk, napokban, hetekben vagy hónapokban, és nem évtizedekben mérhető. Másodszor, ezek a dolgok sokkal nagyobb piacon értékesülnek: ezeknek a piacát háztartások tízmilliói alkotják, nem pedig egy tucatnyi közszolgáltató üzem. És harmadszor: a szelíd stratégia több tucat összetevőből áll, ezek mindegyikének bevezetését más és más problémák akadályozzák, amelyek azonban jórészt függetlenek egymástól. A kis méretű vízierőműveknél szabályozási problémák vannak, a napener-

giával történő fűtés passzív módszerét az nehezíti meg, hogy át kell nevelni az építészeket és kivitelezőket, de az ilyen és hasonló problémák függetlenek egymástól. Ezért úgy képzelhetjük el a dolgot, hogy több tucat meglehetősen lassan kibontakozó eljárás összegződése hoz majd — a komponensek nagyon nagy száma miatt — rendkívül gyors össznövekedést. Ez egyáltalán nem ugyanaz, mint ha kevés számú monolitikus technikánk volna, amelyek ugyanazokba az akadályokba ütköznek egyszerre mindenütt.

Ugyanezen oknál fogva a technikai kudarc

kockázata is sokkal kisebb, mivel több tucat meglehetősen egyszerű és ismert működésű do-log között oszlik meg: nem úgy, mint mikor mindent egy-két kockára teszünk, mint amilye-nek a szintetikus benzin-előállító üzemek és a tenyésztő reaktorok, amelyek még nem léteznek, és vagy működnek majd, vagy nem. A szelíd stratégia sokkal kedvezőbb hatással van a kör-nyezetre, és a fontos klimatikus problémák te-kintetében (mint amilyen a széndioxid-probléma) javítja az esélyeinket azzal, hogy egyszerűen véget vet a fosszilis tüzelőanyagok elégetésének (amit oly sürgősen meg kellene tennünk, ahogy csak lehet).

A szelíd stratégia nemcsak városi és ipari tár-sadalmaknak felel meg, hanem összhangban van a modern fejlődési koncepciókkal is.

A NITROGÉN-MŰTRÁGYA ELŐÁLLÍTÁSÁNAK KÉT MÓDJA INDIÁBAN

Az egyik lehetőség az, hogy építünk egyetlen nyugati típusú műtrágya-gyárat. A másik pedig az, hogy építünk 26 000 falusi méretű gázüze-met. Ezek együttesen is kevesebb tőkebefekte-tést igényelnek (kínai technológiával körülbelül fele annyit); nem növelik a külföldi tartozáso-kat; számszorta több munkaalkalmat teremtenek egy olyan országban, ahol munkaerő-felesleg és tőkehiány van; és ahelyett, hogy energiát fo-gyasztanak, oly bőségesen termelnek metánt, hogy az elegendő a főzés, a világítás és a vízszí-vattyúzás teljes energia-szükségletének kielégí-tésére — márpedig Indiában ma ezek alkotják a teljes energia-szükséglet felét. Jelenleg viszont az történik, hogy a tehéntrágyát nyitott tűzhe-lyekben elégetik, és — a hő nagy részével együtt — elszáll az összes nitrogén füst alakjában, az emberek pedig megvakulnak. A kis gázüzemek segítségével viszont az eredetnél jobb minőségű trágyát, és ráadásul tiszta és hatékony fűtőanya-got is kapunk. Ezenkívül kilépünk abból az ör-dögi körből, amelyet a tűzifahiány, az erdőirtás és a talajerózió egymáshoz kapcsolódó láncsze-mei alkotnak. Indiai viszonyok között ez nyil-vánvalóan nagyon hatásos eszköze a fejlődésnek — ezért létesített Kína az utóbbi hat évben mintegy ötmillió ilyen biogáz üzemet.

A szelíd stratégia egy másik fontos geopoliti-kai következménye az, hogy eszközt ad a fő atomhatalmak kezébe olyan nemzetközi légkör kialakítására, amely kedvez az „atomtalanítás-nak” (vagyis annak, hogy a nemzetek lemondja-nak az atomenergia felhasználásáról). Ebben a légkörben az éretlenség jelének fogják tartani, ha egy nemzet atomreaktorokat vagy atombom-bákat kíván birtokolni. Ezt az eszközt, úgy vé-

lem, az hozza létre, hogy az atomenergiaipar a bedöglés felé tart.

Ha a reaktorrendelések nettó arányszáma csodálatos módon nullára *emelkedne* (ez a szám ugyanis az Egyesült Államokban az utóbbi négy év folyamán egyre inkább *negatív* volt), akkor az Egyesült Államok nukleáris kapacitása (amely az egész világ teljes kapacitásának a fele) a 2000. évben a jelenleg felhasznált energiának kevesebb, mint 3 %-át fedezné (vagyis egy szin-ten lenne a tűzifával). Nos, azt mondhatná erre valaki, hogy ez helyi politikai sajátosság: mind-nyájan ismerjük azokat a problémákat, amelyek az erőművek telepítését szabályozó rendeletek-ből fakadnak. Ezért elkészítettem ugyanezt a diagramot Kanadára, ahol egyáltalán nem állnak fenn ezek a problémák — a kormány ott épít re-aktorokat, ahol csak akar (úgy, ahogyan mosta-náig az amerikai kormány is tehette). A Kana-dára vonatkozó diagram olyannyira azonos az Egyesült Államokra vonatkozóval, hogy ha a kettőt egymásra helyeznénk, akkor meg sem tudnánk különböztetni őket. Ez arról tanúsko-dik, hogy itt a *piac* hatásáról van szó: olyan technológia ez, amely menthetetlenül alul ma-rad a piaci erők támadásaival szemben. (Adam Smith rajongói azt mondhatnák, hogy „ismét le-sújt a láthatatlan ököl!”) Csakugyan: ha elké-szítjük ezt a diagramot Nagy-Britannia, Francia-ország, Németország, Japán vagy bármely jelen-tékeny ipari ország esetében, lényegében ugyan-ezt az ábrát kapjuk, mégpedig ugyanazon alap-vető gazdasági okok következtében. Ez azt je-lenti, hogy az atomenergia az olajforrások kime-rülése előtt csak abban az esetben lesz számot tevő tényező, ha az állami költségvetésből hatal-mas mértékű és folyamatos támogatást fog kap-ni, hogy egyáltalán életben maradjon. Erre azonban semmi kilátás nincs, mert egyszerűen túl nagy pénzüsszegről van szó.

A POLITIKAI KÖVETKEZMÉNYEK

Az utolsó összehasonlítás — amellyel foglal-kozni kívánok a két energia-stratégiával kapcsolatban, és amely a kettő közti különbséget iga-zán meghatározza — a politikai összehasonlítás. Mindkét stratégia súlyos és nagyon eltérő ter-mészetű politikai problémákkal jár együtt. A durva stratégiánál főképp olyan problémák lép-nek fel, mint a centralizáció, a sebezhetőség, a technokrácia, az igazságtalanság és az autarkia. A szelíd stratégia problémája a pluralizmus: hozzá kell szoknunk ahhoz a gondolathoz, hogy százmillió döntésen keresztül valósítjuk meg azt, amit egyébként néhány, a Whitehallból (Londonból) központilag irányított nagyszabású program által valósítottunk volna meg; hozzá kell szoknunk ahhoz a gondolathoz, hogy ha egy

olyan kényes és bonyolult problémáról van szó, mint az energia-probléma, akkor egy ilyen nagy és változatos országban a központi igazgatás inkább a problémához és nem a megoldáshoz járul hozzá. A központi vezetők egy része számára fájdalmas alkalmazkodás lesz ez. De úgy vélem, nincs olyan energia-program, amely mentes volna a társadalmi problémáktól. A választásunk arra korlátozódik csupán, hogy milyen természetű problémákat részesítünk előnyben. Nem ebédelhetünk ingyen — csak néhány ebéd olcsóbb, mint a többi. És a szelíd stratégiával együtt járó társadalmi problémák, úgy vélem, sokkal inkább kezelhetők, s ahogy előre haladunk ezen az úton, e problémák nem nehezebbé, hanem könnyebbé válnak. Azt állítom: oly nagyok a szelíd stratégia társadalmi és gazdasági előnyei, hogy ha hagynánk megmutatkozni őket, akkor jóformán magától megvalósulna ez a stratégia az adott piaci és politikai mechanizmus által.

Három fő feltételnek kell teljesülni ahhoz, hogy meginduljon ez a folyamat. Először is, főképp megyei és helyi szinten, el kellene törölni azokat az intézményes korlátokat, amelyek akadályozzák a hatékonyságot és a szelíd technológiákat. Az ösztönzők megosztása építők és vevők, illetve tulajdonosok és bérlők között (miért tömné be a tulajdonos a réseket az ablakok körül, amikor a bérlő fizeti a fűtési számlát?); a rendelkezésre álló eszközökre vonatkozó megfelelő tájékoztatás hiánya. Nehéz problémák ezek, de ha nem vagyunk elég okosak ahhoz, hogy megoldjuk őket, akkor egész bizonyosan nem leszünk elég okosak azoknak a még súlyosabb intézményes problémáknak a megoldásához sem, amelyek már most kezdik teljesen leállítani az egész durva stratégiát. Másodszor, nem szabadna többé oly sok pénzt kiadni arra, hogy becsapassuk magunkat és elhitesseük magunkkal, hogy a hagyományos fűtőanyag és energia oly sokkal olcsóbb, mint amilyen ténylegesen. Senki sem tudja, hogy mekkora ez az összeg Nagy-Britanniában, de az Egyesült Államokban körülbelül százmilliárd dollárt tesz ki ez adók és ártámogatások formájában. A helyzet odáig jutott már, hogy Californiában az állam 55 %-os adóhitelt ad azoknak, akik napenergiát alkalmaznak, ez a kedvezmény azonban nem veheti fel a versenyt azzal a jóval nagyobb szövetségi adókedvezménnyel, amelyben a szövetségi kormány részesíti az alaskai földgáz-kitermelést. Tehát a napenergia-fűtésből indulunk ki, amely olcsóbb, mint a földgáz, azután nagy erőfeszítések árán mindkettőt támogatásban részesítjük, s mire a dolog végére érünk, a földgáz látszik olcsóbbnak. Harmadszor, fokozatosan és méltányosan meg kellene valósítanunk, hogy a nem megújítható, elhasználható fűtőanyagokért — és általában az elhasználható erőforrásokért — annyi

költséggel terheljük meg magunkat, amennyibe a helyettesítésük fog kerülni hosszabb távon. Ha elmulasztjuk ezt, akkor ezzel körmönfont módon voltaképpen a gyermekeinket lopjuk meg.

E három feltétel közül egyiket sem lesz könnyű megvalósítani: de úgy vélem, könnyebb lesz megvalósítani, mint meg nem valósítani őket. Ha ügyesen fogunk hozzá, a szelíd stratégiának nagy politikai vonzereje lehet, mert a durva stratégiától eltérően egyszerre nyújt előnyöket csaknem valamennyi érdekcsoportnak. Ez bizony jó hír a politikusoknak. A szelíd stratégia, például, munkalehetőségeket kínál a munkanélkülieknek, tőkét a bankoknak (egyébként a tőke többnyire az energia-szektorba kerül, és a bankok sohasem látják viszont), megakarítást a fogyasztóknak, új üzleti lehetőségeket a kis vállalkozásoknak és a nagy korporációknak, tisztább környezetet a környezetvédőknek, nagyobb nemzetbiztonságot a katonáknak, izgalmas technológiákat az evilágban élőknek, lelki megújulást a vallásosoknak, világbékét és igazságot azoknak, akik az egész föld sorsáért aggodnak, az energia terén függetlenséget az elszigetelődni vágyóknak, radikális reformokat a fiataloknak, hagyományos erőnyeket az öregeknek, állampolgári szabadságjogokat a liberálisoknak, helyi autonómiát a konzervatívoknak. A szelíd stratégia bevallottan nincs összhangban néhány óriásintézmény rövid távú érdekeivel, mely intézmények, úgy vélem, még nem fogták fel a szelíd stratégiában rejlő lehetőségeket, és ezért tévesen fenyegetést látnak benne. De nincs ellenére, hanem nagyon is megfelel politikai természetűnek.

Szinte mindenki egyetért abban, hogy kívánatos takarékoskodni az energiával és szelíd technológiákat alkalmazni: hogy ezen az úton kell haladnunk. Az energiapolitikát illetően semmi másban nincs egyetértés, és kétlem, hogy valaha is lesz. Alighanem azt kell tehát tanúnunk, hogy felmérjük azokat a kis dolgokat, amelyekben egyetértünk, mert ezek is elegendőek, és akkor majd elfelejthetjük mindazt, amiben nem értünk egyet, mert azok már amúgy is fölöslegesek. Eddig még sohasem próbáltunk olyan energia-politikát kidolgozni, amelyben majdnem mindenki egyetértett volna, most azonban ideje hozzálátunk.

És úgy vélem, már csak kevés időnk maradt erre, mert jóllehet mindkét stratégia végtelenül sokféle változatban valósulhat meg, azért bizonyos értelemben mégis kizárják egymást. Nem azt értem ezen — mint ahogy némelyek gondolják —, hogy *technikailag összeférhetetlenek* a durva és a szelíd *technológiák*, ugyanis nem *összeférhetetlenek*. Technikailag semmi akadálya sincs annak, hogy a napenergiát összegyűjtő kollektorokat szereljünk fel egy nagy hőerőműre — ettől esetleg még jobban is működik az utóbbi.

Sőt: a szelíd energia-stratégiánál durva technológiáknak egy bizonyos csoportjából kellene kiindulnunk, és ötven vagy hetven év múlva szelíd technikáknak egy másik csoportjánál kellene ki-kötnünk, miközben a kettő egymás mellett létezne, és egymáshoz viszonyított súlyuk fokozatosan változna, aszerint, ahogy az egyik fajta technikát kivonjuk a forgalomból és a másikkal helyettesítjük. Ez az átmenet azonban egy olyan társadalmi és politikai közegben megy végbe, amely háromféleképpen is összeférhetetlenné teszi a két utat. Az első a kulturális összeférhetetlenség. Röviden szólva: e két világ közül bármelyik megnehezíti, hogy a másikat elképzeljük. Jó példa erre a jelenlegi helyzet: itt szaladgál körülöttünk sok-sok ember, akik az energia-problémának csakis azt az egyetlen megközelítést tudják elképzelni, amelyet az utóbbi harminc évben ők maguk alkalmaztak — s ennek oka éppen ez a kulturális meghatározottság. Másodszor, e két stratégia a szervezeteknek, törvényeknek, szokásoknak és politikai cselekvésformáknak sokaságát hozza létre, amelyek mind akadályozzák a másik stratégiát — mint ahogy az olcsó olaj korszakából ránk maradt intézményes korlátok ma arra készítetnek bennünket, hogy az eddigi úton járjunk, egyre inkább, és ne másikon. Harmadszor, ezek a stratégiák versengenek egymással az erőforrásokért. A nagyon igényes durva technológiákra fordított minden font sterling, minden tonna olaj, minden kicsiny munka, ügyesség és politikai cselekvés olyan erőforrás, amelyet már nem használhatunk fel arra, hogy a szelíd stratégia feladatait oly sürgősen végezhessük el, hogy a részek össze is álljanak valami egésszé — nem mindegy ugyanis, hogy mikor végezzük el ezeket a feladatokat. Ebben az értelemben az atomerőművek és a szintetikus benzin-előállító üzemek nem csupán feleslegesek, hanem pozitív akadályt is jelentenek: mivel annyi erőforrást használnak el, oly messzire tolják ki a jövőbe a szelíd stratégia kezdetét, hogy mire nekiláthatnánk, addigra a szó szoros értelmében el fog égni az a fosszilis tüzelőanyagokból álló híd, amelyik átvinne bennünket a szelíd technológiákhoz.

Ezért kellő gyorsasággal választanunk kell e két átfogó stratégia közül, még mielőtt az egyik kizárja a másikat, vagy mielőtt az atomfegyverek elterjedése mindkettőt kizárja. Fel kell tennünk a kérdést, hogy hová akarunk eljutni ötven év alatt, majd pedig visszafelé haladva meg kell néznünk, hogyan juthatunk el oda zökkenők nélkül, de nem szabad tovább folytatnunk az erőművek ötletszerű építését. Takarékosan arra kell használnunk ezeket a viszonylag olcsó tüzelőanyagokat és az olcsó pénzt, amelyre általuk teszünk szert, hogy tőkét gyűjtsünk, s abból válósítsuk meg az átmenetet — amilyen gyorsan csak lehet — azokhoz a végző energia-technoló-

giákhoz, amelyek nem valamilyen „energia-tőke” felélésén alapulnak (mint amilyen a fosszilis tüzelőanyagok véges készlete), hanem a megújuló és mindig újból „befolyó” erőforrások „energia-jövedelmére” támaszkodnak. Mert ha egyszer elfogy az olcsó pénz és az olcsó tüzelőanyag, többé nem lesz már lehetőségünk erre az áttérésre.

Az egész kérdés gyökere az emberi fajról és műveiről alkotott felfogás különbözősége. Aki- ket elbűvölnek a technika káprázatos eredményei, azok azt mondják, hogy ha hiszünk az emberi leleményességben (az övékben), akkor látni fogjuk Prometheus második eljövételét, s ez olyan bőséget és szabadságot fog hozni, amilyenről nem is álmodtunk. Mások azt mondják, hogy szerényebb tervekkel kell készítenünk, nehogy a bőség és a szabadság helyett soha nem látott veszélyek és zsarnoki rendszerek köszöntsenek ránk, és hogy ha volna is valamilyen tiszta és korlátlan energia-forrásunk, akkor sem volna meg bennünk a kellő mértéktartás, hogy bölcsen használjuk, hiszen még azt sem tanultuk meg, hogyan birkózzunk meg Prometheus első eljövételével. Ezek az emberek voltaképpen azt mondják, hogy — először az emberi lélek ősi problémáinak megoldásához nem elegendő az energia, és hogy — másodsor — a *hübrisznek*, az ember önistenítésének bűnét követik el azok a technikai szakemberek, akik azt állítják, hogy képesek olyan rendszerek irányítására, amelyekben „nincs engedélyezve Isten cselekvése” (Hannes Alfén). Az energia-politika, úgy vélem, alkalmas ad arra — és ez az utolsó alkalom —, hogy felismervén az emberi eltervezés törékenységét, nagyobb alázatot tanuljunk.

(Rövidített változat. Az Országos Közművelődési Központ szíves hozzájárulásával)

Liget

Lovins tanulmánya a Liget-könyvek sorozat májusban megjelenő kötetében is olvasható. A könyv címe: *Megérett az idő*, melyben többek között László Ervin, Illich, Schumacher, von Weizsäcker, Furger, Meyer-Abich, Mumford szemelvények olvashatók Darányi Sándor kísérő-összekötő esszéivel. A színes borítóval és Kováts Albert grafikáival megjelenő kötet a 128,- Ft-os vételár elküldésével (rózsaszín pénzesutalványon) az alábbi címen megrendelhető:

Egészség Egyesület
1525 Budapest, 114.
Postán maradó

Rózsa Sándor

Szívem, szerelmem, egyetlenem: Autó, Autó!

(Kölni levelek)

— 3000 márka szubvenció egy 16,3 km/ó sebességű pléhdoboznak —

„A ti legnagyobb problémátok, hogyan juttok autóhoz” — mondom magyarországi látogatóimnak — „nekünk meg az, hogyan szabaduljunk meg tőle”. Az autó olyan eszköz, amivel A pont-ról B-ig a legkényelmesebben és a leggyorsabban el lehet jutni, gondolták régen. Másként gondolkodóvá vált, aki ez év július 7-e forró napján a München—Salzburg közti sztrádán óhajtott gyorsan előrejutni: 100 km-es autótörlesz csúszott-mászott az aszfalton. Ez a nap bekerül az NSZK autóforgalom történetébe, mint a magát szelíden bejelentő teljes közlekedési összeomlás (és gazdasági válság?) hosszú előjele. 100 km autópálya dugig egymást bökődő gépkocsival, ez két sávon hozzávetőlegesen 30.000 járművet jelent. — Semmi ez! Legyártja ezt neked a kölni Ford-művek röpke 10 nap alatt! Nem vagyok féltős ember, de itt meghűlt bennem a vér: hová kerül, mire képes ez a 30.000 kocsi a világban?

30 millió gépkocsi, 8000 hulla

Pár nappal korábban, 1989. június 26-án az Augsburg—München szakaszon látható és hallható volt, mire képes 80 kocsi egyszerre: másodpercek alatt egy roncsalmazzá válni. A korábbi, 1983. februári rekordot azonban nem sikerült megdönteni: akkor 99 autó futott egymásba a Nürnberg—München pályán, Altmühltnál. A halottak, életükre nyomorékok, anyagi károsultak száma azonban nem hozta ki sodrából Zimmermann belügyminiszterünket (maga is halálos balesetet okozó és szökő autós), mert 1984-ben még így nyilatkozott: „100 km/ó-val hajtani a sztrádán ez számomra közlekedési kihágást jelent.” (Erről is nyilván másképp vélekedik az a 80 + 99 pilóta, akik ennél sebesebben rohantak a ködbe — ha ugyan túléltek ezeket a tömegkarambolokat). Ha ez az évi 8000 halott egycsapásra valami titokzatos járvány áldozata lenne, bezzeg felhőrdülne az egész ország, de így, ahogy a halál apránként csipegeti össze ezt a

hullahegyet, ki figyel oda? Rita Süssmuth egészségügyi miniszternő több millió márka költségű reklám-hadjáratot futtatott rádióban, TV-ben, mozikban az AIDS nevű vírus ellen. — „Gumi vagy hűség” találgatjuk, ha a filmvászonon egy reklámfilmben egy kikapós, erősen töprengő nő-személy merül fel. — Ha Rita a tucatnagyságrendű AIDS-halott mellett a 8000 autóhulla miatt fele ekkora hadjáratot indítana, több ezer ember életét menthetné meg. Ám dehogy teheti, ott a parlamentben az autóipar, aminek nyereségvágját nem zavarja az aszfaltra hiába folyó — mert névtelen — tengernyi vér.

Kinek-minek fontosabb a levegő

Mire képes az NSZK 30 milliós gépkocsiflótája? Elveszi a levegőnket. Míg egy ember 30 liter létfontosságú levegőt fogyaszt óránként, egy Volkswagen-gép 16.000 litert nyel el, tíz területtel bükk óránkénti termelését. Aki még most sem látja, kinek-minek fontosabb a levegő, annak próbaképp pár percre meg kell szorogatni a nyakát. Gondolkozz el, autós, a növekvő számú pseudo-kruppos gyerek kínjain, avagy azon, önmagad látod-e 1-2 évtized múlva egy asztmás öregember képében a járda szélén? Gondolkozz, tudsz-e másképp közlekedni, avagy ez olyan fontos egyáltalán? Ha pedig valaki másokat kínozni nem sajnál, legalább ne kínozza önmagát. Napi egy óra a kormánykereket fojtogató munkahelyre, egy vissza, ez hetente fél nap, évente 52 ébrenléti nap a 365-ből!

A 100/80/30 km/órás sebességkorlátozás a Bundesanstalt für Strassenwesen egyik főlmé:ése szerint évente 2250 ember életét mentené meg, a súlyos sérültek száma pedig 20.000-rel lenne kevesebb, nem szólva a halódó erdőkről és a szétmálló épületekről.

Itt mondja IVAN ILLICH, hogy ez az egész csak önámítás, még hogy autóval a leggyorsabb A-tól B-ig? *Minden másképp van:* Egy rozszant kerékpár gyorsabb, mint a legnagyobb löcrejű luxuskocsi.

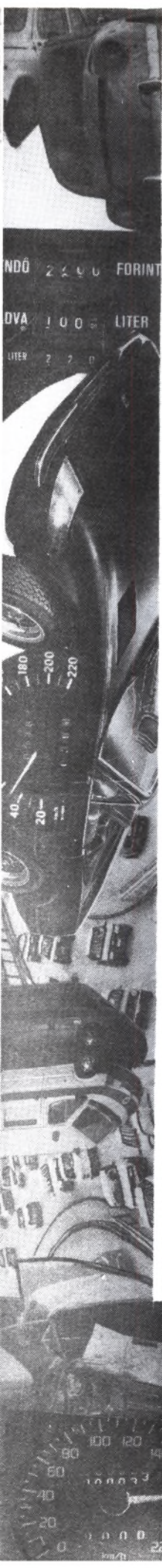
A bicikli gyorsabb. Számoljunk! Egy NSZK át-

FIZETENDŐ 2 2 0 0

KIADVA 1 0 0

LITER 7 7 8

lagautós kb. 12.000 km-t tesz meg kocsiján, 40 km/óra lassúsággal, hiszen a jármű garázsban, piros előtt, torlaszban sokat áll. Ez 300 óra autóban ülést jelent. DM-ben kifejezve ilyen kocsitartás 6600 DM-be jön évente, aki ezt a pénz meg akarja keresni, 388 munkaórát kell ledolgoznia 17 DM-es átlagórabérrel. Ezt hozzá kell adni a 300 óra autóban üléshez, szintúgy az 50 óra gondozást, javítgatást, papírok, alkatrészek beszerzésére fordított időt. Összegezve így jutunk az évi 738 autóórához. Ha a megtett 12.000 km-t ennyi felé osztjuk, egy csodálatos gyalogoskímélő sétáló sebességhez jutunk: 16,3 km/óra!

Az autós 5 fő hibája

1. Túl nagy kocsit; 2. túl gyakran; 3. túl gyorsan; 4. túl kis féktávolsággal; 5. túl sok káros gázzal hajt.

— A nagy kocsit sokat fogyaszt (sokan taxival olcsóbban utazhatnának), nagy adóval és biztosítással jár, nagy teret vesz el a közös városi utca- és lakóteréből, ahol gyerekek játszanának, vagy kerékpárosok közlekednének. Egy ötszemélyes, kétliteres kocsit üresen le-föl furikázni nagyobb hiba, mint egy kis kocsit utasközösséggel vagy teherzállítmánnyal. Nagy kocsit karbantartása is többre kerül.

— Csupán rossz szokás újságért a sarokra autóval menni. Aki ért a motorhoz, tudja, hogy a rövidtávú utak károsítják gépet, az első 100 méteren a kocsit fogyasztása 40 L/100 km, az üzemhőmérséklet csak 4 km után áll be. Ésszerű tehát ritkábban hosszabb távokat megtenni

— Óvja embertársait, önmagát, környezetét, aki inkább csak kivételesen, szükségből ül volán mögé, ha más módon feladatait nem tudja megoldani. (Teherzállítás, munka). Autós napok bevezetésével autós utakat össze lehet fogni, racionalizálni. Eleve olyan célokat lehet kitzúzni, amik kerékpárral, busszal is elérhetők.

Ismerek Bonnban lakó tanárokat, akik Kölnbe, és Kölnben lakókat, akik Bonnba járnak tanítani. (Tulajdonképpen a nemzeti jövedelem jelentős része a termékek ide-oda szállítgatásából származik, 1992-ben az európai piaccal a pokol szabadul itt el.) Aki ilyen esetben közép-távon munkahely- avagy lakás-cserét tervez be, az életét hosszabbítja meg.

Külföldiek ámuldoznak a kölni autósokon: neurotikus bolond valamennyi, hogy tép piros-tól-pirosig? Tülekszik, dudál, átkozódik, tapossa a gázt, pedig többször kimutatták: a „sietős” autós a lámpák miatt nem ér gyorsabban célba (legfeljebb ha 5 percet nyer), de közben a fél világot veszélyezteti. Az NSZK-ban 800 gyereket taposnak halálra évente, akiknek apja talán éppen ilyen beteg vezető. A BUND (Bund für

Umwelt und Naturschutz Deutschland) törzsszervezetem követelménye: 100/80/30 km/h sebesség-határ. A 80-ról 130 km-ra való gyorsítás megkettőzi a savas NOx-kiválást, 3 g-ról 6 g-ra. A motorzaj 50 km/h-tól lép be a futóműzajhoz. Miért adnak gázt az autósok a piros előtt? A jó vezető úgy viszi a kocsit, hogy az utas meg sem dől semerre, így a legjobb az energiakihasználás.

Miért hajt rá az autós a másik kocsit farára? Az ilyen tolokodást az autópályán ma már büntetik. Égnek áll a hajam, amikor valaki 100 km/órával 3-4 méterre ráhajt az előtte haladóra. A 99 halálpilóta rábízta magát az előzőre: ha azok hajtának, biztos nincsen akadály.

Aki ügyes kapitalista, minden másba fekteti a pénzt, de nem autóra. Egy autót nemhogy pénzt nem hoz a házhoz, de felemészt évi 5000 márkát. (Adó, biztosítás, garázs, benzin, javítás, karbantartás, jogosítvány, technikai vizsga, parkolás, büntetések stb.)... 15.000 márka vételár-al ez 10 év alatt szép összegre, kb. 65.000 márkára rüg. Ehhez számítsunk még 7% kamatot, tehát kb. 25.000 márkát és máris kis híján 100.000 márkánál vagyunk: *ez egy fél ház készpénzárát teszi ki!* (Ilyen számítás persze csak egy átfogó, sokrétű takarékos-stratégiára alapoz: Közlekedési bérletek, kedvezmények, „telekocsi” — kocsiközvetítő, utasközösségek, kerékpár, — csökkentés lakás- és munkahely-cserével, stb.)

A nagy sebesség kimeríti az autóst, kinná teszi az utazást, ami egy sétakocsizás is lehetne. A 3 g NOx és 9 g CO km-ként 27.000 m³ levegőt szennyez a határértékig, katalizátor alkalmazásával „csupán” 4000 m³-t. Aki tehát helyzetkényszerből autózik, legalább katalizátort építsen a kocsijába...

A teljes felmentést azonban ez sem jelenti: A zaj, a térfoglalás, az üzemanyag-, olaj-, stb. kibocsátás, a többiek kiszorítása, a balesetveszély — marad.

Úri ember vasúton utazik

Nem préseli be magát egy pléhdobozba, iz-zad, görcsösen markolássza a kormányt. Pumpálja az adrenalinot a vérbe. Ez nem utazás, ez kín. Az utazás: a vonat. Tágas helyiségek, tér, levegő. Fölállhatsz, sétálhatsz, társaloghatsz — társasutazás. Olvasol, jegyzetelsz-dolgozol, nem veszik el 52 napod az évből, mint az autóséból! Figyeled a tájat, étkezel az étkezőkocsiban, alszol a hálókocsiban, — kultúremler módra.

3000 márka szubvenció

Az atomáram árkalkulációjánál derült ki elő-zsör, milyen szembélyvesztő módon szorítja le az atomipar áramárait: órás összegű szubvenci-

ókat szavaztat meg a parlamentben, a környezeti szanálási költségeket, foglalkoztatási és értéktermelési kihatások utókölségeit elegánsan áthárítja az államra. A NYERÉSÉG A PRIVÁTÉ, AZ UTÓKÖLSÉGEK AZ ÁLLAMÉ. Ez a nyugatnémet szocialista kapitalizmus képletje. Befolyásos ipari konsernek üzemgazdasági ár-kalkulációikba nem számítják be az egyre növekvő gazdasági, szociális és környezeti kihatás költségeit. Korróziókárok, víztisztítás, erdőgazdasági károk, természeti károk, talajszennyezések, zaj-károk, betegségek, stb. okozta költségek mind az államra, de különösen a városra hárulnak. Az állam és a városok eladósodása növeli a nyomást a szociális piacgazdaság ökológiai reformja felé — egyfajta öko-kapitalizmus van születőben. (Helyes átszámítás volna atomáram esetében: 21 pfennig + 12 pfennig/kwh, míg széláramgenerátorok + 0.01 pf/kwh utókölséget okoznak.)

Az autózás első hamis számláját a kocsitulajdonos csinálja: rendszerint csupán a benzinköltségeket veti egybe a vonatjegy árával. A vásárlási árat, karbantartást, javítást, biztosítást, adó, garázsolás stb. költségeit nem veszi figyelembe.

Hasonlóképpen „felejt el” az autóipar, az egész autó-infrastruktúra, környezeti károk, egészségügyi költségek beszámítását az autók árába. Ki fizeti a sztráda-rendőrséget, az út-karbantartásokat, a jelzőberendezéseket, az igazgatóságokat, a közlekedési intézeteket, a tűzoltókat, a mentőket, a kórházakat, az erdőpusztulásokat, a rozsdakárokat, a talajvíz-szanálásokat, a zajkárokat? Az utóbbi 20 év autóközlekedésre eső kiadásai 76 milliárd márkára rúgtak, fedezve az állam, a közösség, vagyis az autó-nélküliek zsebéből is. A Szövetségi Vasutak ez idő alatt kimutatott 42 milliárd DM veszteségén bezzeg mindenki fölhördült, meg nem gondolva, hogy a vasút közlekedését teljes egészében magának kell megszerveznie és költségeit viselnie.

Ha most ezekhez a számokhoz a környezeti-kár-költségeket is hozzácsapjuk, a Szövetségi Környezetvédelmi Hivatal szerint az autóipart évi 50 milliárd adósság terheli. Egy magánintézet, a heidelbergi UPI szerint még ennél is több: 78-86 milliárdot mutatnak ki. Ez NSZK-polgárra átszámolva évi 1500 DM fejenkénti összeget tesz ki, 30 millió autó esetében pedig 1 kocsira évi 3000 DM dotációt jut. A Környezet és Prognózis Intézet öko-benzinadó javaslatára szerint egy 2 márkás „öko-Bonus” literenként évi 75 milliárd márká adójövedelmet jelentene, amit azonban nyomban a fogyasztónak vissza kell adni. Aki kimutatja, hogy ezt az évi 1900 DM-t kerékpárra, villamosbérletre, vasútelőfizetésre költi, annak az adóhivatal megtéríti ezt az öko-benzinadót.

Kár elégetni, mikor megenni is lehet

A földgáz és a kőolaj szerves vegyületek, szénből és hidrogénből épülnek fel, mint az élelmiszerek. Ínség esetén élelemmé lehet őket átdolgozni, hasonlóan a nitrogén felhasználásához a margaringyártásnál. Az értékes nyersanyagú kőolajat autókban és kályhákban elégetni, műanyagpoharak alakjában a szemébe dobni óriási hiba; helyes: gyógyszerket, szerszámokat, ruhákat, hosszú életű termékeket készíteni belőle. Az utánunk jövő nemzedékek átkozni fognak bennünket, amiért így elherdáljuk a minden embernek kijáró földi kincset. Különösen a gyerekek érzik, hogy a felnőttek örökségüket pusztítják el. Fosszilis energiahordozókat csakis regeneratív energiarendszerek készítésére szabadna felhasználni. Így például 100 km olajenergiaival nyert 17 kg alumíniumból olyan napkollektorokat kell készíteni, amelyek egy 4 fős családnál évi 2-300 l fűtőolajat takarítanak meg.

Ez ésszerűbb, mint egy 18% hatásfokú Ottomotorral 100 l benzinenegia 82 literét a környékbe kifújni...

Kilátások

Több közlekedési szakember szerint 5 éven belül a gépkocsi-forgalom a nagyvárosokban teljesen megbénul. Ennek végzetes következményei lehetnek: ha az emberek nem vásárolnak több autót, becsuknak az autógyárak, velük együtt az alkatrész-szállító cégek is, munkások százezrei kerülnek az utcára: gazdasági válság.

A városok már védekeznek az autólaviná ellen (Kölnben kb. 450.000 jármű van bejelentve), a tilosban parkoló autók elvontatása fölgyorsult, a parkolótarifák megdrágulnak, Stockholmban a belvárosban parkoló autók szélvédőjére villamosbérletet kell kitűzni. A két nagy parlamenti párt, az SPD és a CDU a gépkocsiadók és járulékok jelentős felemeléséről beszél, pl. a 6 márkás benzinárrol.

6 márka egy liter benzin? Mi történik? Az átlagkeresetű polgár ingázó járműve azonnal eltűnik az utakról. A felszabadult közlekedési területet átveszik a buszok és a villamosok, hisz erre száll át az autósok javarésze. Ezzel a villamosjegy is jelentősen olcsóbb lenne. (Meg aszfaltot is föl lehetne szedni, hogy a föld ismét lélegezzék).

Az autózás kiváltság lesz; az utakon a magas keresetűek maradnak: orvosok, vállalkozók, politikusok. Ez viszont tüntetésekhez, erőszakhoz, szabotázhhoz vezet, — mi sem könnyebb, mint egy autót felgyújtani... Jó magam, nyugodt vagyok, az én autómat nem gyújthatja föl senki: idejében megszabadultam tőle.

(ETK Sajtószemle)

Fejezet a cenzúra történetéből

Miként (nem) közölhattük az „alternatív Nobel-díj” hírét?

Olvasom az egyik lapban: „A Duna-kör alternatív Nobel-díjának a híre csak 1989-ben jelent meg először a legális sajtóban.” — Hát nem egészen így volt, mert már 1985-ben. A fenti hír kicsit mégis igaz. Hogy is volt ez?

1985 október eleje. Pásztor Erzsébet hív fel telefonon: Svédországból kereste egy újságíró, kérte a Duna-körből valakinek a telefonját. Újra hívják majd. Valami kitüntetést kaptak, ezért az izgalom. Vargha Jánosnak a lakásán nincsen telefonja, megadom Tóth Tamásét és Vit Laciét. És figyelem az újságokat. Semmi. Eltelik néhány nap, amikor felhív a fiam. „Apa, most mondta az apósom, hallotta a BBC-ben, hogy a Duna-kör valami 'alternatív Nobel-díjat' kapott”. Nézz utána és hozd le a Sajtószemlében!

Jó, hívom Vit Laciét. Igen, magyarázza, hogy mi ez és már diktálja is.

Nosza, stencilre a hírral. Már írtam is a Sajtószemle 423. oldalát, ahol az annak rendje-módja sze-

rint meg is jelent. (Akkoriban a stencillapokat én magam írtam alá, egyszemélyben voltam a Szemle szerkesztője és „felelős kiadója” is — bár ilyesmi nem volt feltüntetve rajta. A Szemle szokásos 80 példányban kiment szanaszét az országban, aki akarta, elolvasta a hírt.)

Ketten azonban tovább is adták. Az egyik Maurer Gyuri volt, aki azonnal lemásolta azt a Levlapba (a 3. Part elődjébe), ahol a 10. szám 3. oldalán meg is jelent. Ő szintén egyszemélyben volt a Levlap szerkesztője és kiadója... A Levlap is kiment 1000 példányban, s ez már nem stencilezett, hanem nyomtatott nyilvánosságot jelentett.

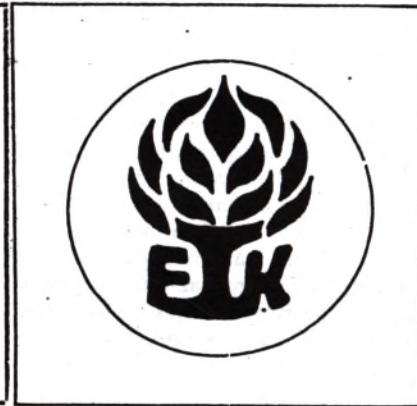
A Természetvédelem szerkesztője abban az időben Görög Gyuri volt, a lap „kiadója” azonban az ELTE KISZ Biz. mindenkori titkára, aki a lap számaint nyomdába küldés előtt rendszeren el is olvasta. Nagyobb baj addig nem is volt soha. Most azonban a hír leadása igen sürgős volt, éppen ment a MTESZ házi nyomdájába a 8. szám. Be is tette Gyuri a lap 1. oldalára, a baloldali

hasáb alá a HÍRT. — Eltelt néhány nap, sőt hét is. Kész lett az újság. A KISZ-titkár hivatja Görög Gyurit: Értésítettek a nyomdából, hogy a lap a Nobel-díj hírének közlése miatt nem küldhető szét, felejtsetek el! Gyuri: No de mégis-talán-sok munka — meg pénz, és ha híreszteljük, ezren várják a lapot...stb! Kivágjuk, leragasztjuk, stb. Jó, az Egyetemi Nyomda egy nap alatt megcsinálta a híres ragacsot, amelyen rajta a Klub akkor még újeletű emblémája.

Leragasztunk — egyet. A KISZ-titkár: Nem jó, átlátszik.

Sebaj, akkor kenni kell. (No, nem valakit, hanem a jobbsarkot.) Tompa Feri beszerzi a feketénél is feketébb festéket, ecseteket, tálakat. Mások hajszárítókat hoznak. És nekiülünk ti-

zenketten cenzúrázni a KISZ-irodán, kenünk, szárítunk, ragasztunk, szétküldünk, s a klubtagok megutóbb vakarnak, próbálkoznak (sajnos hiába, mert jó volt a festék. Ér-

Cenzúra előtt, ragasztás után

deklódnak, kérdeznek azért.) Hát igen. Jó előre eltettem egy szűz példányt a táskámba. Aztán annyira belejöttünk, hogy a végén többen már ilyet nem is találtak — akkor kaptak észbe, amikor már mind le volt kenve.

Döntöttek el, hogy hányszor jelent meg 1989 előtt a Duna-Kör alternatív Nobel-díjának a híre?

Csak annyit, hogy utána a Sajtószemle stencijére is kellett már a KISZ-titkár aláírása. Aki azt egy esetben tagadta meg, amikor arról volt szó Vera Rich cikkében, hogy a Duna-Kör nem nyilatkozott Csernobilról. Sanyi annyit mondott: „Nem csinálunk reklámot a Duna-körnek” és piros lakkal végigkente az adott sort...

Decembertől azután már nem volt elég az én aláírásom a stencil-lapra, hanem a KISZ-titkáré is kellett. — Az ITDK hely-gondjainak talán más oka volt, de erről Gyuri majd talán ír pár sort.

György Lajos

Göncöl Utazótársaság

A Göncöl Utazótársaság azért jött létre, hogy elősegítse az anyaországban és a határokon túl élő magyarok találkozását, kapcsolattartását. A Társaság célja, hogy személyes kapcsolatok megteremtésével, egymás helyzetének jobb megismerésével szolgálja az egyetemes magyarság ügyét, közös kultúránk, nemzeti örökségünk ápolását. A kölcsönös látogatások, egymás szülő- és lakóhelyének felkeresése megteremtheti azon népek megismerésének lehetőségét is, ahol a magyarság nemzetiségként él; jóakarattal, megértéssel segít felszámolni az előítéleteket és segíti a Duna-menti népek közeledését egymáshoz.

AZ Utazótársaság vendéglátó és utazó tagokból áll, akiknek találkozását a szervezők segítik, önkéntesen és ingyenesen. Az adott ország szervezői Nemzeti Titkárságot alkotnak. A titkár feladata a szervezet munkájának segítése, a nemzetközi kapcsolattartás, a címlisták folyamatos karbantartása és cseréjének biztosítása.

AZ Utazótársaság tagja lehet mindenki, aki támogatja céljait és tevékenységével elő kívánja segíteni a szervezet működését.

AZ Utazótársaság olyan tagokat vár soraiba, akiket nem csak az ingyenszállás érdekel, hanem képesek értelmes kapcsolatok megteremtésére, kölcsönös bizalmat tanúsítanak bármilyen fajú, vallású, nemzetiségű és politikai beállítottságú embertársuk iránt.

A belépni kívánó jelentkezési lapot tölt ki, amelynek adatai az országokként összesített címlistára kerülnek. A Társaság minden tagjának titkosan kell kezelnie a címlistát és a kapott címeteket, és azokat tovább nem adhatja.

A jelentkező tag lehetőség szerint ne csak utazni kívánjon, de maga is fogadjon vendégeket. Akinek erre nincs módja (pl. lakáskörülményei miatt), az vállalhat idegenvezetői, kísérői feladatot, a szervezet működését segítő munkát, stb.

AZ utazás megszervezése a tag feladata. A szervezőknél őrzött címlistából választott személyeket a jelentkezési lapon megjelölt módon megkeresi és egyeztetik a látogatás lehetőségét, időpontját, stb. Tanácsos az utazások megszervezését jóval az utazás tervezett időpontja előtt megkezdeni.

Minden vendéglátó és utazó kötelessége a törvények és egyéb jogszabályok betartása. A vendéglátók és utazók között nincs helye semmiféle pénzforgalomnak.

AZ egyes utazások megkezdése előtt a szervező az utazó részére Utazólevelet ad ki, melyet megérkezéskor a házigazdának meg kell mutatni. Az Utazólevelet az utazás befejezésekor vissza kell juttatni az azt kiállító szervezőnek. Utazólevél 18 éven aluliaknak csak szülői hozzájárulás alapján adható ki.

A vendéglátó — azon túl, hogy szállást ad — felvilágosítást adhat a vendéget érdeklő kérdésekről, a helyi nevezetességekről, látnivalókról, eseményekről. Szükség esetén gondoskodik az utazó bejelentéséről. Ha a vendéglátónak túl sok vendége van, vagy váratlan akadályok miatt nem tudja az érkezőt fogadni, próbálja meg az utazót más vendéglátóhoz irányítani. A vendéglátók a vendég ott-tartózkodása esetén is a rendes életvitelüket folytatják. A család életébe történő bekapcsolódás és beszélgetések révén mind a vendéglátók, mind az utazók tanulhatnak egymástól, jobban megismerik egymás életét és a helyi szokásokat.

AZ Utazólevelet a vendég távozásakor a házigazda aláírja. A vendéglátónak jogában áll külön levélben értesíteni az Utazólevelet kiállító szervezőt az utazó viselkedéséről.

Az Utazótársaságba jelentkezni lehet levélben vagy telefonon:

Thimár Anna
1082 Budapest,
Práter u. 9. III. 19.
Tel.: (lakás) 1-138-781
Munkahely: 1-653-620

See you in ECOTOPIA

!!! Ökotópia !!!

Mi ez?

Az Ökotópia egy nagyszabású nemzetközi környezetvédelmi tábor és találkozó, amelynek fő célja egy környezetbarát, természettel harmonizáló életmegismerése, megismertetése és bemutatása. Az első ilyen tábor 1989. augusztusában volt az NSZK-ban, Köln mellett, amelyen több száz fiatal vett részt Európamindentájáról. A tábor programját előadások, viták alkották szinte minden témáról a táplálkozástól az alternatív energiákon és a hulladékhasznosításon át filozófiai kérdésekig, és tarkították kirándulások, gyakorlati bemutatók.

Miért?

Mi, fiatalok Európa minden részéből úgy érezzük drasztikus változtatásokra van szükség környezetünk és jövőnk megmentése érdekében. Úgy gondoljuk, hogy ezt a változást magunkkal, életmódunkkal, gondolkodásunkkal kell kezdenünk — ezért hoztuk létre ezt a tábort is.

Mikor? Hol?

A következő tábort 1990. augusztus 1-21. között, Magyarországon, Bugac mellett tartjuk. A program — reméljük — legalább olyan színes és változatos lesz, mint az első táborban — sikeréhez azonban Te is hozzájárulhatsz, ha bármiről, ami érdekel, amihez értesz tartasz előadást, vitát a táborban. De akkor is várunk, ha csak részt szeretnél venni! Részvételi díj: 120 Ft/nap.

Felvilágosítás és jelentkezés:

Móra Veronika
1024 Budapest,
Lövőház utca 19.

ÖKO

— Ezzel a címmel tudományos igényű folyóirat indul tavasszal. A lap célja, hogy fórumot biztosítson a környezetről (védelméről, politikumáról, gazdálkodásáról) gondolkodó kutatóknak, műszakiaknak és a mozgalmaknak. Az ÖKO elindítását egy Kft kezdeményezte. A szerkesztője Foltányi Zsuzsa lesz. A lapot előfizetéses rendszerrel lehet megszerezni. Első száma tavasszal jelenik meg.

Megrendelhető, vagy bővebb felvilágosítás:

1112 Budapest, Olt utca 21.

Tel.: 185 - 92 - 47

Megjelent a

BIOKULTÚRA

VII. évfolyam 45. száma, 1989. dec. - 1990. jan. száma, a Biokultúra Egyesület lapja, szerkeszti Frühwald Ferenc,

1051 Budapest, Arany János u. 25.

Tel.: 112 - 48 - 16

A tartalomból:

Élet a világ végén — Natura medica — Mindennapi mérgeink — Bio védőnövények — A csalán — Biodinamikus készítmények — Határszemle — Bio-vetőmag stb.

SÓT

Megjelent:

Politikai ökológia

Szemelvények a nyugati alternatív mozgalmak elméletéről és politikájáról.

Szerkeszti Szabó Máté, Bölcsész Index Centrál Könyvek 2., Bp., 1989.

Capra, Roszak, Galtung, Rüdig, Habermas, Offe és mások írásai.

(ETK Sajtószemle)

Ismertetés a Nagycsaládosok Egyesületének tervezett fehérvárcsurgói (ön-, gyermek- és ifjúság-) Nevelő Kertjéről

A Nagycsaládosok Egyesülete 1987 nyarán alakult. Ilyenként ez volt az első Magyarországon. Az Egyesület vásárolt egy üdülőterületet a fehérvárcsurgói tónál 1988 karácsonyán. A terület nagy — közel egy hektár —, így használata egyáltalán nem korlátozódik a tulajdonos Egyesület tagjaira, hanem kiterjed általában a nagycsaládosokra ill. az Egyesület céljai közt hangsúlyos értékközvetítésre az ifjúság felé.

A Kert az ön-, gyermek- és ifjúság-nevelést a következő módokon segítheti:

- pihenés (csend, a gyermekeket lekötő környezet)
- elmélyülés (természetközelség, táj, kilátás, csend, egyedüllét)
- testedzés (tó, kirándulás, kerékpározás, kerti munka, pályák, játékok)
- családi együttlét (bensőséges sátorozóhelyek, családi kirándulás lehetőségek)
- kreativitás (játsszóterek, amfiteátrum, nagyterem)
- közösség (közös terek, programok)
- munka (kert, épületkarbantartás, háztartás)
- képzés (terem, elektronikus eszközök, könyvtár, egymást tanítás)
- művészet (irodalom, zene, ének, természet, táj, agyag, kert, színjátás).

A terület erre a következő három formában használható (egyidőben is):

- Nagycsaládok sátoros üdülése, barátkozása, önértékelő tanfolyamok.
- Gyermektáborok.
- Ifjúsági kurzusok.

A terület ehhez a következő adottságokkal rendelkezik:

- Magán a terület közepén délnyugati domboldal, a dombtetőről szép kilátás.
- Vezetékes víz, villany.
- Közeli (200 m) tó, amelyben úszni, fürdeni gyermekekkel is lehet.
- Közeli (400 m) sziklás hegy gyönyörű kilátással, amely elvonulásra és szemlélődésre kiválóan alkalmas.
- Közeli (500 m) nagy kastélypark szép erdővel, sportpályákkal.
- Közeli (300 m) faluközpont (orvos, gyógyszertár, tanács, posta, könyvtár, iskola, templomok, üzletek, művelődési ház, mozi).

— Vonat és buszközlekedés a faluban. Köves út az üdülőterületig. Távolság közúton Budapesttől 80 km, Székesfehérvártól 19 km, Mórtól 12 km, Győrtől 70 km, Veszprémtől 50 km, a Balatontól 55 km, a Velencei tótól 30 km.

— Szép kirándulóhelyek, vadrezervátum a közelben (Gaja szurdok, Bakony, Vértes).

A következő feladatokat kell ehhez fokozatosan elvégezni:

— Kialakítani egy kertet, fenyvessell, gyümölcsösökkel, konyhakerttel, termő tuskés sövényekkel, sátorozó helyekkel a családok ill. kis csoportok számára.

— Természetes anyagokból készült játszótereket készíteni (külön a kicsiknek és a serdülőknek), valamint egy amfiteátrumot.

— Létrehozni egy épületet, amely vizesblokkokkal (konyha, fürdő, Wc) és nagy fedett térrel szolgálja a sátorozók életét ill. a közösségi célokat.

A Nevelő Kert kialakulását segítő, a Család Alapítványon keresztül adott céltámogatások az adóalapból levonhatók.

Információ: Simonyi Gyula, H-8000 Székesfehérvár, Jókai u. 18.

Sponsor kerestetik

(Részletesebb keresztény nagycsaládos szándékaink a fehérvárcsurgói Nevelő Kerttel)

A Kertben egyszerre több család és ifjúsági csoport is lehet. Elképzelésünk szerint ennek elsősorban képzés jellege lenne (konferencia és tanfolyam formák) s csak másodsorban üdülés. A családok és fiatalok nemcsak Magyarországról jönnek, hanem a külföldön élő és a nyugaton élő magyarok közül is. S a magyarországi vendégek sem csak szépen élő keresztény családok, hanem válságban lévő családok és fiatalok is.

A magyarság e három csoportjának ill. a válságban lévőknek megfelelően szervezett intenzív együttlététől a következő gyümölcsöket reméljük:

1.) Annak a pasztorális hatásnak az erősítése, amellyel a szépen élő családok vannak a magyar ifjúság és családok válságban lévő rétegére.

2.) A nyugati, a nemzetiségi kisebbségben

élő és az itthoni magyarság közti összetartozás erősítése a fiatalok és a családok közti barátságok által.

3.) A kisebbségi helyzetben élő magyarok és az itthoni nagycsaládok segítése.

4.) A nyugaton ill. kisebbségben élők magyar nyelvének ápolása (pl. gyermekeik számára magyar nyelvtanfolyamok).

5.) A nyugatiaktól való tanulás erősítése, különösen az itthon most alakuló jogállamban és piacgazdaságban szükséges gondolkodásmód és készségek elsajátítása terén.

A területet most még csak egészen nomádul lehet használni. Ahhoz, hogy komolyabb mértékben (sátortábor formájában) használni lehessen, szükség lenne egy központi épületre, amelyben konyha, fürdőszobák, WC-k és egy nagy közös terem van.

A terület értékessége nagyobb beruházást, vendégfogadót is indokoltá tette.

Ezért **partnereket** (nem pusztán adományozókat, hanem befektetőket) **keresünk** (esetleg a nyugati magyarság körében) **a következő együttműködésre:**

— a befektetők pénzéből fölépítenénk egy (általuk jónak látott méretű) vendégfogadót (amely tartalmazná a sátorozást kiszolgáló helyiségeket is),

— s a nyugatról jövő családok és ifjúsági csoportok szállásköltségeiből térülne vissza ez a befektetés.

Az érdeklődést, javaslatokat a fenti címen várjuk.

ÖSSZKERESZTÉNY MAGYAR KONFERENCIA az emberiség legfőbb gondjairól: az erőszakról, a nyomorról és a környezetpusztításról

A „Béke, igazságosság és a teremtés megóvása” témájú
összkeresztény Zsinati Folyamat első magyarországi tanács-
kozása

Várjuk a szomszédos országok magyar keresztényeit is!
1990. május 4-6-án
Székesfehérváron.
Információ:
Simonyi Gyula,
8000 Székesfehérvár, Jókai u. 18.

(felbélyegzett válaszbortékot kérünk mellékelni)
A Zsinati Folyamatot és annak 1989. májusi összeurópai
találkozóját ismerteti az Egyházforum folyóirat 8. száma
(ára 50 Ft, megrendelhető: Mohos László, 1158 Budapest,
Thököly u. 74.) és a MÉRLEG 1989. 3. száma.

1990 Húsvétra megjelenik az

ÉRTED VAGYOK

→ új havilap

„ÉRTED VAGYOK” — nyilatkoztatta ki nevét Isten az égő csipkebokorból (Exodus 3,14 értelmezéseinek egyike). Isten megérint bennünket, ebből fakadnak kincseink és küldetésstudatunk, a lap ezt segít másokkal megosztani, hogy intenzívebben és szélesebb körben, közösségben legyünk Isten körül.

Lapunk „katolikus” a szó „egyetemes” értelmében: egyrészt az emberiséget, a szeretetet tiszteli minden vallásban, meggyőződésben, másrészt nem idegen tőle az élet semelyik területének kultúrája, a személyiség, a család, a közösségi, egyházi és társadalmi élet minden oldala helyet kaphat benne.

Lapunk „független”, becsületos törekszik lenni: „igazat mondasz, az Isten útját az igazsághoz híven tanítod, nem vagy tekintettel senki személyére, mert nem igazodol emberi tekintélyhez” (Mt 22,16) — amint Jézust jellemezték.

Állandó része a lapnak a vasárnapi evangéliumok magyarázata, sajtó-, könyv-, és filmszemle, a hónap eseménynaplója. Hírek a környező magyarságról, a világegyházról, a kisemberekről, a kisebbségekről, a környezet állapotáról, a kulisszák mögötti eseményekről. Fordítások és idegen nyelvű mellékletek. Rovatok a gyermekeknek, fiataloknak, szülőknek, az időseknek. Olvasói levelek, orvos, pszichológus, jogász stb. válaszol.

Az első szám főtémája a Húsvét. Az állandó részeken túl interjú a csehszlovák „földalatti egyházzal”, tudósítás Erdélyből. Beszámoló a civil szolgálat fejleményeiről, a Megújulási Fórumról. Elmélgedések a Húsvétól Pünkösdig tartó időszak néhány napjára.

A lap az „ingyen kaptátok, ingyen is adjátok” (Mt 10,8) szellemében szerzői honoráriumot nem váró írásokat közöl. Környezetkímélő (papírhulladék újrahasznosításával készült) ökopapíron jelenik meg.

1990-ben hat szám (közte egy „Béke, Igazságosság és a Teremtés megtartása” különszám) megjelentetését tervezzük 32 oldalon, fekete fehérben, képekkel, a terjesztői hálózatban 29 Ft-os áron.

1990 hat számának előfizetési díja 210 Ft.

Előfizethető Kaszap István címén, 2119 Pécel, Mikszáth K. u. 10.

Értékes ajándék az ÉRTED VAGYOK előfizetés!

Aki a laphoz 3000 Ft támogatást ad a lapalapító, a Család Alapítvány számlájára, az **ingyen kapja a lapot** annak egész fönállása alatt. Az Alapítványnak befizetett összeg a **SZJA adóalapból levonható!** (Számlasszám: 202-10809 Magyar Hitelbank Rt. Bp.V., József A. u. 5—7. A csekkre kérjük ráírni: ÉRTED VAGYOK.)

Nagyobb példányszám (7, 28, 70, 140, 280) igénylése esetén terjesztői kedvezmények!

Az ÉRTED VAGYOK szívesen közöl eszméinkkel nem ütköző hirdetéseket.

Szoros kapcsolatot szeretnénk az olvasókkal, nemcsak a levelezés rovatban, hanem szívesen fogadjunk kéziratokat, szépirodalmi alkotásokat és képeket is.

A szerkesztőség tagjai: Dombi Tibor, Garai András, Gyombolai Márton, Kaszap István, Márczi Imre, Simonyi Gyula (főszerk.)

Alapos gyanú hiányában?

A Bős—Nagymarosi építkezésre vonatkozó nemzetközi szerződés tárgyában tett büntető feljelentésünk 1989. december elsején általam postára adott szövege a következő:

Belügyminisztérium
Vizsgálati Osztály

A Voks Humana Mozgalom és a Mozgalom által képviselt Bioszféra képviselőjében és nevében a Be. 122. § /1/ bek. alapján

büntető feljelentést

teszek ismeretlen tettes vagy tettesek ellen az alábbi tényállás és indokok alapján:

A magyar és a csehszlovák kormány képviselői 1977. szeptember 16-ikán írták alá a Bős—Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről szóló nemzetközi szerződést. A szerződés megkötésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa meghatalmazottjaként kinevezte a Minisztertanács akkori elnökét. Véleményünk szerint:

1. A szerződéskötő vagy a megbízást adó személy vagy személyek valószínűleg megbízatásukkal visszaélve jártak el, mivel cselekményeik arra irányultak, hogy a Magyar Népköztársaság területi épségét, gazdasági és egyéb érdekét és a Bioszféra érdekeit veszélyeztessék, sőt ezen érdekek sérelmet is szenvedtek, s a veszélyeztetés jelenleg is fennáll.

2. Az elkövetőknek fel kellett ismerniük hivatásuknál fogva, hogy visszaélésükkel a Magyar Népköztársaság területi épségét, gazdasági és egyéb fontos érdekét veszélyeztetik és abba belesyugodtak.

Szándékosságukra utal, hogy a hatalmuk alatt lévő tömegkommunikációs eszközöket és egyéb intézményeket felhasználva szervezett és összehangolt módon intézkedtek, hogy a szerződés tárgyáról ha információ a nyilvánosságra került, az a szerződés által sugallt koncepciónak feleljen meg. A koncepciótól eltérő nézeteket, tudományos szakvéleményeket elzárták, illetve elszigetelni igyekeztek a nyilvánosság elől, felhasználásuk esetén pedig azokat hamis színben tüntették fel, csak részleteiket használták fel, azokat koncepciójuknak megfelelően kozmetikázták és manipulálták, vagy döntés esetén figyelmen kívül hagyták.

3. Véleményünk szerint az elkövetési magatartások nagy valószínűséggel egészen napjainkig folytak vagy folynak. Erre utal, hogy a Magyar Népköztársaság illetve a Magyar Köztársaság fentebbi érdekei jelenleg is veszélyeztetettek a megkötött szerződés megkötése és az ezt megelőző és az ezt követő cselekmények révén, amely cselekmények a Csehszlovák Kormánnyal való illetén irányultságú kapcsolat fenntartásában mutatkoztak meg és nemcsak egy elkövető részéről.

4. A Bős—Nagymarosi szerződés nyomán súlyos és részben irreverzibilis környezetkárosulás következett be nagy kiterjedésű területeken és sokhelyütt a Bioszféra és a lakosság életfeltételei kerültek veszélybe ill. lehetetlenültek el.

A nyomozás eredményéről, annak elrendeléséről vagy megtagadásáról szíveskedjenek tájékoztatni.

Budapest, 1989. november 30.

Sebeők János s. k.
elnök

dr. Grespik László s. k.
jogi képviselő

A feljelentés szövegében tulajdonképpen a hűtlenség és a környezetkárosítás törvényi tényállási elemei találhatóak meg. E két bűncselekményfajta a Büntető Törvénykönyv 145. és 280. §-ban található meg. Hűtlenséget az követ el, aki állami szolgálatával vagy hivatalos megbízásával visszaélve külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel kapcsolatot vesz fel vagy tart fenn, és ezzel a Magyar Népköztársaság függetlenségét, területi épségét, politikai, gazdasági, honvédelmi vagy más, hasonlóan fontos érdekét veszélyezteti, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Környezetkárosítást valósít meg az, aki az emberi környezet védelem alatt álló tárgyat (föld, víz, levegő, élővilág, táj, települési környezet) jelentős mértékben szennyezi, rongálja vagy pusztítja; három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A hűtlenséget a legújabb BTK-módosítás annyiban módosította, hogy jogi tárgyát a Magyar Köztársaság függetlenségére, területi épségére, alkotmányos rendjére változtatta, viszont a bűncselekményeket az elkövetés időpontjában hatályban volt törvény szerint kell megítélni, kivéve, ha az új norma enyhébb elbírálást tesz lehetővé. Esetünkben ez nem áll fenn.

Az Országos Rendőrfőkapitányság emberei Sebeők Jánost és engemet mint a feljelentést aláírókat meghívtak egy beszélgetésre. Első kérdésük az volt, hogy „milyen bűncselekményre gondoltunk”. Azt hiszem, laikus szemmel is nyilvánvaló a fentebb idézett szakasz és a felje-

lentés szövegének összehasonlítása után e kérdésük feleslegessége.

A találkozás egyébként rendkívül udvarias, tárgyilagos légkörben zajlott. A rendőrség tisztviselői egyrészt alkotmányjogi síkra akarták terelni a kérdést, másrészt azzal érveltek, hogy *bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja hiányzik*, s így kénytelenek lesznek a nyomozást határozattal megtagadni.

Válaszként a következő érveket sorakoztatam fel:

Mi feljelentők vagyunk, nincs és nem is lehet olyan információszerző apparátusunk, mint az államnak. Márpedig a nyomozás — mint tudjuk — állami monopólium, nyomozást, nyomozás-szerű tevékenységet törvényesen élethivatászerűen csakis nyomozó szervek — ilyen a rendőrség is, azt hiszem — végezhetnek, tehát a pontos történések bizonyítékait mi nem tudjuk, nem is akarhatjuk prezentálni, ez a rendőrség dolga, hiába beszél úgy a Büntetőeljárás Törvény, hogy: „Büntetőeljárás... bűncselekmény alapos gyanúja esetén és csak az ellen lehet indítani, akit bűncselekmény alapos gyanúja terhel.” A törvényből ugyanis az következik, hogy *a nyomozó hatóság alapos gyanúját* jelen esetben a feljelentő kellene, hogy kialakítsa, ez azonban nyomozni nem tud, ezzel rövidebbre zárult a logikai kör.

Rosszul érvelt azonban a rendőrség tisztviselője, ugyanis az alapos gyanú kialakításához elégséges adatok megszerzésére *a nyomozó ható-*

ság is köteles! *Hivatalból!* Mégpedig a Büntető-eljárási törvény 126. § -a értelmében.

Mi is az az alapos gyanú?

Kratochwill Ferenc szerint egyrészt logikai valószínűség-mérték, másrészt a ténybeli meg-alapozásnak bizonyos mennyiségi szintje. A lo-gikai valószínűség az analógia alkalmazásával kialakítandó. Az analógia a logikai következte-tésnek az a módja, amelynek során a jelenségek néhány tulajdonságának megegyezéséből követ-keztetünk a többi tulajdonság meglétére is. Pl.: ha a hűtlenség a, b, c, d elemekből áll, a felje-lentés tárgyát képező adatok rendelkeznek a, b, c elemekkel, akkor arra következtethetünk, hogy utóbbiban foglaltak tartalmazzák a d ele-met is. Az „alapos” szó utal a tény mennyiségre. Hivatkoztam a beszélgetésünkben bizonyos köz-tudomású tényekre. Mégis érdekes, hogy az or-szág közvéleménye mennyi mindent tud már Bős—Nagyymarosról, és mennyi mindent nem! *Mindenesetre úgy látszik, annyit nem, amennyi elegendő volna a rendőrség alapos gyanújához!* Azzal az abszurdummal érveltek tehát, hogy az ő nyomozásuk kellene az alapos gyanújukhoz, de mivel az nincs meg, így nem nyomozhatnak. Bizonyára ha az ügy nem érintene országos, tár-sadalmi jelentőségű ügyet, ha a feltételezett el-követők nem volnának azok, akik, vagy akik vol-tak, ha ezen feljelentés szélesebb nyilvánosságot kapna, megítélésem szerint bizonyára nagyvona-lúbban kezelnék az alapos gyanú fogalmának szubjektív elemeit is. Feljelentésünk előbb ju-tott el a címzetthez, mintsem a lehallgatási bot-rány, a BM-gate kipattant volna. Most már ez is befolyásolhatja az államhatalmat képviselőket. Nem akarnak újabb botrányt talán. A jogállam attól jogállam, hogy a jog uralma él, vagyis a normák mindenkire egyenlően vonatkoznak, még az államra is!

Az alkotmányjogi síkra terelés is téves szerin-tem a rendőrség tisztviselője részéről. Azt bi-zonygatta, hogy az Elnöki Tanács ill. a Minisz-tertanács vezetője a testületi döntésért büntető-jogilag nem felel, s itt testületi döntésről volt

szó, bár később kiderült, hogy gazdaságilag stb. elhibázott volt a döntés. Igaza van, a megállapí-tása helyes. Csakhogy nekünk mint feljelentők-nek az ország közössége nevében is a gyanúnk, hogy *történhetett a múltban olyan, amely megala-pozhatja a büntetőjogi felelősségrevonást.* A felje-lentés egyik célja pontosan az, hogy megtudjuk (mindenki), ki (mely természetes személy), mennyiben és mennyire hibás az immár kb. 22 milliárd forintot felzabáló építkezésért.

Feljelentésünkkel nem vádoltunk senkit ha-misan. Tudatosan alkalmaztam benne éles jogi tartalmat és tág tényállásmeghatározást. Nem is vádolhattunk volna, a vád az ügyész dolga. De erkölcsi értelemben természetesen vállaljuk a vádolást. *Bős—Nagyymaros mindenkinek a könyökén jön már ki, de nem az érte való felelős-ségrevonás, jobban mondva annak a hiánya!*

Rágalmazást sem követtünk el, mert ismeret-len tettesek ellen tettük a feljelentést. De azért a közvélemény nagyjából tudja, hogy 1977. szeptembertől kik befolyásolhatták az építkezés ügyét, kik dönthettek benne, kik adhattak utasít-ásokat végrehajtásra vele kapcsolatban...

Az ORFK-tól utoljára még közvetlenül Kará-csony előtt kapott információk szerint (ez egy rövid, érdeklődéssel indult telefonbeszélgetés volt) a rendőrség mégiscsak folytat valamiféle tevékenységet az ügy érdekében, mert a tisztség-viselő azt mondta, hogy „beszerzünk informáci-ókat” (többek között a Minisztertanács akkori elnöke részére adott Elnöki Tanács általi meg-hatalmazást), „de azért Önök is próbáljanak té-nyeket gyűjteni”. S már nem a nyomozás határo-zattal történő megtagadásáról tett említést a tisztviselő, hanem a feljelentés kiegészítéséről.

Talán mégis megtudhatjuk egyszer a teljes igazságot, azt, hogy vannak-e felelősök, és ha igen, kik azok, vagy nem? — alapos gyanú hiá-nyában?

1990. január 15.

dr. Grespik László

Lapzárta után érkezett:

A BM ORFK Vizsgálati Osztály január 17-én kelt határozatával a nyomozást bűncselekmény és bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja hiányában megtagadta. Indokolásában arra hivatkozott, hogy a feljelentésben körülírt bűncselekményeket nem követhette el senki és a szerződésről az Elnöki Tanács döntött, azt az Országgyűlés jóváhagyta, így „a felmerülő politikai felelősség vizsgálata a nyomozó ható-ság jogkörét meghaladja”.

E határozat ellen január 29-én jogorvoslati kérelmet nyújtottam be a Legfelsőbb Ügyésznek címezve, melyben kiegészítettem feljelentésünket a hanyag kezelés tényállásával. Egyebekben a cikkben kifejtette-ket írtam bele.

Az irat már a Legfőbb Ügyészészen található...

DEMOKRÁCIÁT LEVEGŐ NÉLKÜL?

ANYÁK ÜZENETE

az MDF-nek, az SZDSZ-nek, a FIDESZ-nek, a BAL-nak, a Münnich Ferenc Társaságnak és a többieknek

Tisztelt Politikus Urak!

Mi dolgozunk, gyermekeinket gondozzuk és neveljük. Pártot alapítani, folyóiratot indítani nincs erőnk, időnk, talán adottságunk sem. De aggódunk gyermekeinkért, önmagunkért, közös sorsunkért.

Az Önök által meghirdetett célok között sok nemes, tiszteletre méltó gondolat is van. Ezeket természetesen elfogadjuk és üdvözljük. Ám bennünket az is aggaszt — az egy- vagy kétkamarás parlament jogos dilemmáján túl —, hogy milyen levegőt kell lélegeznünk 10-15 év múlva? Tanácsos lesz egyáltalán lélegzetet venni védőmaszk nélkül? Mit ehetünk és mit ihatunk? Minden második vagy minden harmadik gyermekünk lesz szellemi vagy testi fogyatékos az élelmiszerekben, vízben, testünkben progresszívan halmozódó, biológiailag lebonthatatlan örökítő-károsító vegyszerek és rádióaktív szennyeződések miatt? Vagy ez a sors csak unokáinkra vár? Mikor öli meg őket a rákbetegség — harminc vagy negyven éves korukban? Mennyit kell robotolniuk gyermekeinknek, ha fölnőnek, hogy előteremtés az iható víz, elfogyasztható étel árát?

Tudják-e Önök — a Köz érdekében elfoglalt férfiak és nők —, hogy egy nyugat-európai átlag anya tejében 30-szor annyi mérgezőanyag van, mint a tehéntejben és 16-szor annyi, mint amennyi a kereskedelmi normák szerinti fölső határ? Hogy Kelet-Európában a helyzet még rosszabb? Hogy a bósi-szigetközi tragédia nem az egyetlen merénylet gyermekeink és önmagunk ellen? Hogy **ezek a merényletek nemcsak elszigetelt események, egyes megvívandó harcok, hanem a polgári és kommunista világ közös strukturális válságának jelei?**

Tisztelt Demokrata Urak! **Miért nem emelnek szót a legnagyobb diszkrimináció, a legnagyobb jogtiprás, a legnagyobb kizsákmányolás, a demokrácia legdurvább arculköpése ellen:** a még föl nem nőtt és jövőendő nemzedékek kifosztása, létalapjaik elpusztítása ellen; a döntésekben való politikai, jogi képviselőjük, érdekvédelmük erőszakos mellőzése ellen? Miért nincsenek, nem lehetnek hivatalos szószólói? Miért nem lehet intézményes vétőt emelni érdekükben? Miért nem követeli Önök közül (talán) senki az erre vonatkozó alapvető jogok intézményes érvényesítését?

A demokrácia nem az emberre, az ember létfeltételeire épül? Lehetséges levegő, víz, ép talaj nélkül? Vagy Önök erdők, élő vizek, levegő és életképes utódok nélküli demokráciát és nemzeti függetlenséget terveznek?

Hát nem **létünk alapjaira, a természetre** épül a politika, a gazdaság, a kultúra és valamennyi életmegnyilvánulásunk? Lehetséges jogbiztonság a létalapok biztonsága, a jövő nemzedékek ehhez való jogának biztosítékai nélkül? Ha több független garanciával kell védeni a jogbiztonságot, a szociális méltányosságot, miért vonjuk meg a hasonló biztosítékokat életfeltételeink és gyermekeink életfeltételeinek védelmétől? Miért sajnáljuk ennek megvitatására a szót, a papírt is?

Gondolnak Önök eleget arra, hogy egészen egyszerű — időben bevezetett — strukturális, gazdasági, jogi biztosítékokkal **még** könnyen lehetne oldani ezt a gondot? Olyan módszerekkel, melyek nem hogy terhelnék, hanem javítanák az életszínvonalat, visszaszorítanák a munkanélküliséget. De a visszafordíthatatlan történések rohamos halmozódásával egyre kevésbé lesz erre lehetőség.

Meghallgatták-e, megvitatották-e ezeket a javaslatokat, teret, hangot adtak-e nekik? Miért cenzúrázzák ki Önök közül sokan irgalmatlanul az e kérdésre vonatkozó tanulmányokat, vitaindítókat a befolyásuk alatt álló folyóiratokból (Beszélő, FIDESZ-hírek, Hítel)?

Ennyire feledékenyek, figyelmetlenek vagy szívtelenek volnának Önök? Vagy újabb sérthetetlen dogmáknak kell áldoznunk, akár gyermekeink épsége árán is? Hamis elvűségből helyezik a legutolsó helyre a válságok legnagyobb bűnösét, mert nemcsak ellenfeleik, hanem példaképeik is felelősek érte?

A polgári demokráciák befolyásos pénzes lobbiai ezidáig minden alapvető **strukturális biztosíték** bevezetését megakadályozták a számukra kényelmesebb rövid távú anyagi érdekeik miatt. Csakúgy, mint a diktatúrák hatalmasságai. A nyilvánvalóan elfogadásra érdemes polgári vívmányokat miért kell a fundamentális ökológiai hézaggal együtt kényszeresen lemásolnunk???

A biológiailag lebontható és lebonthatatlan mérgek tonnáival nem csak a diktatúrák árasztották és árasztják el környezetünket, lételemeinket. Nem csak a diktatúrák szennyezték el és szennyeznek a tengereket, irtották és irtják a Föld tüdejét jelentő erdősegek maradványát. Az ózonpajzs pusztulása nem csak az ő bűnük.

A formális szabadságjogok önmagukban elenyészően kevésnek bizonyultak a létalapok védelmére.

Magyarország jelenleg amúgy is gazdasági- politikai átalakításra kényszerül. Miért mellőzik Önök merev következetességgel az ökoszociális piacgazdaság szempontjait a gyökeres reformok idején? Éppen akkor, amikor a Nyugat legfelelősségteljesebb politikusai, közgazdászai — polgárok is — ebben az irányban látva a kiutat, a nagyhatalmú gazdasági központokkal dacolva küszködnek ezért a struktúráért.

Miért kívánják Önök, hogy a jelenlegi reformok után 8-10 évvel az ország elcsigázott népe újabb óriási terheket jelentő gazdasági- politikai és infrastrukturális átalakításra kényszerüljön, mert az egypártrendszer után a szemét, a mérreg, a beton, a korai halál gyöttri majd? Nem kellene már most erre gondolni?

Mi naiv hittel és lelkesedéssel bíztunk Önök némelyikében, s reméltük, nem csak Önmagukat, tanaikat képviselik, hanem az egész társadalom legmélyebb gondjaira is arányos figyelmet fordítanak, és magától értetődő lesz, hogy a létalapok átfogó védelmére is a legnagyobb igyekezettel keresik a megoldást.

Mindez néhány deklaratív, eldugott kijelentésen túl eddig még nem történt meg.

A politikai pártok és pártserű szervezetek — közéleti voltuk és vállalásaik okán — programjaik megfogalmazásakor bizonyos etikai normákat nem hagyhatnak figyelmen kívül. Hiszen közéleti teret töltenek ki, ahová kevésbé jó szervező, gyöngébben propagandisztikus, pénztelenebb, külföldi befolyásos kapcsolatok nélküli vagy elkésett — de lényeges mondanivalójú — csoportok betörni már aligha tudnak. Épp ezért az elemi tisztesség és elemi ésszerűség alapján elvárjuk, hogy a létforrások arányos, külön biztosítékrendszerrel, a jövőendő nemzedékeknek az emberi létezéshez való jogát legfőbb szempontjaik között dolgozzák föl a közéletet uraló, a demokráciára és jogállamiságra hivatkozó pártok és pártserű szervezetek.

Együttal fölszólítunk, és ismételtlen föl fogunk szólítani minden jóérező állampolgárt, hogy ne támogasson olyan szervezetet, ne adja szavazatát olyan pártra, mely a formális szabadságjogokon túl nem akar **külön, arányos jogi-gazdasági- informatív- oktatásügyi biztosítékrendszerért** föllépni létforrásaink és gyermekeink létforrásainak végső megmérgezése ellen.

Kiszely Gajdán Rózsa

Eschiel Kämpfer

EA.2.

Paradise Kavi 1988.

Gáspár Csaba László

TARKOVSKIJJAL EMMAUSZ FELÉ

(STALKER)

"Ezek a törvények, amelyeket ma szabok neked, nem túlságosan nehezek és nem elérhetetlenek számodra. Nem az égben vannak, hogy azt kellene mondanod: Ki hatol föl értük az égbe, ki hozza le és hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket? De a tengeren túl sincs, hogy azt kellene mondanod: Ki kel át értük a tengeren, ki hozza és hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket? Egészen közel van hozzád a törvény, a szádban és a szívedben, így hozzá szabhatod tetteidet."

(5Móz 30,11-14)

I.

Valahogy bizonytalanul, iránytalanul és tétován billeg az ember ujjá az írógépen, mikor belefog — belefogna — az írásba. Azon töpreng, vajon nem alapvetően elhibázott dolog *írni* Tarkovszkij filmjéről?!... Valamiről írni ezt jelenti: megfogalmazni, szavakkal megragadni, s ezáltal megérteni-megértetni. Csakhogy itt minden valamiféle befejezettséget, lezárttságot sugall, ami pedig idegen a film világtól, mely csendes meditáció — ima. Az európai kultúra részeseiként már régóta, s úgyszólván töretlenül, azt hisszük, hogy valamit akkor értettünk meg igazán, ha beszélni tudunk róla, „értelmesen” meg tudjuk fogalmazni. Hogy ez a tévhit és átkos babona — az ész csapdája... félelem a csöndtől... — mire vezethet és ténylegesen mire vezetett, az jól tanulmányozható a keresztény hittudomány szelemtörténeti botrányán. A teológia — az Istenről való „értelmes beszéd” — önmaga vált az ateizmus bölcsőjévé, mert beszédével csak gyanúba keverte Urát, devalválta végtelenségét, fölségét, szentségét. Kifecsegte, ahelyett, hogy...

Nos, ha már egyszer írunk a filmről, akkor

azt valóban úgy kell tenni, hogy *méltó* legyen hozzá, szigorúbb, kicsit talán hűvösebb szóval: *adékvát*. Az írás nem lehet a film pusztá reprodukciója, lapos szavakba öltöztetése — mondjuk, például a nagyon is nehezen rekonstruálható utazástörténet lélektelen elbeszélése —, hanem csakis a film teljes újraélése, újratemtése, újbóli megvalósítása.

Nézzük meg közelebbről, mit jelent egyáltalán írni a Stalkerről? Elemezni a filmet? De hiszen e film elemzése: önmagam elemzése... Írni okos, higgadt, mint mondani szokás „tárgyilag” tanulmányt? Csakhogy az ugyanakkor önmagunkról, a mi hitünkéről és hitetlenségünkéről is szólna. Erről kellene most szólnunk. Ehhez *bátorság* kell!

Van?...

Ha az imént említett „tárgyilagosságon” a filmhez (önmagunkhoz) való *hűséget* értjük (márpedig mást nem szabad!), akkor bizonyos: ha igazán bátrak lennénk, hasznunk származnék belőle, mert talán közelebb kerülnénk a filmhez, de ami ennél is fontosabb: önmagunkhoz.

Íme, hát világos: úgy kell most e filmről írni, beszélni — gondolkodni —, hogy eközben ne csak föltárjuk, hanem meg is valósítsuk legbensőbb lényegét (legmélyebb lényegünket), rejtett tudását (önmagunkról való elfeledett tudásunkat).

De vajon kifejezhető-e ez; vajon az írásnak — ha az reflektált gondolkodás — a maga törvényei elég engedelmesek, elég gyöngédek, elég képlékenyek, „megértőek-e”, hogy ezt a mély csöndben fogant és különös némasággal átszótt, kikezdetetlen, s mégis szelíd bizonyossággal éltetett „ismeretet” szóhoz jutni engedjék...?

A maga valóságában!

*

Immár legyen elég a tétovázásból! Mindez azonban, úgy hiszem, mégsem volt hiábavaló, ha kellően érzékeltette a Stalker alaphangulatát, melyet a film már az első percekben megteremt, s mely akkor válik valóban meghökkentően valóságossá — noha soha sem szűnik meg rejtőzködni —, mikor az ember, szavakba kényszerítve (és szavakra kényszerülve) föl akarja fedni.

De hát milyen is valójában Tarkovszkij Stalkere? Bonyolult és ugyanakkor mégis áttetsző világ a filmé. Bizonyos, hogy szépsége tudatosan megkomponált, bár a nézőnek sokszor az az érzése, hogy az egyes jelenetek nyitottak, azokat magának kell „befejeznie”. A film ebben az értelemben olyan és úgy viselkedik, mint a Zóna: velünk együtt „történik”.

Nem „kényelmes” ez a film, mert nem helyetünk gondolkodik, nem előttünk pereg, hanem számít ránk, olyannyira, hogy nélkülünk szinte nem is létezik. De nem is „kényelmetlen”. Ha rányílunk, tökéletes ritmusazonosságra kerülhetünk vele, úgy, hogy szinte megszűnik film és néző „különállása”, különbözősége, s mi magunk Stalker, az Író és a Professzor különös jelenléti útítársává válunk. (Ekkor persze, nyomban elkezdődnek a „kényelmetlenségek”, de ezek már *belőlünk*, s nem e filmből magából fakadnak.)

Tarkovszkij filmje nem „előadás”, nem valaminek az okfejtő, okos és higgadt — vagy éppen lángoló és szenvedélyes — tézisszerű bemutatása, noha az elemzés és az analízis, mi több, maga a szenvedély sem idegen tőle. Nyitott film a Stalker: logikája nem réstelen-hibátlan levezetés, hanem szelíd rávezetés. A mű bennünk, de legalábbis velünk, a mi különleges, meditatív közreműködésünkkel válik *teljessé*. Ez persze, minden műalkotásnál így van, de a Stalker — miként az evangélium — esetében a befogadás: a mű maga.

Voltaképpen már a kezdő képsor szokatlan, megnyíló befogadói magatartásra, aktivitásra ösztönöz. Tarkovszkij meghív, végtelen tapintat-

tal megszólít bennünket. Mert a film első percei — Stalker ébredése és készülődése — a néző invitálása, fölszólítás az utazásban való részvételre, sőt, behívás a film egész világába. Afféle zenei prelúdiumnak is mondhatnánk, hiszen itt, ezekben a percekben, a percek végtelenül hosszú, mozdulatlan, nyugodt beállításaiban intonálódik a film alaphangvétele, kissé visszafojtott, nem önmagát mutató, hanem mindig mélyebbre, távolibbra, magasabbra — másra — utaló tónusa. Lassan, valóban nagyon lassan fon körbe bennünket ez a hang. A lépések még bizonytalanok... A film Zónája titokzatos!

A film tehát itt teremti meg a maga sajátos valóság-terét, mely erőteljesen, de a befogadói szabadságot tisztelve, semmi esetre sem ellenállhatatlan erővel vonz magához. Akire ez a kezdeti vonzás nem hat, örökre kívül marad a filmen, végignézheti (ha bírja), de meg nem érinti, s végül úgy távozik majd, hogy számára „nem történt semmi”.

Ez azonban a Stalker mint valódi műalkotás legsajátosabb artistikus lényegéből fakad. A művészet ugyanis konzumálhatatlan, nem fogyasztható, nem bekebelezhető — mert amit megjelenít, amiről szól, amit fölmutat, több, mint az ember, *azzal* csakugyan nem rendelkezünk szabadon. Az igazi műalkotás megszólít, magához hív, szabadon magába fogad, de azért, hogy onnan, az ő szemszögéből — pontosabban: az általa reprezentált látószögéből, valóságértékelésből — visszatekintve önmagunkra örüljünk vagy borzadjunk el attól, amit így látunk. E film az ólmos létezőkhöz hozzáidomult, azokba szinte beleolvadt, bennük fölszívódott tudatunkat a létezőknél valóságosabb és mélyebb — ezzel együtt, persze, rejtélyesebb — léthez, önmagunk *gond*-dal, hétköznapokkal eltemetett igazságához akarja elvezetni. Ehhez „stalker” a Stalker, és ilyen értelemben minden nagy alkotás „stalker”.

*

„Eseményvilágában” a film három szimbolikus alak — a Stalker, az Író és a Professzor — egy különleges övezetben, a Zónában tett utazásának történetét meséli el. A film tartalmának, cselekményének összefoglalása azonban legalább olyan hiábavaló, mint amennyire lehetetlen. A filmben nem az „érzékelhető” történet szintjén játszódó, hanem annál sokkal mélyebb — „elgondolható” —, emberi drámáról, a hit megszerzésének drámájáról van szó.

Ezért a továbbiakban eltekintek az „utazás” eseményeinek elbeszélésétől. Ehelyett megpróbálom inkább *számbavenni* azokat, mégpedig elsősorban a szereplők jellemzésén keresztül. Ide sorolva, talán nem joggal, hanem épp a film logikájának engedve, a Zónát is.

II.

A Zóna

„Mert azt mondja nekem az Úr:
'Szétekintek lakóhelyemről, s oly
nyugodt vagyok,
mint a verőfényes déli hőség,
s a báránnyelű aratáskor a tikkasztó
melegben.'”

(Iz. 18,4)

Nyomban a film elején megtudjuk, hogy létezik a Földön egy bizonyos hely, terület, mely valamikor az azonosíthatatlan — de nem mítikus ósidőként értelmezett — múltban meteorbecsapódás vagy valami más katasztrófa következtében romhalmazzá vált és a mindennapi civilizált élet számára elpusztult. A közelebről meg nem nevezett katasztrófa nyomán a területen titokzatos energia maradt hátra, mely rejtélyes működést kölcsönöz a Zónának. A Hatóság lezárta és elkerítette, sőt fegyveresen is őrzi, hogy így akadályozza meg a területre való — a Hatóság által „veszélyes és felelőtlen” vállalkozásnak ítélt — behatolást, legalábbis mindaddig, míg „fény nem derül” a Zóna különleges működésének rejtélyére. Az elszánt kaland- és csodavágyók azonban újra és újra megpróbálnak bejutni oda, és elérni a Zóna titokzatos Szobáját, melyről úgy tudni, hogy ott teljesülnek a legrejtettebb álmok és vágyak — a „legbensőbbek, legőszintébbek, legkínzóbbak” —, gyógyulást nyer minden baj, s az oda jutó megváltást nyer minden testi-lelki kínjától, gyötrelmétől. A Zóna közelében élnek a stalkerek, akiknek az a hivatásuk, hogy átvizszik, átcsempészik az arra vállalkozókat a Külvilág és a Zóna szigorúan őrzött határára.

Noha a Zónáról kapott első filmbéli információink még magukon viselik a tudományos-fantasztikus irodalom formajegyeit, ezek rövidesen teljesen eltűnnek, és a Zóna részint metafizikai értelemben vett *transzcendens* valósággá alakul át, részint etikai „összefüggésbe kerül, amennyiben annak a *próbatételnek* és akadálynak a „terepe”, melyet leküzdve — vagy inkább: melyen végighaladva — a film szimbolikus hősei egy autentikusabb valóságba, önmaguk és a világ mélyebb, valódibb viszonyrendszerébe kerülhetnek. A Zónában való utazás így a lélek megtisztulását — hitet, reményt, szeretetet: azaz megváltást — kereső vándorlásának filmképévé válik.

A Zóna és a Külvilág között húzódik, a kettő között amolyan átmenetet képezve a Labirintus. Ez ugyan még nem tartozik a Zónához, de már tiltott és szigorúan ellenőrzött, járőrözött terület. A rajta való átjutás teljes egészében a Stalker ügyességén, jártasságán múlik. Útitársainak nincs más választásuk, mint a teljes ráhagyatkozás és a föltétlen engedelmesség.

Mihelyt azonban átjutottak a Labirintuson, azonnal megváltoznak az iménti viszonyok.

Megszűnik az átjutás kockázata miatti feszültség, a zaj, a lövöldözés, és kiiktatódik minden kalandos elem. A kamera először semmit sem mutat a tájból, ehelyett a vasúti hajtányon ülő három alakot — a Stalkert, az Író és a Professzort — látjuk, amint kuporogva magukba merülnek. S ha a film elején — mert mi magunk is akartuk — már megtörtént velünk, végbement a beavatás csodája, akkor most mi is ott gubbasztunk, és a Labirintus kimerítő kalandja után, magunk elé meredve vagy a tájat bámulva (elképzelve) átadjuk magunkat a kerekék szívverészerű, egyenletes, ringató kattogásának, mely szinte észrevétlenül tűnik át ugyanolyan monoton, távolról ideszüremkedő zenébe. Utazásunk lassan átlényegül: *befelé haladunk*.

Az út a lélek útja. A Külvilág profán szférájából a Zóna titokzatos fenség besugározta terében a szent helyig, a Szobáig tart vándorlásunk. S bár semmi sem utal rá, még hallani véljük a film elejéről a zarándokok motívumát a Tannhäuser-nyitányból. Minden romantikus föllángolástól mentesen, szűrve, visszafojtva, a zene legbensőbb erejére koncentrálna szolt az akkor is, most is. Kurjongatva, nagy mozdulatokkal a csatába indul az ember. A zarándoklat más fajta ráhangolódást kíván.

Az út tehát a lélek útja. Zarándoklat. Nem álom, hanem valóság. Olyan, mint a lélek maga.

A Zóna, mikor a lassú utazás végefelé fölpillantunk, rendkívül buja, szinte meghökkentően nyálkás, nedves vegetáció borította, hallgatag, csöndes, ember nélküli, de nem félelmetes, hanem épp ellenkezőleg: szótlanul magába ölelő táj látványát — s vele örömét — nyújtja. Finom borzongással tölt el az ingoványos, minden porcikájában nedves vidék különös varázsa. Minden tapintható és mégis tűnékeny. A Zónát a nyugalom uralja, de némasága nem komor, titokzatosossága nem parancsoló. Csöndre int, mert csöndet áraszt magából.

A Külvilág mozgási szabályai itt nem érvényesek, mert a Zónában a „legövidebb út az egyenes” sivár prózaiságát az itteni szabadabb, engedelmesebb törvények magukba oldják. A Zóna rendje mélyebb, magába fordulóbb, személyesebb és szuverénebb, mint a Külvilág rendőrség vigyázta, harsogó, keménykötésű és triviális szabálykódexe. Itt, a Zónában, minden szakasz megtétele föladat, akadály, melynek leküzdése nem a fizikai teljesítményen múlik, hanem valami rejtélyes, a Zónába, önmagunkba — magába a távolság legyőzésébe mint *tettbe* — vetett hitünkön áll vagy bukik.

Mert itt minden a hiten múlik! Ez a hit nem a láthatóhoz, az érzékelhetőhöz tapad, hiszen az az érzékszervek terepe, s azokkal a Külvilágban tájékozódunk. Az a hit, mely a Zóna „közleke-

dési eszköze” az érzékek talaján állva a Zóna rejtett valóságát veszi célba: fides terminatur non ad enuntiabile sed ad rem (Szt. Tamás)*.

Erre figyelmeztet az Íróval megesett különös és groteszk kudarc. Maga előtt látva a Szobát rejtő épületet, a Stalker figyelmeztetése ellenére a legegyszerűsebb — hiszen a legrövidebb... — úton akarta elérni. Sikerral járt?...

A Zóna — meglehetősen pontatlanul használva ezt a parttalan bölcséleti terminust — maga a lét. Bizonyos értelemben olyan, amilyené mi tesszük. Hogy milyen önmagában — amit a Professor szeretne kideríteni —, azt minden csavaroseszű iparkodásunk ellenére sem tudhatjuk meg. A Zóna olyan, mint egy bonyolult csapda — mondja a Stalker — „Nem tudom, milyen lehet emberek nélkül, de amint az ember föltűnik — járhatatlanná válik. Veszélyes, talán csak a legboldogtalanabbakat tűri meg.”

A Professor

„Végképp nem értek semmit.
Mi értelme, idejönni?”

A modern tudomány megtestesítője, a mai értelemben vett tudomány hittet, transzcendens

valósággal szembeni viszonyának képviselője a Professor. Őt — legalábbis látszólag — kizárólag az ún. „tudományos kíváncsiság” hajtja a Zónába való utazásra, melyet vélhetően egyszerűen csak holmi „expedíciónak” tekint. Különösnek tartja — természetesen, szigorúan „tudományos” értelemben —, hogy még vannak hívő emberek, vannak, akik hisznek a csodákban, a Zóna csodájában. Pedig hát a Tudomány többszörösen is bebizonyította, hogy a hit Valósága nem létezik — nem létezhet! —, csak úgy látszik, ezek a bizonyítások még nem voltak elég pontosak, elég „megbízhatóak”, s ezért a Professor most arra szánta el magát, hogy minden eddiginél pontosabb vizsgálatot végezzen és leplezze a csalást. Az Író maró gúnnyal jegyzi meg róla, hogy „algebrával akarja ellenőrizni a Zóna csodáit”. Számára a hit valami megfoghatatlan, érthetetlen, ugyanakkor értelmezhetetlen jelenség, amely a szívós, és a legkülönbözőbb terpeken megnyilvánuló emberi tudatlanság kísérőjelensége. Ezért ő nem hitet, hanem bizonyosságot akar szerezni a Zónában is — mintha bizony a kettő kizárná egymást, nem pedig egyenesen (bár mélyebb összefüggésben) egymásra lenne utalva! Ez a mélység azonban a Professor tudománya számára kutathatatlan, a maga mód-

* „A hit magára Istenre irányul, nem pedig arra ami róla kimondható.” (Tartalmi fordítás)

szerei szerint „nem verifikálható”, s ezért a létezés jogával sem rendelkezik.

A Stalker arca mindig szenvedő, tekintete esdeklő, könyörgő; az Író végig cinikus, ő már nem tud igazán szenvedni, legfőljebb kínlódni. A Professzor azonban szemmel láthatóan még ezt sem. Tekintete egy műszer közömbösségével, közönyösségével pásztázza a Zónát, arcvonásai semmit sem árulnak el érzelmeiről. Az Író legalább érzi a hiányt, valamiként tud a veszélyekről — ezért kínlódik és ezért iszik. A Professzor ilyesmit nem tesz. Ő a Zónába is tízóraival megy, s mint afféle jótanuló, a kellő időben meg is éhezik és jóízűen elfogyasztja a gondosan megóvott ennivalót. Termosza is van... Öltözete ugyancsak „alkalomhoz illő” — már persze azon alkalom értelmében, aminek ő a Zónában tett „expedíciót” tekinti.

Viszonya a Zónához hideg, merev és gyanakvó, társaival szemben ellenséges vagy közömbös. A Szobába érve azonban megjelenik alakjában az „egészen mással” szembeni romboló gyűlölet is. A hittel és a csodával nem tud mit kezdeni, tudományos rendszerében nem talált helyet számukra — bár, nem is találhatott. Most azért jött, hogy leleplezze a csalást. Ám kiderül, hogy mindez túlságosan bonyolult és megfoghatatlan, ezért úgy dönt, hogy egyszerűen megsemmisíti azt, ami tudománya számára botrány és nemlétező. Ezzel majd végleg kigyógyítja a hit és a csodák ostobaságából az embert. „A fölismerés, hogy az embernek szüksége van a nem-logikai mozzanatra is, azok közé a dolgok közé tartozik, melyek kétségbeesésbe tudnak kergetni egy gondolkodót” — mondja Nietzsche. Nos, a Professzor számára elviselhetetlen ez a fajta kétségbeesés, mert az ő előföltévesei mellett ez nem valami magasabb szintézisre, eredetibb egységre utal; ő nem „kihordja” a hit terhét, hanem ledobja magáról. S noha már szinte a küszöbén van, nem képes a hit „ugrására”. Nem tudja semmilyen módon „kezelní” a transzcendenciát, csak egyféleképpen, úgy, hogy *elbánik* vele: előbb teoretikusan nemlétezőnek nyilvánítja, csalásnak, majd — ha az előbbi elégtelennek bizonyult — egyszersmindenkorra végezni akar vele.

Az Író

„Hinni, az olyan megalázó!”

A Professzorral ellentétben az Író valószerűbben, bizonyos értelemben otthonosabban mozog a Zóna világában. Róla mondja Goethe: „Die Botschaft hör' ich wohl, nur es fehlt mir

der Glaube”*. Ebből a szempontból „többet tud” a Professzornál, aki még csak nem is hallja a Zóna üzenetét. A Stalker számára azonban mégiscsak ő a kellemetlenebb és veszélyesebb útitárs, mert ő valódi ellenfél. A hit világával, valóságával szembeni érzéketlenség lehet borzasztó és szörnyű, mi több, kétségbeejtő és tragikus, de az az ellenséges, metsző, maró, vérfa-gyasztó *cinizmus*, mely az Író minden szavából és gesztusából árad — már egyenesen dermesztő és halálos. Ő már csakugyan „túl van jón s rosszon”. Látja, hogy a Tudomány nem képes megoldani az egyén egzisztenciális problémáit, és az embernek mint személynek tágabb a világa, mint ami a tudomány látómezejébe belefér. A Tudomány és az egyén érdeklődése és mozgásiránya épp ellentétesek egymással. Az egyén haladási iránya a halál, mely egzisztenciájának radikális végességére hívja föl figyelmét, s ezzel a személy érdeklődését a legsajátosabban magára vonja. A Tudomány ezzel szemben az örök érvényesség irányába halad, az örökkévalóság, a változatlan s változtathatatlan törvények iránti vonalom mozgatja. A Tudományba való belemenekülés csak elvonja a személy figyelmét egzisztenciája végső, semmibenhorgonyzó fundamentumáról, a mindent kérdéssé tévő, radikálisan demoralizáló halálról. Brutális valóságát megszüntetni azonban nem tudja.

Jellemző módon az Író beszél a legtöbbet a filmben. Nem azért, mert olyan sok a mondani-valója — az egyáltalán nincs neki —, hanem azért, mert oly sok mondanivalót képes kétségbevonni, kétellyel, átkos cinizmussal körbefonni, kigúnyolni, nevetségessé tenni, mintegy belülről szétmállasztani. Mindent kibeszél, mindent kifejez — de semmit sem mond és semmit sem hagy szóhoz jutni. Örökös, nem szűnő porlekedésével elnémítja önmaga csöndjét, s mindenkit megbénít környezetében. Állandó fecsegése olykor kínlódó szűkülésbe csap át. Mindenkiel szemben csípős és kíméletlen. Már saját kínlódását is megúnta, s tragédiájában immár semmi nemeset nem lát. Bizonytalán nem tudná már semmire sem azt mondani: „azért talán mégiscsak érdemes volt...” Végszáva ez lehetne: „unom...”

A tudományt nem sokra tartja, a művészetből pedig kiábrándult, mert egykori olvasói fogyasztókká vedlettek, az írás pedig saját kezében silányult mesterséggé. Képtelen a hitre, bár nagyon is jól tudja, hogy egyedül ez menthetné meg.

A Professzorral együtt, aki épp azért, mert nem akar hinni, az Író sem tud kérni semmit a Szobától. A küszöböt átlépve mindketten elbizonytalanodnak, s ikonszerű képet alkotva a Stalkerrel együtt, némán, megadóan állnak a ro-

* „Hallom én jól az üzenetet, csak a Hit hiányzik.”

mos Szobában a kegyelem módjára észrevétel nélkül mindent átható, lágyan permetező esőben.

A Zóna befogadta őket.

A Stalker

„Beteljesedett rajtuk Izajás próféta jövendölése:
Hallván hallotok, de nem értetek,
nézván néztek, de nem láttok.
Meggégesedett e népnek a szíve
Nehezen hallanak a fülükkel,
a szemüket meg behúnyták,
hogy szemükkel ne lássanak,
fülükkel ne halljanak,
s szívükkel ne értsenek,
nehogy bűnbánatot tartssanak,
és meggyógyítsam őket.”

(Mt. 13, 14-15)

Ő a Zónába való bejutás útjának, gyakorlatának ismerője, a másik két szereplővel szemben a hit szenvedélyes és szenvedő alakja. Egyszerre idézi a jámbor hívőt, a szelíd szerzetest és a megszállott örültet. Igazi eleme a Zóna, máshol nem talál nyugalmat, mindenütt rabnak érzi magát, a Külvilágot börtönként éli át.

Számára a hit problémátlan, magától értendő adottság, melyet sem nem gyöngít, sem nem erősít a rá való tudatos reflexió. Példája — noha küldetése éppen az, hogy másokat hitre vezessen — amiatt követhetetlen. Hite, mely így kommunikálhatatlan, inkább birtokolja, semmint átvilágítja személyiségét. Sorsa — s vele a mi sorsunk — Kirkegaard ismert történetét idézi:

„Egy színházban történt, hogy tűz ütött ki a kulisszák mögött. Kijött a mókamester, hogy ezt

a publikummal közölje. Tréfának tartották és tapsolni kezdtek: a mókamester megismételte; az emberek még jobban hahotáztak. Azt hiszem, a világ is így fog elpusztulni, okos emberek nagy hahotája közepette, akik azt fogják hinni, hogy mindez csak vicc.”

A Stalker hitéből hiányzik a valódi közlés lehetősége, az önreflexió. Ez a hit, miként a történet bolondjának közlése így önmagába merevedett zárvány, mely majdhogynem összeroppantva (innen a végig szenvedő, vonagló arc) nehezedik a Stalkerre. Pilinszky írja valahol, hogy Isten Fia, még mielőtt a katonák rászögezték volna a kereszt fájára, s megtestesülésben már önmagát fölfeszítette a tér és az idő keresztjére. A Stalker hitéből ez hiányzik: az itt és most koordinátatengelyeire való öntudattal véghezvitt ráfeszülés, a circumstanciák tudatos számbavétele. Enélkül a hit úgyszólván elhúz mellettünk és a világ fölött. Akkor pedig ez a hit már nem adhat ízt a mi szánkba, s az ilyen hitek nem nyújthatják számunkra a hegyre épült város vigasztaló látványát, mert ez a meggyújtott mécses, *mindannyiunk* végzetére, avéka alatt rejtőzik.

A Szobába érve a Stalker is a végtelen nyugalomú rezignáció állapotába kerül. Itt végre egyek: ő, a lassan elnémuló Író és a Professzor. Csak állnak a szitáló-permetező esőben, és némán, szótlánul — imádkoznak.

A filmkép itt ikonná változik, mert az ábrázolhatóság határára ért. S az illendőség határára is. Imádkozó embert tapintatlanság meglesni. Így hát minden elcsendesül, minden megpihen, mert immár mindent áthatott a lágy eső éltető permete: a kegyelem.

III.

És a béna kislány tekintete elmozdítja az asztalon a poharat.

Kamarás István: Zónák és Átlépők
(Művelődéskutató Intézet 1989) 152 old.

„Mennyiben akadálya, mennyiben elősegítője a vallásosság (vagy más világnézet) a művészi alkotás befogadásának? Magasabb szintű jelismeretet jelent, vagy inkább csak bizonyos jelek jobb ismeretét a vallásosság (vagy más világnézet)? A konzervatív ízléssel párosul-e vagy inkább a manapság uralkodó földhözragadt, fantáziátlan, racionalizmust ellensúlyozza? Elsősorban ezekre a kérdésekre keresem a választ.”

Nyershal-tudomány és Hamburger-tudomány

Japán biológus vagyok, látogatóban az Egyesült Államokban. Rengeteg meglepetésben volt itt részem, más az emberek viselkedése, másképpen beszélnek, gondolkodnak, nevetnek, másként fejezik ki haragjukat, mint nálunk. Korábban azt gondoltam, hogy a tudomány egyetemes és nincs különbség az egyes országok tudományai között, de tévedtem. Különböző kultúrák szülőttei másként gondolkodnak és a tudomány is más mindenhol.

Gondjaim az ételekkel kezdődtek. Az itteni ételeket túlságosan fűszeresnek, túl forrónak, túl sósak vagy túl édesnek találtam. A japánok sok halat fogyasztanak, ezért kísérletezni keztem tengeri hal-ételekkel. Itt a legtöbbjük mélyhűtött, denaturált valami volt, ami csak valaha lehetett hal (pl. megfeketedett szénre égett vörös halat találtak fel). Van persze jó konyha is nyugaton, pl. a francia, ami művészet. Japánban a konyha nem tűnik művészetnek. A sashimi és a sushi pl. nyers hal. Azt mondják: „Micsoda vad emberek, akik nyers halat esznek!”. Bár a sashimi és a sushi nem főtt halétel, mégis meglehetősen nehéz ezeket elkészíteni. Igen nagy szakértelmet igényel a hal kiválasztása, igen friss hal kell; fontos, hogy értsen ehhez a halász, a szállító, az eladó, megvan a tárolás módja is. A nem-főzés mögött tehát rengeteg szakértelem van, ha talán nem is művészet.

Hasonló különbségek vannak a tudományban is, amelyek a kultúra különbségeiből erednek. Ilyen eltérések vannak az egy és a több, a van szakadék/nincs szakadék, az „ÉN”/nem „ÉN”, a szó/tény között. Ezek nem csak a tudományban ismerhetők fel, hanem minden emberi tevékenység során, és igen világosan megfigyelhetők pl. a vallásokban.

Különbségek a vallásban

A keresztény vallásban Isten egyetlen és egyedüli. Ő a világ teremtője és Ő okkal teremtette a világot. Ő tervezte azt. A Zen buddhizmusban nincsen teremtő isten. A teremtésnek nincsen célja. A cél csupán a halandó ember tudatában létezik. Tudni kell, hogy minden üres: ez a megvilágosodás és a megvilágosodott embert nevezük Buddhának. Buddha nem egyedüli, mert annyi Buddha él, ahány megvilágosodott ember.

A keresztény Isten felülmúlja az embert. Az ember nem válhat Istenné: ez olyan szakadék, amit az ember nem képes legyőzni. A zen buddhizmusban nincs ilyen szakadék a Buddha és az

ember között: az emberből lehet Buddha. Buddha és ember egységben és összhangban vannak.

Miként válhat az emberből Buddha? El kell vetnie énségét és „tudattalanná” kell válnia. Meg kell tagadnia az „ÉN”-jét és megvilágosodott.

Miként érheti el az ember a megmenekülését a kereszténységben? Isten és ember között mély szakadék van, Isten ígéje a közvetítő. Ő adta a Tíz Parancsolatot, Krisztust és Ő az Ige. A szavak azonban nem elegendők: csak ha hiszünk benne, akkor vált meg bennünket Isten. Az embereknek pszichológiailag igen fontos, hogy tudják: kiválasztottak. Az „ÉN” van kiválasztva és az „ÉN”-nek kell megtartani Isten parancsolatait: a nyugat társadalmá é-n-központú. Az „ÉN” fontossága Isten jellegéből következik. Ő személyiség: Ő szenvedélyesen szeret, Ő teremtette a világot, s teremtményeinek dicsőíteniük kell Őt, s ezért ő egy önző fickó (sic: guy). (Ésszerű, hogy önző géneket teremtett.) Isten az embert saját képmására teremtette, tehát az önzés egyáltalán nem rossz, hanem inkább egy jó jellemvonás.

Az ígének, mint közvetítőnek nagy szerepe van: a szó teremti aényt. „Legyen világosság, és lőn világosság.” Az ígének, a szónak kulcsszerepe van Nyugaton, a szónak több a valóság tartalma, mint a ténynek.

A Zen-buddhizmus gyanakvó a szavakkal szemben. A szavak tudatunkhoz társulnak és azt meg kell tagadnunk, ha akarjuk a megvilágosodást. Szavak helyett a tiszta tényekben kell bízunk.

A nyugati filozófia szerint egy hegy esetében megfigyelhetjük az anyagot, amelyből felépül és egy lényeg, amely képessé tesz bennünket arra, hogy hegynek nevezzük. A nyugati világ alapja a lényeg (esszencia) és az anyag szétválása.

A Zen szerint nincsen olyasmi, mint a hegy esszenciája. Nyugaton szakadék tátong az „ÉN” és a hegy között. Ez az esszencia csak tudatunk terméke. Minden ilyen szétválás eredete az „ÉN”. Ha kételkedem az „ÉN”-ben és „tudattalan” leszek, eltűnik a szakadék köztem és hegy között. Mivel nincsen „ÉN”, „ÉN” üres vagyok.

A tudattalanság különös állapot. A nyugati gondolkodás szerint szakadék van testem és tudatom között. A Zen szerint az ilyen szétválást el kell kerülni. Ha szakadék van a tudat és a test között, miként szüntethető meg a szakadék köztem és a külső világ között?

Különbségek a tudományban

A nyugati tudomány szerint a világ ésszerű és egységes. Általános szabályok, vagy „elgondolások” találhatóak a természetben. A szabályok egyszerűek, a szabály utolsó állítása egyetlen egyenlet. Minden ebből a Szabályból evolválódott és a szabályok sokféleségét vissza lehet vezetni ehhez a végső, tiszta, kikristályosodott Szabályhoz. A nyugati világban a tudósok nem juthatnak el az abszolút igazsághoz, az csupán az Istenhez tartozó dolog. Az ember nem tehet többet, mint hogy magyarázhatja a világot, amelyet Isten alkotott. Keleten az ember eljuthat az abszolút igazsághoz, ha megtagadja az „ÉN”-t.

Mi a különbség a nyugati és a keleti tudomány között? A nyugati: hipotézisre irányuló. A hipotézis egy személyes elképzelés arról, hogy egy kérdéses dologban miként működik az általános szabály. A hipotézis legyen nagy, a végső szabály legyen egységes: a legnagyobb és a legáltalánosabb hipotézis a legjobb.

Dürer: Tanulmány – XV. sz.

A hipotézis nem az abszolút igazság; az változik az időben. A hipotézis értékét nem lehet pusztán a megbízhatóságával mérni, hanem a hatásával is számolni kell. Ha egy hipotézis arra ingerel másokat, hogy kutatásokat végezzenek az adott irányban, akkor azt egy jó hipotézisnek tartjuk, akkor is, ha később hamisnak bizonyul.

A keleti tudomány tényekre irányuló, igyekszik kihangsúlyozni a fajlagosságot és a különbséget — s ez tárgyilagossá és gyakorlativá teszi azt.

Nyugaton, különösen az Egyesült Államokban a férfiak és a nők egyenlő jogokat kaptak Istentől. Ez a helyzet a születéskor. Miután minden ember „ÉN”-re irányuló és kifejlődik az erős EGOjuk, kialakul a két ember közötti szakadék is. Sok szóra van szükség az emberek közti viszonyok kifejezésére. A családban, a férfi és az asszony minden reggel és este azt mondja: „Szeretlek, kedvesem”, Japánban elegendő egy mosoly ennek a kifejezésére.

Keleten az emberek nem születnek egyenlőnek: egyesek gazdagnak, mások szegénynek, egyesek férfinak, mások asszonynak, egyesek szerencsétlennek, vagy madárnak, vagy féregnek

születnek. Ez a KARMÁjuk következménye. Miután a társadalom nem „ÉN”-re irányuló, nincsen komoly szakadék két ember között, akkor sem, ha ekkora különbségek vannak közöttük. Ha a társadalom elfogadott tagja vagy, akkor a része vagy az egésznek. A társadalomban a magasrangú emberek eltitkolják rangjukat a harmónia megőrzése érdekében. A névtelenség ennek a társadalomnak a szépsége. Nyugaton viszont mindenki hős szeretne lenni.

Nyugaton minden tudós különbözni szeretne az összes többi tudóstól. Meg kell alkotniok saját hipotézisüket és saját képüket a természetről. A tudósoknak hirdetniük kell elméletüket és újratereztett világukat. Keleten erre nincs szükség. Ott a tudósok tényeket keresnek. Ha az megvan, akkor nem beszélnek, mert maga a tény beszél. A természettudományban természetes és jobb, ha a természet beszél, mintha az ember teszi azt; a tudós maradjon csendben. Ez a Kelet esztétikája.

A keleti tudósok nem érzik boldognak magukat, ha nagy elméleteket gyártanak. Ők technológiai beállítottságúak, és a technológiának nincs szüksége elméletekre. A japánok most a modern technológiában vetélkednek a nyugatiakkal: mindez a gyakorlati észjárás gyümölcse.

A nyugati tudomány hibái:

1. A nyugati emberek hajlamosak azt képzelni, hogy a szavak és a fogalmak valóságosabb dolgok mint a tények. Ez igen veszélyes. A tudomány története tele van példákkal, amelyek során a

Sesshu: Ōszi táj – XV. sz.

hamis elképzelések hívei semmibe vették a megfigyeléseket.

2. A nyugati tudomány célkitűzése az „egyedülálló általános szabály” elérése. Ez időnként a különbségek és az összetettségek semmibevételehez vezet. A nyugati társadalomban a biológia szerepe különösen fontos, mert az összetettséget tanítja.

Keleten a tudat és a test kéz-a-kézben haladnak. Olyan találmányok, mint a mikroszkóp, a távcső, a gépek, a motorok, megerősítették szemünket és izmainkat s ezzel megnövelték a testünk méreteit. Azonban nem vagyok túlságosan derülátó, mert nehéz ezen eszközök és testünk között megteremteni az összhangot. Szenvedünk attól, hogy szakadék van a testünk és a gépek között. Könnyebben változtatjuk meg a tudatunk kiterjedését, mint a testünkét. A nyugati erőssége és gondja abból a szokásból ered, hogy az emberek tudata messze eltávolodik a testüktől, s nő a szakadék a test és a tudat között. Ez az egyik ok, ami a mai korban boldogtalanná teszi az embert.

3. Minden tudós előtérbe tolja a saját hipotézisét, hogy bizonyítsa létének értelmét, akkor is, ha tudja, hogy az elmélete nem az abszolút igazság.

Háromféle tudós van Nyugaton. Az első típus a hagyományos keresztény, aki vallásos örömet leli abban, ha felfedezi Isten szabályait a természetben. A második hősies dolognak érzi tudatának erő kifejtését, amellyel legyőzi az abszolút és a relatív közti szakadékot; visszautasítja Isten szükségszerű voltát. A harmadik típus gyakorlati ember, aki egyszerűen örömet leli a tudomány rejtvény-megoldó természetében s nem sokat törődik filozófiával és vallással. Ezek számára a tudomány hipotézis-teremtő versengés.

4. Nyugaton szakadék van az ember és a természet közt. Az ember a mester, és a természet a szolga s az ember saját akarata szerint bánik a természettel. Ez a tudósoknak jogot biztosít a természet manipulációjához és a magyarázatához. Keleten nincsen komoly szakadék az ember és a természet között.

Az emberi agyban a beszédet és a zajt más félteke dolgozza fel. Egy rovar hangját a nyugati ember ugyanazon agyféltekéje észleli, mint a zajokat, a japán embernek viszont azon féltekéje, amely a beszédet. Ez talán azt jelenti, hogy a japán ember meghallja, hogy mit mondanak a rovarok, s hogy egyaránt képes érintkezni a természettel és az emberekkel. A szakadék/nincsen szakadék mintázat már az agyi folyamatokban megtalálható. Az agyak közti különbség azonban nem genetikai eredetű, az emberi alaptermészetet a nevelés változtatja meg.

A tudomány a tudás rendszere. A rendszer nem igényli szükségszerű módon az „egy-szabály” hipotézist, amihez a nyugati tudomány ra-

gaszkodik. Igaz, hogy a nyugati tudomány sikeres, nem tudjuk azonban, hogy milyen lesz az a jövőben. A tudomány a történelemben él.

Különbségek a logikában

A nyugati logika világos: olyan a szerkezete, hogy minden állítás szoros kapcsolatban áll egymással, az elrendezése lineáris és egy következtetést céloz meg. A japán logika nem ennyire világos. A japánok beszélnek valamiről, azután anélkül, hogy egy következtetésre jutottak volna, áttérnek egy másik tárgykörre. A tárgykörök között gyakran nincsen logikai kapcsolat, mégis a japán ember tudatában azok kapcsolódnak egymáshoz. A japánok megkísérlik, hogy egy tényt különböző nézőpontok felől írjanak le. Mindegyik nézet kapcsolatos mások elképzelésével is.

A japán logikának a szerkezete három-dimenziós.

A japán nem állít egy végkövetkeztetést, csak az irányt mutatja meg. Egy nyugati ember erre azt mondhatja, hogy ha nincs következtetésed, akkor ez olyan, mintha nem mondtál volna semmit. De várj, a japánok így gondolják: Ha egy következtetéshez jutunk, akkor ez annyit jelent, hogy az igaz. Egy ilyen állítás feltétlenül hamis, mert a szavaink sosem lehetnek abszolút igazak. Ha egy következtetésre jutunk, akkor bezárjuk a világunkat. Ha nem következtetünk és hagyjuk, hogy mások vonják le a végkövetkeztetést, akkor a mi világunk kinyílik mások felé. Ha mások ugyanarra a következtetésre jutnak, amire mi magunk, akkor mi osztozunk abban és boldogok vagyunk az összhangunktól. Ha más emberek nem jutnak el ugyanarra a következtetésre, akkor várakozunk. Mi nem erőltetjük saját következtetésünket másokra; ezen a módon tudjuk megőrizni a harmóniát. Az agresszivitás nem a Kelet erénye.

A zárt rendszer jellemző a nyugati tudományra. A Zen nyitott rendszert alkalmaz. Egyszer egy zen-mester mondta: „Ha találkozunk Buddhával, akkor megöljük őt!” „Buddhával találkozni” annyit jelent, mint eljutni az igazsághoz. Ha azt mondjuk „ez az igazság”, akkor bezártuk a rendszerünket. Ilyen zárt rendszer az „ÉN” megteremtése, s ez viszonylagos. Az abszolút igazság nem a zárt rendszerekben van. Ha a rendszer nyitott, akkor mindenki bejuthat az „ÉN”-be és kijuthat belőle: Buddha is bejuthat, más emberek is bejuthatnak. Te kiléphetsz és mindnyájan osztozhatunk az igazságban és harmóniában élhetünk.

(PERSPECTIVES IN BIOLOGY AND MEDICINE, 32, 4. Summer 1989, p. 489-504. (Sushi Science and Hamburger Science)
(Fordította és tömörítette: György Lajos, 1990. január 3.)

Kämykeltä kook

EA 1.

Pöytäkirja '89

A nyelven túl

„Valahol azt akartam mondani” — magyarázza művét egyik ismerősöm. A valahol olyan, mint a sehol, meg aztán nem is mondta az egész, csak akarta mondani. Valahol azt akarta mondani, azaz (most elkezd tapogatózni a sötétben a valahol felé) azt értette *alatta*. Ezzel az *alattával* még a seholnak is csak alája nyúl. A német tükörfordításra való hivatkozás csak ront a dolgon, mert ily módon még a sehol alatti terület se itt van, hanem valahol Germániában, vagy még északabbra, meglehet, Walhallában, a halottak csarnokában.

„Miért van inkább létező, és miért nem inkább semmi? — töpreng a filozófus, és a magunkhoz térést ajánlja, ha viszont megállapodtunk a semmiben, ám, való igaz a nyelvet is hozzá kell igazítani. Valahol; valamikor... hogy hol és mikor, döntsék el ők. Hogy kik? Ne tőlem kérdezze. Ezzel nagyjából meg is beszéltek a dolgot! A felelősség elhárítva, az ügy letárgyalva, azaz egyszersmindenkorra *letudva*, szóval van valahol. Ezek után miért ne beszélgethetnénk róla órákig. Valahogy így beszélhettük ki magunkat annak idején a kegyelemből a sok görög fecsegéssel, az absztraktra és konkrétára széthasogatott valósággal. A kígyó, nem elég, hogy bűnre csábított, levedlett bőrét otthagya ön maga helyett, hogy ókígyóságát bálványként imádják, miközben ő „röhög a markába”, és zamatos legyekből lakmározik a napon.

Isten hallgat. És ezen nincs mit csodálkozunk. „Kérjetelek és kaptok, zörgessetek és megnyittatik nektek.” Tehát kérni kell, hogy az ember kapjon, világosan magyarázzák immár kétezer éve. A Teremtő egyébként eltűnődik, mi ügyben küldje védőkarját, hisz szabadakaratú képe másától elvárná, hogy amit akar, azt nevezze meg. Születésünktől belénk van táplálva, hogy nem *alatta* kell érteni, hanem a dolgot magát nem ártana megragadni, hogy nem fölötté kell kritikát gyakorolni, inkább benne kell lenni a dologban, különben hazugság az egész, múltban borongás és jövővel cicázás.

Szóval, a kelkáposzta levele ezüstös és fodoros, egyszóval gyönyörűséges műemkek, benne van a lényege, a többi mesebeszéd, kóbor apácák megtévesztésére irányuló orv-akció.

A gyerekkorban megismert fák, ha a nevüket nem tanultam meg, örökre beolvadtak a nagy zöltségbe.

A valahol, valamit akartam hiány, luk a gondolkodásban (teológiailag a hiány bűn, tehát a sok-sok hiány sok-sok bűn, a vége pokol lesz, pedig „anyanyelvünket könnyebb megtanulni, mint büdzselni”. „Nyelvi betegségünk gyökere, hogy idegen nyelven gondolkozunk. Magyarul kell gondolkoznunk.” (Kosztolányi) A baj az, hogy se magyarul, se idegen nyelven nem gondolkozunk.)

Noha már a honfoglaláskori magyar szókinésben is találhatunk elvont jelentésű szavakat (okni=okulni; gond=gondolkodás; ügy=figyelem), a magyarról általában elmondhatjuk, hogy szereti a tárgyi gondolkodást, sőt mintha nyelvünk rugdalózna a tárgyatlanság ellen. Latin nyelveken például jódarabig félre lehet beszélni úgy, hogy a kutya sem fog gyanút piszkos hátsó szándékunkat illetően, sőt el vannak ragadtatva a szófordulatainktól, a magyar nyelvérzék azonban tiltakozik a semmitmondás ellen, és ha a látogató a latinhoz hasonlóan percekig csak udvariaskodna, a magyar házigazda rosszat sejtene: a magyarnak előbb-utóbb elő kell rukkolnia a lényeggel, mert nem bírja a nyelve meg a hallgatója a sok értelmetlen fecsegést.

Noha egykor megégették a „bűbajos asszonyokat”, manapság szomorú az asszony, akinek nem dicsérik a bájait, gyökerében azért nem változott meg a nyelv, és mind a magyar, mind az idegen vétke, ha félrebeszél, ha üresen fecseg, a különbség csak annyi, hogy a magyar (nyelvi tehetségénél fogva) még többet szenved a semmitmondástól, a végtelen gondtalanságtól, a szó honfoglaláskori értelmében.

"Kanyarawi ampi, mint pantiwari"

offenholts kinll 1988

CARL ROGERS

ILYEN VAGYOK

Szeretném beavatni Önöket, szeretnék néhány dolgot elmondani abból, amit sokezer óra során tanultam, amikor négyszemközt dolgoztam együtt bajba jutott emberekkel.

Szeretném világosan leszögezni, hogy ezek a tapasztalatok nekem jelentenek valamit. Nem tudom, hogy Önökre is érvényesek-e. Nem áll szándékomban, hogy bárkinek is útmutatóként ajánljam. Mégis eljutottam oda, hogy ha egy másik ember a maga belső beállítódásáról akart nekem beszélni, ez nekem érték volt, legalább annyiban, hogy jobban tudatosult bennem az én különböző beállítódásom. Ilyen szellemben adom közre azokat a tapasztalataimat, amik most következnek. Minden esetben bizonyos vagyok, hogy e tapasztalataim cselekedeteim részévé és belső meggyőződésemmé váltak jóval azelőtt, hogy tudatosultak volna bennem. Mindenképpen rendezetlen és hiányos ismeretekről van szó. Csak azt mondhatom, hogy nekem fontosak, és mindig is azok voltak. Állandóan tanulom és újratanulom őket. Sokszor nem eszerint cselekszem, és megbánom. Gyakran nem ismerek fel egy új helyzetet, amelyben egyik-másik tapasztalatom alkalmazható lenne. Ezek az ismeretek nem rögzülnek. Állandóan változnak. Némelyik erősebb kontúrokat kap, mások elvesztik számomra eredeti fontosságukat, de nekem mind jelentős.

Mindegyik tapasztalatomat egy mondattal vagy olyan kifejezéssel vezetném be, ami jelzi annak személyes tartalmát. Azután egy kissé kifejteném a gondolatot. Az alábbiakban nincs különösebb rendszer, csak annyi, hogy az első néhány megismerés a többi emberhez való viszonyulással kapcsolatos. Az utána következő az emberi értékek és meggyőzések körébe tartozik.

Jelentős megismeréseim felsorolását mindjárt egy tagadással kezdeném. **Másokkal való kapcsolataimban arra a következtetésre jutottam,**

hogy hosszú távon nem segít, ha másnak mutakozom, mint ami vagyok. Nem használ, ha nyugodtan és kedvesen viselkedem, amikor valójában mérges és kritikus vagyok. Nem jó, ha úgy teszek, mintha tudnám a megoldást, ha egyszer nem tudom. Nem használ, ha szívélyesnek látaszom, ha éppen ellenséges vagyok. Nem használ, ha magabiztosnak akarok tűnni, amikor éppen bizonytalan és rémült vagyok. Azt tapasztalom, hogy még a legegyszerűbb esetben is érvényes a tétel. Nem jó nekem, ha úgy csinállok, mint aki egészséges, ha egyszerre betegnek érzem magam.

Másképpen azt akarom mondani, hogy a többi emberről való kapcsolatomban nem volt célravezető és hatásos módszer az álarc viselése, vagyis olyan látszat keltése, ami belül egyáltalán nem igaz. Úgy vettem észre, hogy ilyen módon nem tudtam más egyénnel konstruktív kapcsolatot kialakítani. Szeretném azt is világosan megérteni, hogy miközben úgy érzem, meggyőződtem a tétel igazságáról, még nem sikerült kellőképpen hasznomra fordítani. Valójában azt hiszem, hogy a legtöbb hiba, ami emberi kapcsolataimban előfordul, a legtöbb eset, amikor nem tudok másokon segíteni, éppen annak tulajdonítható, hogy valamiféle védekezésből másképpen viselkedem kifelé, mint ahogy belül érzek.

Egy második felismerés talán a következő lehetne — **úgy hiszem, hogy hatékonyabb vagyok, ha el tudom fogadni saját magam, és képes vagyok önmagamot adni.** Úgy érzem, az évek során megtanultam jobban odafigyelni saját magamra. Vagyis jobban tudom, mint azelőtt, mit érzek egy adott pillanatban — képes vagyok valakivel szemben; vagy meleg érzések és szeretet tölt el valaki iránt; vagy unom és közömbös számomra, ami történik; vagy nagyon szeretném megérteni ezt az embert, vagy riaszt és félek a hozzá fűződő kapcsolattól. Ezek a különféle viszonyulások olyan érzések, amelyekre oda tudok

figyelni saját magamban. Úgy is fogalmazhatnék, hogy azt érzem, sikerül azzá lennem, ami vagyok. Könnyebb elfogadni magamat, mint nyilvánvalóan tökéletlen egyént, aki nem tud mindig úgy viselkedni, ahogy szeretne. Egyesek ezt biztosan nagyon furcsa iránynak tartják, amit követek. Számomra azért értékes, mert az a különös paradoxon rejlik benne, hogy elfogadom magamat olyannak, amilyen vagyok, akkor megváltozom. Azt hiszem, ezt részben a pácienseimtől tanultam, részben önmagamon észleltem — nem tudunk megváltozni, nem tudunk továbblépni onnan, ahol vagyunk, csak ha tökéletesen **elfogadjuk** magunkat. Ezután a változás szinte észrevétlenül következik be.

Egy másik eredmény, ami abból adódhat, hogy önmagam vagyok, hogy kapcsolataim valóssá válnak. A valódi kapcsolatok attól izgalmasak, hogy elevenek, és sokat jelentenek. Ha el tudom fogadni azt a tényt, hogy dühös vagyok, vagy untat ez a beteg, vagy tanítvány, akkor sokkal valószínűbb, hogy cserébe el tudom fogadni az ő érzéseit is. A megváltozott élményt és a megváltozott érzéseket is elfogadom, amik feltehetően bennem és őbenne végbemennek. A valódi kapcsolatok inkább változnak, mint stagnálnak.

Ezért tartom célravezetőnek, hogy viselkedésemben a legyek, aki vagyok, tudjam, mikor érkeztem el a tűrési határomhoz, türelmem végéhez, s hogy ezt tényként fogadjam el; tudjam, mikor szeretném alakítani vagy manipulálni az embereket, és ezt is tényként nyugtázzam magamban. Ezeket az érzéseket ugyanúgy szeretném elfogadni, mint a kedvesség, az érdeklődés, az engedékenység, szívélyesség érzéseit, amik nagyon is részei valódi énemnek. És amikor igazán elfogadom ezeket a viszonylásokat, mint tényt, mint személyiségem részét, akkor válik kapcsolatam másokkal valódivá, és akkor tud leginkább fejlődni, változni.

Most rátérek egy alapvető felismerésemre, melynek a magam részéről különös jelentőséget tulajdonítok. Ezt a következőképpen tudnám megfogalmazni: **Óriási értéke van annak, ha megengedhetem magamnak, hogy megértek egy másik embert.** Furcsának tűnhet, ahogy fogalmaztam. Szükséges-e, hogy az ember megengedje magának a másik megértését? Az első reakciónk ha mások mondanak valamit, hogy azonnal értékeljük, megítéljük, ahelyett, hogy megértenénk. Ha valaki valamilyen érzését, viszonyulását vagy meggyőződését fejezi ki, szinte azonnal hajlunk rá, hogy ilyesmit érezzünk: „Így van.” vagy „Ez hülyeség”; „Ez nem normális” „Ennek semmi értelme”; „Ez nem helyes”; „Ez nem szép”. Nagyon ritkán engedjük, hogy *megértsük* pontosan, mit jelent a másiknak az, amit mond. Szerintem ez azért van, mert a

Carl R. Rogers (1902—1987)

Pszichológus, létrehozta a nem-irányított (nondirective), vagy betegközpontú (betegcentrikus) szemléletmódot a pszichoterápiában, hangsúlyozva a személyes kapcsolatot a gyógyász és a beteg között, úgy tekintve a betegre, mint aki meghatározza a kezelés folyamatát, annak gyorsaságát és időtartamát. A kezelőorvos feszültségmentes légkörre törekedve megpróbálja a beteg gondolkodását és érzelmeit tisztázni, anélkül, hogy különleges csatornákon keresztül irányítaná.

Előbb bölcsészdoktori (1928), majd filozófiai doktorátust (1931) szerzett a Columbia Teachers' College-ban. Doktori disszertációjának elkészítése közben kötelezte el magát a gyermekek tanulmányozása iránt. A Rochester-i Gyermekvédő Egyesület igazgatója lett.

1935—1940-ig a Rochester-i Egyetemen tartott előadásokat és megírta a „Nehezen nevelhető gyermekek klinikai gyógykezelése” című munkáját (1939), a nyugtalan gyermekek között szerzett tapasztalataira alapozva. 1939-ben főigazgatója a Rochester-i Irányító Központnak, 1940-ben az Ohio-i Állami Egyetemen a klinikai pszichológia professzora. Kezelési módszerei és annak liberális jellege magában foglalja a távolabbi fejlesztés lehetőségét, 1940-ben írt „A pszichoterápia újabb fogalma” c. cikke meghatározó vitát váltott ki.

„Tanácsadás és pszichoterápia” c. munkájában (1942) kifejti módszerének lényegét; azt próbálja elfogadtatni, hogy a beteg, aki kapcsolatot hoz létre megértő kezelőorvosával, meg tudja oldani nehézségeit, és ösztönösen megérzi élete átszervezésének szükségességét. A kezelőorvos, anélkül, hogy formális irányításhoz folyamodna, megmagyarázza a betegnek a problémát, azért, hogy az tisztán láthasson, s így szert tehessen az ösztönös megérzésre.

1945 és 1957 között a Chicago-i Egyetem professzora, itt részt vesz az egyetem tanácsadó központjának megalapításában és irányítja az oktatást módszere hatékonyabb működése érdekében.

Felfedezései „Pszichoterápia és személyiségváltozás” című könyvében jelentek meg, amely tartalmazza azt a meglátást, hogy a beteg személyiségének változása inkább függ a gyógyász magatartásától, mint magától a kezelési eljárástól.

„Személyiséggé válás” című műve (1961) életrajza mellett 1951 és 1960 között írt munkáit tartalmazza. Következtetése szerint minden személyiség, beleértve a még nagyon megzavartat is, képes kifejleszteni és elérni önmegvalósítását, érzelmi érettségét, szocializálódását. (On Encounter groups)

(Encyclopaedia Britannia)

megértés megváltoztathat. És mindnyájan félünk a változásoktól. Tehát ahogy mondtam, nem könnyű megengedni magunknak, hogy megértsünk valakit, hogy mélyen, tökéletesen, empátiásan behelyezkedjünk a másik ember gondolatvilágába. És nagyon ritka is.

A megértés kétszeresen gazdagabbá tesz. Amikor bajba jutott páciensekkel dolgoztam, azt tapasztaltam, hogy ha megértem és átérzem egy ember viselkedését, akinek az élet elviselhetetlenül tragikusnak tűnik, ha megérték valakit, aki értéktelennek, kisebrendűnek érzi magát — mindezek a megértések valahogy engem tesznek gazdagabbá. Ezekből a tapasztalatokból olyasmit tanulok, amitől megváltozom, másmilyen, azt hiszem, érzékenyebb leszek. Talán még ennél is fontos a tény, hogy ezeknek az embereknek a megértése őket is megváltoztatja. Ezáltal fogadják el saját félelmeiket és bizonytalanságaikat, bizarr gondolataikat, tragikus érzéseiket éppúgy, mint bátorságuk és kedvességük, szeretetük és érzékenységük pillanatait. A betegek is én is azt tapasztalom, hogy amikor tökéletesen értjük ezeket az érzéseket, akkor el tudjuk őket fogadni saját magunkban is. És akkor rájövünk, hogy az érzéseink és saját magunk is változunk. Akár egy nőről van szó, aki úgy érzi, hogy egy igazi kampó van a fejében, és mások annál fogva rángatják, vagy egy férfiről, aki szerint nincs nála magányosabb, aki jobban el van zárva a többiektől — nekem ezeknek a megértése hasznos. És ami ennél is fontosabb, hogy nagyon nagy dolog nekik, hogy megértik őket.

Egy másik felismerés, ami jelentőssé vált számomra: **Gyarapítónak tartom, ha olyan csatornákat nyitok, amelyeken át mások eljuttathatják hozzám érzéseiket, észleléseik magánvilágát.** Mivel a megértés segít, szeretném csökkenteni a távolságot köztöm és mások között, ha ők akarják, hogy jobban kitarulhassanak.

A terápiás kapcsolatban sokféle módja van, amivel a beteg számára megkönnyítem a megnyilatkozást. Saját viselkedésemmel olyan biztonságot teremtek a kapcsolatunkban, amely valószínűbbé teszi az ilyen kommunikációt. A megértésre való fogékonyság, amivel a beteget annak látom, aki, és elfogadom meglévő érzéseivel és észleléseivel, ugyancsak segít.

De mint tanár is tapasztalom, hogy gyarapodok azzal, ha csatornákat nyitok, amiken át mások megoszthatják velem magukat. Ezért igyekszem az osztályon olyan légkört teremteni — nem mindig sikerrel —, ahol mindenki kimondhatja, amit érez, ahol az emberek vitatkozhatnak egymással, és a tanárral. Gyakran kérek „visszajelző ívet” a diákoktól — amin a kurzussal kapcsolatos egyéni véleményüknek adhatnak hangot. Megmondhatják, mennyiben felel meg, vagy nem felel meg az igényeiknek; kifejezhetik a tanárral kapcsolatos érzéseiket, vagy leírhat-

ják, milyen személyes problémájuk adódott a kurzussal kapcsolatban. A visszajelző íveknek semmiféle hatása nincs az osztályzatokra. Néha ugyanaz az óra homlokegyenest ellenkező érzéseket vált ki a hallgatókból. Az egyik hallgató azt mondja: „ennek a csoportnak a légköre megmagyarázhatatlan ellenérzést vált ki belőlem.” Valaki más, külföldi diák, ugyancsak a kurzusnak ugyanarról a hetéről így nyilatkozik: „A mi csoportunk a legjobb, legeredményesebb tudományos módszerrel tanul. De olyan ember számára, aki hosszú időn át a tekintélyvel alapuló előadás-típusú oktatáshoz van szokva, mint mi, ez az új módszer felfoghatatlan. A hozzánk hasonló embereket úgy kondicionálták, hogy hallgassák a tanárt, passzívan jegyzeteljenek, és véssék eszükbe a vizsgára szánt olvasmányjegyzéket.

Nem kell mondani, hogy hosszú ideig tart, amíg az ember megszabadul szokásaitól, függetlenül attól, hogy azok meddő, haszontalan, értelmetlen beidegződések-e vagy sem. Messzemenően hasznos volt, hogy ezeket az egymással ellentétes érzéseket befogadtam.”

Ugyanezt tapasztaltam olyan csoportokban, ahol én vagyok az igazgató, vagy ahol vezetőnek tekintenek. Igyekszem csökkenteni a félelem vagy védekezés érzését, szükségességét, hogy az emberek fejezzék ki szabadon, amit éreznek. Ez nagyon izgalmas dolog, és egészen új elképzeléseim születtek, hogy mivé lehet az irányítás. De erről nem akarok most hosszabban beszélni.

A következő fontos felismeréshez tanácsadói munkám során jutottam el. Ez röviden így szól: **nagyon gyümölcsöző számomra, ha el tudok fogadni egy másik személyt.** Rájöttem, hogy egy másik embert és érzéseit semmivel sem könnyebb elfogadni, mint megérteni. Megengedhetem-e igazán egy másik embernek, hogy ellenséges legyen velem szemben? Elfogadhatom-e haragját, mint személyiségének valós és érvényes részét? Elfogadhatom-e őt, amikor az életet és az élet problémáit annyira másként látja mint én? Elfogadhatom-e amikor jó érzéssel viszonyul hozzám; csodál és rám akar hasonlítani? Mindez benne van az elfogadásban és ez nem megy könnyen.

Azt hiszem, a mi kultúránkban egyre gyakoribb mindnyájunkban az a séma, hogy így gondolkozunk: „Mindenki másnak azt kell érezni, gondolni és hinni, amit én...”. Nagyon nehezen engedjük meg gyermekeinknek, vagy szüleinknek vagy házastársunknak, hogy bizonyos dolgokról, problémákról tőlünk eltérő állásponton legyenek. Nem tudjuk megengedni tanítványainknak, betegeinknek, hogy mások legyenek mint mi, vagy hogy tapasztalataikat a maguk módján hasznosítsák. Országok viszonylatában nem vagyunk képesek megengedni egy másik

nemzetnek, hogy másképpen gondolkozzon, és érezzen mint mi. Pedig úgy találok, hogy az élet egyik legértékesebb lehetősége ez — az egyének elkülönülése, minden egyén joga, hogy saját tapasztalatait a maga módján hasznosítsa és a maga értelmét találja meg bennük. Minden ember egy önmagáért való sziget, a szó valódi értelmében; és csak akkor emelhet hidakat más szigetek felé, ha akar és tud is mindenképp felett önmaga lenni. Ezért úgy találok, hogyha el tudok fogadni egy másik embert, ami mind személyiségének valós és eleven része, akkor segítek neki abban, hogy személylél váljon: és ebben óriási értéket látok. A következő felismerést talán nehéz lesz érthetően megfogalmazni. Így szól: Minél inkább tudomásul veszem a magam és a másik ember valóságát, annál kevésbé kapom magam azon, hogy igyekszem a „dolgokat elrendezni”. Ahogyan próbálok magamra odafigyelni és a bennem zajló élményekre, s mind jobban igyekszem, hogy a másik emberre is ugyanúgy figyeljek, annál nagyobb alázattal viszonyulok az élet bonyolult dolgaihoz. Így egyre kisebb a készletem, hogy elrendezem a dolgokat, célokat tűzök ki, embereket befolyásoljak, győzködjem és tereljem őket arra, amerre én szeretném, hogy menjenek. Sokkal elégedettebb vagyok egyszerűen azzal, hogy önmagam vagyok, és hagyom, hadd legyen más is önmaga. Nagyon jól tudom, hogy ez különös, szinte keleti életfilozófiának tűnhet. Mert mire való az élet, ha nem csinálunk valamit az emberekkel? Mire való az élet, ha nem a saját céljainknak megfelelően alakítjuk a többieket? Mire való az élet, ha nem arra tanítjuk őket, amit szerintünk tudniuk kell? Mire való az élet, ha nem vesszük rá őket, hogy úgy gondolkodjanak és érezzenek, mint mi? Hogyan lehet ilyen passzívan állni a dolgokhoz, mint ahogyan kifejeztem az imént? Biztos vagyok benne, hogy Önök közül sokan reagálnak így az ilyenfajta mentalitásra.

Tapasztalatom paradox aspectusa mégis az, hogy minél inkább akarok az élet bonyolultságában egyszerűen csak önmagam lenni, s minél inkább igyekszem a magam és mások realitását megérteni és elfogadni, annál nagyobb változásokat érzek. Ez nagyon ellentmondásos — amilyen mértékben akarunk önmagunk maradni, azt vesszük észre, hogy nemcsak mi változunk, de velünk kapcsolatban álló többi ember is. Legalábbis ezt élelem át legelevenebben, és ez az egyik legmélyebb felismerés, amelyhez személyes és szakmai életemben eljutottam.

Hadd térjek most át más olyan felismerésekre, amik nem annyira kapcsolatokat érintenek, hanem saját cselekedeteimre és értékrendszeremre vonatkoznak. Az első ezek közül nagyon rövid.

Megbízom a magam tapasztalatában

Az egyik alapvető dolog, amit régóta tudok,

és amire újra és újra rájövök az, hogy ha egy tevékenységről úgy érzem, hogy értékes, érdemes csinálni, akkor érdemes is. Másképpen fogalmazva, rájöttem, hogy totális szervezeti érzékelésem adott helyzetben megbízhatóbb, mint az intellectusom.

Egész szakmai pályafutásom alatt sokszor tértem el olyan irányba, ami mások szerint örültség volt, és amibe én is kételkedtem. De soha nem bántam meg, hogy olyan irányba fordultam, amiről úgy éreztem, hogy jó, noha ugyanakkor magányosnak és boldogtalannak éreztem magam.

Rájöttem, hogy amikor hittem valami belső nem intellektuális érzéknek, a megtett lépés okosnak bizonyult. Sőt, kiderült, hogy amikor azért tértem szokatlan útra, mert jónak és igaznak tűnt, öt-tíz év múltán sok kollégám csatlakozott hozzám, és már nem kellett egyedül éreznem magam. Ahogy egyre inkább és mélyebben hiszek a totális reakcióimnak, rájövök, hogy ezeket gondolkodásom irányítására is felhasználhatom. Eljutottam oda, hogy körvonalazatlan gondolataimat, melyek időről-időre felötlenek bennem, s amik valahogy lényegesnek tűnnek, jobban megbecsülöm. Hajlok arra, hogy ezek a halvány gondolatok és sejtések fontos területekre vezethetnek majd el. Ezt úgy hívom, hogy megbízom a tapasztalásom totalitásában, amiről feltételezem, hogy bölcsőbb, mint az eszem. Persze, ez biztos, nem csálthatatlan, de hiszem, hogy kevésbé esendő, mint a tudatos észjárásom önmagában. Ezt az álláspontomat Nex Weber, a művész fejezte ki nagyon jól, amikor azt mondja: „Miközben szerény alkotói törekvésemet folytatom, főleg arra támaszkodom, amit még nem tudok, és amit még nem csináltam.”

Ehhez a felismeréshez kapcsolódik, és belőle következik, hogy **mások értékelése számomra nem irányadó**. Mások ítélete, bár meg kell hallgatni és el kell fogadni annak, ami, nekem nem lehet mértékadó. Ezt nagyon nehezen tanultam meg. Emlékezem, mennyire megrendített régen egyszer, amikor egy tudományosan képzett ember, akit magamnál sokkal műveltebb és kompetensebb pszichológusnak tartottam, azt mondta, nagy hiba, hogy a pszichoterápia iránt érdeklődöm. Ez nem vezet sehová, és mint pszichológusnak nem is lesz alkalmam gyakorolni.

A későbbi évek folyamán kissé megdöbbenett néha, amikor megtudtam, hogy mások szemében szélhámos vagyok, aki diploma nélkül orvosi gyakorlatot folytat, aki egy igen felületes és káros terápia létrehozója, aki hatalmat akar, misztikus stb. És ugyanígy zavart a hasonlóan szélsőséges dicséret. De azért nem érdekelt túlságosan, mert úgy éreztem, csak egyetlen személy (legalábbis az én életemben, és talán egyszer s mindenkorra) tudhatja, hogy amit csinál

lok, az tisztességes vagy pedig hazug, elhárító és kóros dolog-e, és ez a személy én vagyok. Legnagyobb öröömre mindenféle megerősítést kapok a munkámmal kapcsolatosan, és ennek az igazolásnak része a bíráló, baráti és ellenséges, és a dicséret is, őszinte és hízelgő. E bizonyíték mérlegelése és értékelése, hasznosságának megítélése olyan feladat, amit nem háríthatok át senki másra.

Figyelembe véve, amit mondtam, a következő felismerés nem fogja meglepni Önöket. **A tapasztalat nekem a legfőbb tekintély.** Az érvényesség próbaköve a saját tapasztalatom. Sem egy másik ember tapasztalatai, sem a magam elgondolásai nem vetekedhetnek a tapasztalataim hitelével. Újra és újra a tapasztalataimhoz kell nyúlnom, hogy minél közelebb kerüljek a valósághoz, miközben énbennem kialakul.

Sem a Biblia, sem a próféták, sem Freud vagy a kutatás, sem isten, sem az ember látomásai nem kerekedhetnek a saját közvetlen tapasztalataim fölé.

Tapasztalatom annál mérvadóbb, minél elemibb, hogy nyelvészeti kifejezéssel éljek. Így a tapasztalat hierarchikus helye szerint a legmérvadóbb, amikor a legalacsonyabb szinten van. Ha olvasok a pszichoterápia egy elméletéről vagy ha én alkotok egy pszichoterápiás elméletet, amely a betegekkel való foglalkozáson alapszik, és ha ugyanakkor van közvetlen pszichoterápiás tapasztalatom egy beteg révén, akkor a hitelesség mértéke abban a sorrendben növekszik, ahogy a fentebb előforduló tapasztalatok követik egymást.

Tapasztalatom nem azért mértékadó, mert csalhatatlan. Azért képezi tekintély alapját, mert újabb elemi szinteken mindig ellenőrizhető. Így a gyakori hibalehetőség és csalókaság ellenére a korrekció útja mindig nyitva áll.

Egy másik személyes felismerés. **Örömet okoz, hogy a tapasztalatomban felfedezem a rendet.** Elkerülhetetlennek látszik, hogy bármilyen nagyobb tapasztalati anyagban keressem az értelmet, a rendszerességet, a törvényszerűséget. Ez a fajta kíváncsiság, melynek kielégítése számomra öröm, vezetett el minden fontosabb tételhez, amit sikerült megfogalmaznom. Ezért kerestem a rendet abban a tapasztalati halmazban, ami a gyermekek klinikusi ellátása során összegyűlt, és ebből született a *The Clinical Treatment of the Problem Child* c. könyvem. Ez vezetett el azokhoz az általános elvekhez, amelyek — úgy tűnik — döntő fontosságúak lettek a pszichoterápiában, és ennek eredményeként íródott sok könyv és cikk. Így jutottam el oda, hogy kutatásaimban olyan törvényszerűségek különféle típusait vizsgáljam, amikkel szerintem a gyakorlatban találkoztam. Ez a kíváncsiság csábított arra is, hogy bizonyos elméletek felállításával rendet teremtsék ott, ahol már vannak ta-

pasztalataim, és ezt a rendet kivétítem új, és még ismeretlen területekre, ahol további próbának vetem alá azokat. Így tehát a tudományos kutatást is, és az elméletalkotás folyamatát is olyan eszköznek tekintem, aminek célja egy jelentős tapasztalat belső rendszerezése. A kutatás állandó fegyelmezett erőfeszítés annak érdekében, hogy a szubjektív tapasztalat jelenségeinek értelmet adjunk, és rendszerbe foglaljuk. A kutatás létjogosultságát az a kielégülés igazolja, amit a világ rendjének érzékelése jelent, valamint az, hogy gyakran hasznosnak bizonyul, ha rájön az ember a természet összefüggéseinek rendjére. Így jöttem rá, hogy azért szentelem magam a kutatásnak és az elméletalkotásnak, hogy kielégítsem a rend és az értelem iránti igényemet. Ez egy szubjektív, bennem létező igény. Időnként azért előfordul, hogy más okból folytatok kutatást, — mások kielégítésére, az ellentétben és a szkeptikusok meggyőzésére, hogy szakmailag előbbre jussak, hogy nagyobb tekintélyre tegyek szert, és más kellemetlen okokból. Ezek az elhibázott ítéletek és cselekedetek arra jók, hogy méginkább meggyőzzenek, hogy kutatói tevékenységem egyetlen egészséges célja csak az lehet, ami kielégíti a bennem levő igényt az értelem iránt.

Egy másik felismerés, amiért nagy árat fizettem, a következő szavakkal fejezhető ki: **A tények barátaim.**

Nagyon felkeltette az érdeklődésemet, hogy a legtöbb pszichoterapeuta és különösen a pszichoanalitikusok kitartóan elzárkóznak attól, hogy terápiás tevékenységüket tudományos vizsgálat tárgyává tegyék, akár ők, akár mások. Én megértem ezt a reakciót, mert én is átéltem ezt. Jól emlékszem, hogy különösen az első vizsgálatunkban mekkora izgalommal vártuk a kapott eredményeket. Tegyük fel, hogy a hipotézisünk nem igazolódott be. Hátba véleményünk nem állta meg a helyét! Ha most visszagondolok erre az időszakra, úgy gondolom, hogy a tényeket, mint a katasztrófa lehetséges hordozóit, potenciális ellenségnek tartottam. Talán egy kissé lassan fogtam fel, hogy a tények mindig a barátaim. A bizonyosságnak minden egyes darabjával, aminek bármely területen a birtokába jutunk, közelebb kerülünk az igazsághoz. És az a tény, hogy közelebb jutunk az igazsághoz, sohasem lehet káros vagy veszélyes, és nem keltheti bennünk az elégedetlenség érzését. Mialatt utálom mindig korrigálni a gondolkodásmódomat, utálom feladni az értékelés és fogalomalkotás régen bevált útját, mélyebb szinten mégis valahogy rádöbbenek, hogy ezek a gyötrelmes újrarendszerezések azok, amit tanulásnak hívunk, és bármilyen gyötrelmes is, ezen át jutunk el egy kielégítőbb, precízebb látásmódhoz. Ezért pillanatnyilag szá-

momra az egyik legcsábítóbb terület, ahol megoldásra váró kérdéseken törhetem a fejem, éppen az, ahol számos kedvenc elméletem dől meg a tények súlya alatt. Úgy érzem, ha sikerült megértenem ezt a problémát, olyan kielégüléshez jutok, amit az igazság pontosabb megközelítése adhat csak. Biztosan tudom, hogy a tények a barátaim lesznek.

Valahol itt szeretném elmondani azt a felismerést, ami azért jelent sokat, mert ettől érzem, hogy mennyire hasonlítok másokhoz. Valahogy így tudnám megfogalmazni. **Ami a legszemélyesebb, az a legáltalánosabb.** Előfordult, hogy miközben diákokkal vagy munkatársakkal beszélgettem, vagy írásaimban olyan személyes hangot használtam, hogy úgy éreztem, ezt senki sem értheti meg, mert ez az attitűd annyira sajátom. Ennek írásbeli példája a Client-Centered Therapy c. könyvem előszava (a kiadók teljesen rossznak tartották) és egy cikk, Persons or Science címmel. Ilyen esetekben mindig úgy találtam, hogy éppen az az érzés, ami a legszemélyesebb és legprivátibb volt szerintem, bizonyult olyan kifejezési formának, ami sok emberben talált visszhangra. Így jutottam el ahhoz a meggyőződésemhez, hogy ami mindannyiunkban a legszemélyesebb, az valószínűleg az, amit ha másokkal megosztunk, elmondunk, másoknak is sokat jelent. Ez a felismerés segített abban, hogy megértem a művészeket és költőket, mint olyan embereket, akiknek van bátorságuk kifejezni önmaguk különös voltát.

Egy nagyon fontos felismerés talán alapja lehet mindannak, amit eddig mondtam. Ennek tanulságát az a több, mint 25 év érlelte meg bennem, aminek során megpróbáltam segíteni a bajba jutott embereken. Ez nagyjából a következő. **Rájöttem, hogy az emberek beállítottsága alapvetően pozitív.** Ezt a megállapítást érvényesnek tartom a terápia során létrejött legszorosabb kapcsolatban is, még olyan egyéneknél is, akiknek különösen nehéz problémáik vannak, akik nagyon antiszociálisan viselkednek, akik látszólag abnormális érzelmeket produkálnak. Ha képes vagyok érzékenyen fordulni érzéseik felé, el tudom őket fogadni, mint öntörvényű egyéneket, akkor rájövök, hogy mind hajlamosak azonos irányba fordulni. Hogy melyik irány az, ami felé fordulnak? A legközelebbi kifejezés, amivel az irányt érzékeltetni tudom, azt hiszem, a pozitív, konstruktív, az önmegvalósítás tendenciái, az érés, a szocializáció iránya. Egyre inkább azt érzem, hogy minél jobban megértenek és elfogadnak egy embert, annál valószínűbb, hogy elhagyja a hibás magatartási sémákat, amikkel az élet elé ment, és annál inkább fordul az előremutató irányba.

Nem szeretném, ha ebben a kérdésben félreértenének. Nincsenek naiv elképzelése-

im az emberi természetről. Nagyon jól tudom, hogy az emberek hihetetlenül kegyetlen, borzalmasan destruktív, éretlen, regresszív, antiszociális, bántó magatartásra képesek, védekezésből és belső félelemből. Ugyanakkor tapasztalataim legelevenebb és legvidámabb élményei közé tartoznak azok, amikor ilyen egyénekkal kerülök kapcsolatba, és közben felfedezem azt az erőteljes pozitív viszonyulási hajlandóságot, ami az ő és mindannyiuk legmélyebb rétegeiben él.

Engedjék meg, hogy felismeréseim hosszú sorát azokkal zárjam, amelyek röviden így fogalmazható meg: **az élet, amikor a legjobb, állandóan zajló, változó folyamat, amiben semmi sem végleges.** A betegek és a magam esetében is úgy látom, hogy az élet a legszínesebb és legeredményesebb szakaszában is hullámzó folyamat. Ezt átélni egyszerre lenyűgöző és kicsit féltelmes is. Én úgy látom, hogy akkor vagyok a legjobb formában, amikor hagyom, hogy élményeim sodra vigyen abba az irányba, ami látszólag előre mutat, olyan célok felé, amik csak halványan rajzolódnak ki bennem. Miközben tapasztalataim bonyolult áradatában igyekszem megérteni annak állandóan változó komplex létét, tudnom kell, hogy biztos pontok nincsenek. Mikor képes vagyok ebben a folyamatban benne élni, világosan tudom, hogy számomra nem létezik a meggyőződésnek egy zárt világa, vagy elvek változatlan rendszere. Életemet a tapasztalataim értelmezésének változó megértése irányítja. Az élet mindig az alakulás stádiumában van.

Bízom benne, hogy most világos, miért nem létezik olyan filozófia, meggyőződés vagy elvrendszer, amelynek elsajátítására bárkit is bátorítanak vagy rábeszélnek. Csak arra vállalkozhatom, hogy az én tapasztalatom pillanatnyi jelentőségét én értelmezem, és aszerint élek. És igyekszem másoknak lehetővé tenni és megadni a szabadságot, amellyel a maguk belső szabadságát létrehozhatják, s ezzel a maguk belső világát értelmezzék.

Ha létezik olyan dolog, hogy igazság, a kutatásnak ez a szabad, egyéni módja szerintem megközelítheti azt. És bizonyos határig ezt tapasztaltam is eddig.

A fordítást az *On Becoming a Person*, Boston: Houghton Mifflin, (1961. Pp. 15-27.), alapján, az Országos Közművelődési Központ szíves hozzájárulásával közöljük.

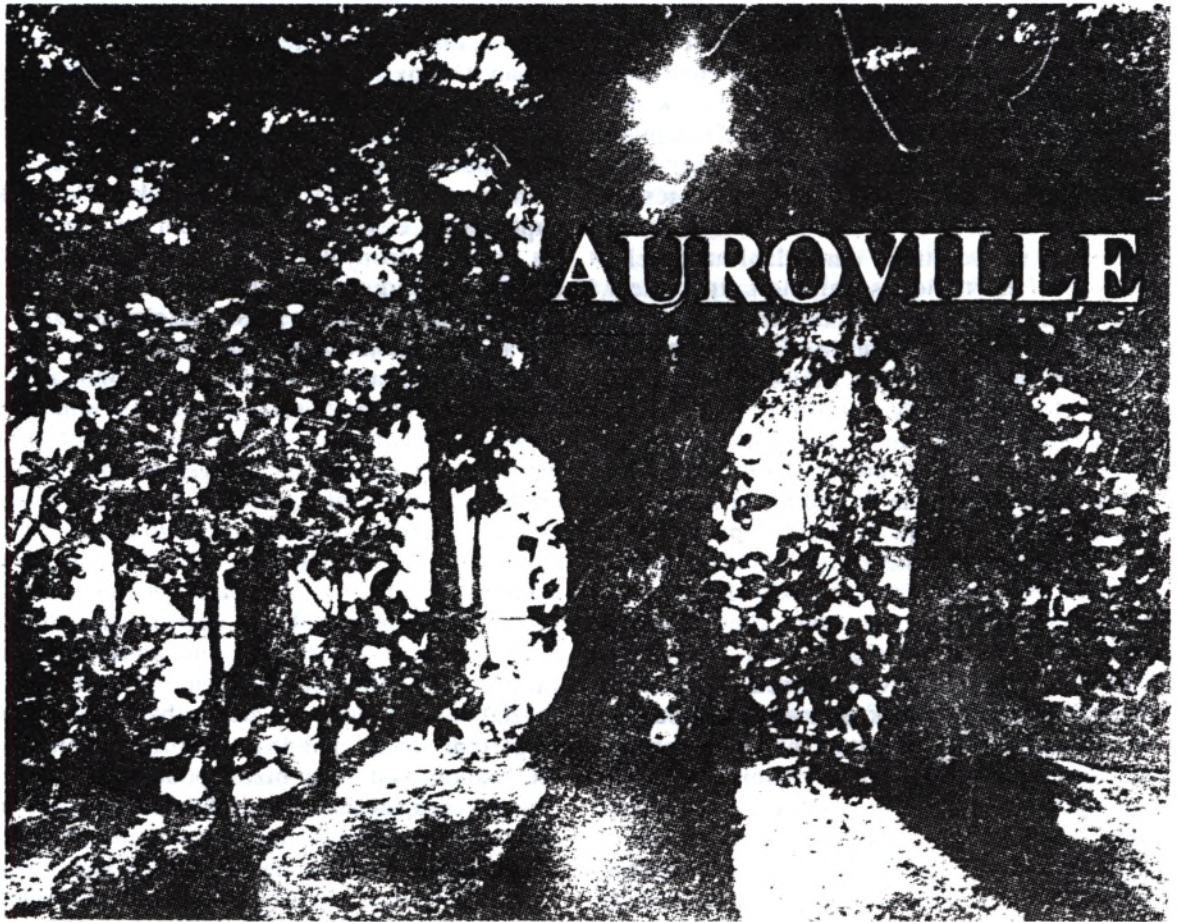
Ajánló bibliográfia:

Rogers: *A személy-központú megközelítés alapjai. Az empátikus létezési mód: egy el nem fogadott létmód* (Bp., 1983.)

Rogers: *Encounter csoportok* (Bp., 1984.)

Rogers: *Encounter csoportok* (Bp., 1986. A magyar Pszichológiai Társaság és a Center for Cross-Cultural Communication által rendezett munkaértekezleték segédanyaga.)

Rogers: *A tanulás szabadsága a 80-as években* (Bp., 1986.)

1979 októberében, amikor az évenkénti „One Earth” közgyűlés egyik csoportjában tartottam előadást, ott történt, hogy találkoztam egy igen vidám lánnyal, aki elmondta, hogy Dee-nek hívják, és hogy Auroville-ből jött. Tőle tudtam meg azt is, hogy Auroville, a jövő települése, a „hajnal városa” nagyrészt terméketlen földeken lett alapítva 1968-ban, és azóta sok-sok fát telepítettek azért, hogy helyreállítsák a területen a biológiai egyensúlyt, ami a megelőző évszázadok során a rabló- mezőgazdasági művelés és a féktelen legeltető állattartás miatt megbomlott. A lány egyben meg is hívott, hogy személyesen nézzem meg, mit és hogyan csinálnak.

Egy hónappal később már egy Indiába tartó repülőgépen ültem Dee mellett. A Madrasi repülőtérrel ötórás taxizás és egy nagyobb kerülőút megtétele után, hajnali három óra tájban végül mégiscsak megérkeztünk Auroville-be. Az eltérítést a monszun esők okozták, amelyek az utat szemmelláthatólag két lábnyi mélységű mocsaras ingovánnyá változtatták. Auroville megérkezésünkkor sötétbe burkolózott, és a kis vendégház, ahol letelepedtem, teljesen egyedülállóan látszott a fekete semmi végtelen tengerében.

Amikor úgy hat órával később előmásztam a szűnyoghálós rejtekemből és körülnéztem, egy nagy udvart láttam, ahol végestelen végig a szivárvány minden színében pompázó virágmezők terültek el, meg-megcsillanva a kis házat körülvevő magas Neem fák (Miatyánk cserje) lombjain átszűrődő napsugarakban. Reggeli után közel tíz percig tartott elsétálni a település központjába, Matrimandirba, egy hatalmas, még mindig építés alatt álló félgömbszerű meditációs terembe, amelyet Casuarinából* álló széles erdősáv vett körül.

Valószínűleg kevés olyan hely van a földön, ahol Kelet és Nyugat, Észak és Dél olyan mértékben egyesül, mint Auroville-ben, ebben a 23 ország 550 fiát tömörítő közösségi településen, ami egy kb. 25000 lélekszámú tamil tartományba van ágyazva. Még nem láttam hasonló helyet, ez egy élő laboratórium, ahol az idegen és helyi kultúrák és hagyományok közötti különbség nem valami távoli elméleti lehetőség, hanem az élet mindennapi gyakorlata. Auroville lakosságának hozzávetőleg a fele indiai, a többi pedig nagyrészt európai, de vannak amerikaiak és ausztrálok is. Legtöbben a Központban, vagyis a Matrimandir közelében fekvő területeken és As-

* Casuarina: Nagytermetű, zsurlókra emlékeztető fa, pikkelyszerű levelekkel. Ausztrália és Indonézia értékes hasznófája.

piration-ban, a központtól néhány mérföldnyire fekvő településen laknak. A két település közötti terület az, amely végül is a város területévé vált, ez a Zöld Sáv (Green Belt), amely a Központtól úgy egymérföldnyire kezdődik, és jelenleg a faültetés tevékenység fő célpontja. Jelenleg a Zöld Sáv sok-sok kis zöld oázis-tanyából áll, amelyekben maroknyi ember él, és ezekből a kis központokból indulnak ki a földgyógyító erdők, gyümölcsöskertek és a minden oldalról védett mezők.

A faültetés a szelíd energiaforrások keresése és a kézművesség mellett, csak az egyik tevékenységi forma, amelyet Auroville lakói űznek. Auroville — szándékosan vagy véletlenül — mégis a fák városaként vonult be az alternatív köztudatba. Valóban, Anya, egy francia asszony, aki hosszú évekig Sri Aurobindo társa és Auroville megalapításáért felelős személy volt, szintén egy hatalmas Banyan* fát választott a város fizikai központjául. Ma természetesen már inkább a közelben felépített Matrimandir kezdi átvenni a városközpont szerepét. Matrimandir és a körülvevő erdőszáv között csodálatos virágoskerteket telepítenek, ugyanis Anya nagyon szerette a virágokat és a fákat, mert az isteni tulajdonságok megnyilvánulását látta bennük. A Matrimandir óvodát, a település első óvodáját egy Narad nevű ember alakította ki egy mangóligetből**. Narad a kertek számára különböző növényeket gyűjtött össze a világ minden részéből, és a kezdeti időszakban ő nevelte fel a Zöld Sáv facsemetéit is. Ha az óvoda felé sétálunk, egy erdei paradicsomban érezhetjük magunkat, és elképzelhetjük, hogy milyenek lesznek majd évek múlva az Auroville-hez tartozó hatalmas földterületek.

A faültetők Auroville-ben ezidáig több, mint egymillió fát ültettek, amiből négyszázezer körüli a Casuarina, négyezer körüli a gyümölcsfák száma, a többi pedig virágzó erdei fa. A fatelepítés előtt a földet gondosan elő kell készíteni, hogy megvédjük a monszunesők kártételétől, nehogy azok kimossák a termőföldet, vagy magukat a facsemetéket, de azért az esők után maradjon a földben egy kis víz a fák további növekedéséhez. Ezért kis gátakat képeztek vízárnyékoknál és a lejtős dűlőkön úgy, hogy előbb árkokat ástak, és a kiásott földet az árok mélyében fekvő partjánál felboltozták. Amikor az esők jönnek, ahelyett, hogy lemosnák a földet a lejtőkről, a víz a csatornában visszamarad. Így megakadályozható a talajpusztulás és a csatornában visszamaradó víz képes a talajban természetes módon szétoszlni. Ilyen csatornákat gyakran egyes termőterületek elhatárolására is

használnak, ha a termőföld vándorlását akarják megakadályozni, de nem ritkán fák köré ásnak hasonló, kör alakú, vagy négyszögletes árkokat.

Faiskolákat leginkább a kutak köré telepítenek. A legtöbb csapadékot a szeptember és december közötti téli monszun hozza, míg a júliustól augusztusig tartó nyári monszun vízhozamában nem lehet megbízni, pedig amikor a facsemetéket kitelepítik a mezőkre, évente egyszer vagy kétszer mindenképpen meg kell locsolni őket. Ilyenkor gumitömlővel locsolnak közvetlenül a kutakból, vagy pedig ökrök által húzott vízzel. Sajnos a fatelepítés legnehezebb része még csak ezután jön, mert megfelelő védelem híján a fák élettartama bizony nem lenne nagyon hosszú. A környező falvak lakói sajnos természetesnek érzik, hogy állataikat az Auroville-nek már eladott területeken legeltessék. Ezért igen sok energiát emésztnek fel az állatok betolakodását megakadályozó intézkedések, és az is, hogy a mégis bejutókat visszavezessék gazdáikhoz, és azoktól a károkozásért jóvátételt követeljenek.

Az első védelmi vonal az Agave kaktuszsor, amit a földterületeket elválasztó árkok mentén létesítenek. Ezek további szerepe az is, hogy a monszunesők idején erős gyökérzetükkel a csatornák falát erősítsék és ellenálljanak a víz nyo-

* Banyan: Indiai honos fafajta, hatalmas léggyökereket ereszt, amelyek később gyökeret vernek a földbe.

** Mangó: A fűszervirágúak családjába tartozik. Termése 30 cm nagyságú is lehet. Ital, zselé, desszert, lekvár készül belőle.

másának. Ezen a szűrős kerítésen túl egy, tuskés akácból vagy Prosopisból kinevelt bozótsort, és még egy további tuskés élősvény láncokat is létrehozunk. Mivel az utak melletti fákat a csorda különösen kedveli, ezért valóságos védőháló kell köréjük építeni szűrős és tuskés ágakból, ha azt akarjuk, hogy valami esélyük legyen a túlélésre.

Az erdő- és mezőgazdaságnak ez az együttes, szerves megközelítési módja alapvető fontosságú kérdés. Ilyen alapelvek vezérlik Jürgent és Charliet is Aurogreen elnevezésű gazdaságuk szervezésében. Náluk a tehének a nagy mangó-fák alatt vannak kipányvázva, ily módon egyszerre élvezik a tehének a falombok által biztosított árnyékot, de egyben meg is trágyázzák a fák alatt a talajt. A mangók közé Leucaneafákat ültetnek, amelyeket takarmányozásra és fűtésre is használnak. Szintén takarmányozásra, de komposztálásra is használják a gyorsan növekvő Gliricidia fák hüvelyes termését, amelyek ezeken túl árnyat is adnak, és felfrissítik a talaj nitrogéntartalmát.

A Két Banyanhoz (Two Banyans) címzett gazdaságban Jean, aki az egész Auroville-re kiterjedő kezdeti csatornaászási munkákban úttörő volt, összesen 150 gyümölcs- és olajos magvú fát telepített, például Chicoot*, mangót, citromot, és Papaya** növényt. Jim ezen kívül a 6 acre méretű földcskéjén zöldségeskertet, baromfiudvart, sőt még tejcsarnokot is létesített. A gazdasághoz egy további 20 acre méretű terület is járul, ahol Jean különböző szárazságtűrő fafajtákból éppen erdőt telepít.

Ilyen gyümölcsöskertek, sövények, és szélvédő erdősávok azonban Auroville egész területén létesülnek. Jelenleg összesen 800 acre terület van az erdőtelepítési és talaj ill. vízvédelmi tevékenységbe bevonva. Beültetik a vízmosások oldalát, de még az agyagos területeket is, noha itt több erős embert és csákányt igényel a fák gödreinek kiásása. Magával ragadó a Zöld Sávban lakó emberek között uralkodó szellem, és minden bizonnyal a világon itt a legnagyobb az egy négyzetkilométerre jutó faszertő emberek száma is. Megközelítési módjuk a legmagasabb színvonalú, folyamatosan kísérleteznek új fajtákkal és technológiákkal, és a legtöbb előremutató erdőgazdálkodási módszerüket saját maguk fedezték fel. Auroville-ben tevékeny és lelkesítő föld-visszafoglaló munka folyik. A modern városok zöldterület-faló telhetetlenségéhez hasonló végzetes örület volna egy várost olyan területre, például egy sivatag kellős közepére építeni, amely nem képes a népességet eltartani. Ha Auroville tényleg egy előremutató kezdeményezés,

akkor erős alapokon létre kell hoznia az életfenntartó rendszerét, amire alapozva aztán felépítheti új típusú társadalmát. Akkor néhány évtizeden belül valószínűleg építészek és tervezőmérnökök fognak ideseregleni a világ minden tájáról hogy megnézzék a nagy emberi települések fejlesztésének ezt a forradalmian új irányát. Henry van Dyke, a költő a következőket írta: „Istent szolgálja, aki fát ültet. Azok a generációk és azok az emberek, akiket megajándékoz vele, megszentelik a munkáját.” Auroville faültető népe nem beszél túl sokat a hitéről, de amit tesznek, az ékesebben beszél a szavaknál, mert bemutatja, hogyan lehet a világ emberkéz által elsivatagosított nagy területeit újra termővé varázsolni.

Az indiai szubkontinens több lelket számol, mint az Egyesült Államok, a Szovjetunió, Anglia és Franciaország együtt. Indiában több a vak, mint az ipari munkás. Éheznek, mert termését évről-évre áradások sodorják el, és a két Németország, Ausztria és Svájc együttes népességénél több falulakója a napi korty ivóvízéért küzd. A gyors népszaporulat miatt és a kereskedelmi haszon reményében kidöntött fák és kiirtott erdőségek mind a sík vidékeken, mind a Himalájában, ahol az ország legnagyobb folyói erednek, árvizeket, talajvízszint-süllyedést, eróziót és földcsuszamlásokat okoztak. Az Új-Delhiben tevékeny Tudományos és Környezetkutató Központ szerint az árvíz által veszélyeztetett területek a hatvanas évek óta megkettőződtek, a Gangesz és a Brahmaputra árteterőzése szintje ugyanebben az időben majd egy méterrel emelkedett. „Nem katasztrófákat vizsgálunk már — fűzik az adatokhoz — hanem katasztrófális folyamatot.”

Közös tevékenység

A környező falvak lakói közül is sokan részt vesznek a faültetésekben, és az eredmények látán gyakran csemetéket kérnek, hogy a saját földjükön is elültessék őket. A helybeliekkel való kapcsolat egyre fontosabb lesz Auroville életében, ezért tervek születtek arról is, hogy az

* Chicoo: Kisméretű fa, kérgéből kinint főznek.

** Papaya: Örökzöld, fatermetű növény. Levélüstöke alatt nagy, dinnyéhez hasonló termések fejlődnek. Termése C vitaminban gazdag, saláta, szirup, főzelék készülhet belőle. A növényből rák ellen gyógyszer és fehérjebontó enzimet (papaint) vonnak ki.

egész tájegység erdősítésében is részt vegyenek, az aktív példamutatáson túl gyakorlati segítséggel is.

Amikor megkérdeztem, hogy mit tesz Auroville a helybeli lakosság megsegítésére, akkor egy néhány évvel ezelőtti megtörtént esetet meséltek el, ami jól példázza a jóakarát és a helyi viszonyok ellentmondását. Az történt ugyanis, hogy a környékbeli asszonyok naponta nagy távolságról hordták a vizet, ezért Auroville elhatározta, hogy egy vízvezetékot épít nekik. A legjobb szándékkal áldoztak erre a célra pénzt, paripát, fegyvert, anyagot és szaktanácsot, de a végén azt vették észre, hogy a falu egyetlen csapját az egyik előljáró portájára vezették. Ez pedig azt a nem kívánt dolgot eredményezte, hogy ez az előljáró a megkülönböztetés nélküli segítségnyújtás helyett ezt a lehetőséget a hatalomgyakorlás eszközeként használta fel. Ahelyett tehát, hogy az átlagos életszínvonal emelkedett volna, csupán csak a hatalmi status quo előző állapotát erősítették meg.

Ez csupán egyetlen példa Auroville tizenöt éves szoros kapcsolatából a környező lakossággal, és éppen egy olyan eset, ami inkább azt példázza, hogy mit nem kell tenni. A kapcsolatnak számos napi megnyilvánulása van, de ezek nem segítség jellegűek. Közvetlen kapcsolatokat tartanak fenn, helybelieket alkalmaznak, vagy együttműködnek különféle munkákban úgy, mint vízijármű építés, házépítés, gyereknevelés vagy mezőgazdasági munkák. Látogatásom alkalmával sok időt töltöttem azokkal a Zöld Művek (Greenwork) közösséghez (ld. később: a fordító) tartozó emberekkel, akik közvetlenül a földet művelik, talajvédelemmel, erdőtelepítéssel, vagy mezőgazdasággal foglalkoznak. Sajnos igen sok energiát emészt fel a föld újrahasznosításán túl a termények, állatok és eszközök védelme az indiai társadalomra sajnos még mindig jellemző tolvajlási szokás miatt, ami végzetes lenne Auroville-re, ha nem alkalmaznának csöszöket.

Az Élenjárók (Forecomers) közösségében, ami a Zöld Sáv egyik települése, Ed és Marieka hat helybelivel dolgozik együtt, közülük három csösz. Amikor körbejártam a hozzájuk tartozó területeket, Govind, egy 55 éves tamil ember kísért el az utamon, akinek fő feladata az, hogy a Forecomer közösség által éppen művelésbe vett három terület egyikén, egy tíz acre nagyságú gyümölcsöskertben őrködjön. Ezen e területen Ed és Govind ezidáig mintegy 600 fát telepített, a legtöbbet Kesu dióból*, de más gyümölcs és

erdei fákat is, például Banyant, Neem fát, Eukaliptuszt**, és Jac*** gyümölcsöt.

Govind jogos büszkeséggel tekint gyümölcsöskertjére, amivel egyet is érthetünk, amikor megmutatja az általa ültetett kétéves fákat, amelyek olyan nagyra nőttek, mint az ötévesek másutt. Örömmel végzi a feladatát, és elmondja (Ed tolmácsolásán keresztül), hogy a fák mind a barátai — és valóban, mi más készítené rá, hogy

egy frissen ültetett fához több, mint 300 méterről hordja a vizet. Gödröt ás az ültetvények számára, óvja, és szorgalmasan kigyomlálja a frissen ültetetteket, megvédi őket a rovarok és más fertőzések kártevésétől, és eközben távol tartja az állatokat és a felesleges embereket a kertjéből. Ezért a hétnapos munkahetéért 38 Rs (3.90\$) bért kap, amit arrafelé jó jövedelemnek számít, különösen, ha azt is számítjuk, hogy sokan nem is juthatnak egyáltalán munkához. Auroville lakói az elsők, akik felismerték, hogy a Govind és hozzá hasonló helybeliek ismeretei

* Kesu dió: Kellemes illatú, örökzöld fa. Termésének magját pörköljük, húsát üdítő italok készítésére használják.

** Eukaliptusz: Óriási termetű fa. Levélzete párhuzamos a nap sugaraival, erdek ezért jórészt árnyéktalanok. Értékes fát, cserzőanyagot, gyógyszerert szolgáltat. Leveléből olajat sajtolnak.

*** Jac: Indiából őshonos, 25 m-t is elérő fa, 30-90 cm hosszú, 25-50 cm átmérőjű terméssel, melyet fogyasztanak nyersen, szárítva, befőttek. Magját pörköljük.

nélkül munkájuk nemhogy nehéz, de talán lehetetlen is lenne. Azokban az esetekben, mint ez, a „külső segítséget” egy kicsit más szemüvegen keresztül kell megítélni.

Anarchista társadalmi kísérlet

Auroville folyton változó társadalmi-gazdasági formációja gyakran zavarba ejtőnek bizonyult kívülállók számára, és mindenképpen Auroville életének a legkevésbé világos vonása maradt. A közösség állandóan mozgásban levő belső szerveződési modellje egyáltalán nem mondható könnyen megfogható megszokott formának, és az ideiglenesen létrejövő szerveződések gyakran hirtelen megváltoznak, vagy feloszlanak. Mind jelenében, mind a hosszútávú elképzelésekben Auroville alapvetően anarchisztikus berendezkedésű, és ez határozza meg a kibontakozó szerveződési formák jellegét is.

Az „anarchia” szót az angol nyelvben (és a magyarban is a fordító) gyakran használják, a terrorizmus, zűrzavar, káosz, társadalmi és politikai szerveződés teljes hiánya és hasonló kifejezések helyettesítőjeként. Ez sajnos egy régi fogalom rossz újraértelmezése, amelynek eredete az ókori görög és kínai filozófiába nyúlik vissza — egy mozgásban levő, korlátozásmentes társadalmi berendezkedést jelent, amely a természeti folyamatokkal való összhangra, és arra a meggyőződésre épül, hogy az ember mint lelki és erkölcsi lény a legtermészetesebben külső vezetés nélkül élhet. A görög szóösszetétel az „archon”, vagyis kormányzat és az „an” fosztóképzőből áll, és egyszerűen egy olyan államot jelöl, amelyben nem létezik kormányzat vagy uralkodó. Auroville pedig abban az értelemben „anarchisztikus”, hogy szerintük a kormányzat a megszokott kiválasztottsági vagy hivatalnoki felfogásában egyszerűen nemkívánatos és szükségtelen, és léteznek az emberi szerveződésnek más jellegű útjai is.

Auroville ilyen törekvéseinek a két kiindulópontja Sri Aurobindo elképzelései, amit legjellegzetesebben a „Társadalmi körforgás” című munkájában írt le, és Anya megnyilatkozásai voltak. Ez azonban mindeztől egy távlati kihívásnak mutatkozott, mint ahogy egyetlen Auroville-i sem gondolja, hogy életvitelük már közel járna az eredeti elképzelésekhez. Az útkeresés és kísérletezések jelenlegi korát a legoptimistábban is csak átmenetinek nevezhetjük, amelyet a további fejlődési fokozatok majd felváltanak.

Auroville, mint közös testület, az önszerveződés felé irányuló első lépését 1975-ben tette meg. A Pondicherry székhelyű Sri Aurobindo Társaság (SAS) ugyanis ez időben egyre kemé-

nyebben kezdte magának követelni az Auroville belső fejlődése feletti rendelkezés jogát, sőt azt kezdték bizonygatni, hogy valójában ők birtokolják Auroville-t. Érthetelen dolog illet állítani egy olyan kezdeményezésről, amelynek alapkérdése világosan leszögezi, hogy „Auroville nem tartozik semmilyen jogi, vagy valóságos személyhez”.

A pondicherry-i irodákban magukat elbástyázó SAS bürokratáknak ekkortájt már nagyon kevés kapcsolatuk volt Auroville napi ügyeivel, és lassan kezdtek egyre jobban elszigetelődni a településtől magától. Sajnos minél inkább elszigetelődtek, annál inkább próbálták adminisztratív eszközökkel meghatározni, és reménytelenül mesterséges és végül értelmetlen és veszélyes korlátok közé szorítani a település önfejlődését. Azon év novemberében végül Auroville a Társasággal való végleges kenyértörésre, saját sorsának irányítására és az ez irányú felelősség teljes átvételére kényszerült.

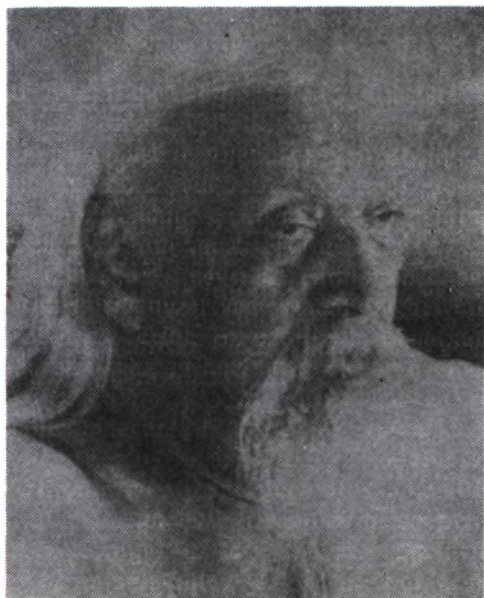
Az Auroville-i lázadás, és a SAS által képviselt kötött hatósági ellenőrzés elutasítása azonban nem a szerveződés elutasítását jelentette általában. A mesterséges hatósági függési viszony lerombolása egy, a valóságos igényeken alapuló új rendszer felfedezésével járt együtt. Valóban, bizonyos időt vesz igénybe egy olyan szervezeti forma kialakítása, amely a közösség valóságos szükségleteit tényleg kielégíti anélkül, hogy a többi fölé helyezné önmagát, másrészt nagy türelemre és elhatározóképessegre van szükség a nem megfelelő, nem eléggé rugalmas vagy életszerű formák felszámolásához. Külső minták átvétele azonban gyakran megalapozatlanságot szül. Azok számára, akik a megszokott társadalmi-politikai szerveződési formák stabilitásához vannak hozzászokva, akik a szakadatlan visszakérdézet, az állandó változásokat, és az Auroville életéből következő bizonytalanságérzet nem tudják megszokni, nem tudnak bízni bennük, azokban az önmeghatározás hiánya félelmet, irányvesztettség- vagy ellenőrizetlenségérzetet kelthet.

A hagyományos rend hiánya azonban nem jelenti a rend teljes hiányát. A háborgó felszín

alatt ugyanis egyenletes fejlődési folyamat húzódik meg, és azt valljuk, hogy csakis az ilyen, részben rendezett állapotok között jöhet egy újabb, igazabb rend létre; a természetes belső rend önfegyelemben és önkéntes együttműködésben nyilvánul meg. „Természetes és szabad engedelmeskedés egy igaz hatalomnak, egy gépesített kormányzat vagy szabályzat helyett” Sri Aurobindo szerint. Ez egy finom és láthatatlan fonál, amely az egyéneket és a csoportokat összeköti, táplálja a közösségeket és ha eléggé csendben vagyunk, hogy halljuk, akkor kijelöli a követendő irányt. Auroville ilyen módon szerveződő csoportjai között a legfontosabb a „Burok” (Envelopes), amely a település belső pénzügyi szervezete, noha az idő közben bebizonyította, hogy ez semmiképpen sem lehet a végső megoldás. „A társadalom ilyen szervezése csak akkor lehet igaz és megfelelő, ha a lélek a legmagasabb és legteljesebb szellemi valóságában felfedezi önmagát, és a biológiai és anyagi értékeit képes folyamatosan szellemi értékekké áttranszformálni.” hangsúlyozza Sri Aurobindo és Anya.

Nyitott kérdés természetesen az, hogy mit és hogyan kell tenni addig, amíg a lélek tényleg felfedezi önmagát. Talán kézenfekvőnek látszana egy olyan szerveződés létrehozása, amely a rendellenes tendenciákat megszünteti, és csak az elfogadott irányokban engedélyez továbbhaladást. Fel kell azonban ismernünk, hogy ha ezt a gondolatmenetet követjük, akkor nagyon hamar a történelemben már oly sokszor kipróbált negatív modellhez jutunk; a hatalom és a szervezetek intézményesülnek, a belülről szervesen fejlődő élet béklyók közé szorul, és végül a klasszikus kommunista tévedés valamelyik ismétlődő változatát követjük el, ahogy William Irvin Thompson, a híres történész is megírta: „A prole-

táriátus ideiglenes diktatúrája hamar a kommunista párt állandó diktatúrájává válik.”

„Minél inkább kicseréljük a külső szabályzókat belsőkkel, annál inkább eléri az ember a saját igaz és természetes tökéletességét. Az igazi társadalom olyan kell hogy legyen, amelyben a kormányzati kényszer el van törölve, és az ember szabad megegyezés alapján együtt él és működik a másikkal.” (Sri Aurobindo)

A kérdést azonban csak közvetlen tapasztalati ütköztetéssel vizsgálhatjuk, olyan körülmények között, amikor az emberiség megtalálhatja önmagát; úgy gondoljuk, hogy az auroville-i irányvonalban rejlő nehézségek és hátrányok valóban biztosítják a megfelelő és szükséges környezetet az Anya és Sri Aurobindo által jelzett teljes és mindenre kiterjedő emberi fejlődéshez. Miközben emlékeztet, hogy „...egyedül egy belső, lelki szabadság képes tökéletes rendet létrehozni...” Sri Aurobindo azt is kijelenti, hogy ez csak olyan körülmények között fejlődhet ki, amely az egyéni változékonyság és szabadság számára egyre növekvő teret enged, legalábbis egy olyan mértékig, amíg ez nem jelent elkerülendő veszélyforrást a többiekre, vagy az egész társadalomra nézve.

1975 novemberében Auroville úgy ítélte meg, hogy munkájának néhány eredménye egy széles, lazán kapcsolódó hálózat és szétosztott jellegű felépítmény az elválasztó néhány kilométeres sivatag és a hatalmas kulturális különbségek ellenére, ha kezdetleges formában is, de működik. A feladat az volt, és valami hasonló maradt azóta is, hogy megpróbáljanak a már létező mintákon keresztül olyan tevékenységeket, vagy szolgáltatásokat létrehozni, amelyek feladata és működése egyre tisztább, mind a benne tevékenykedők, mind a társadalom többi tagja számára. Ebből a törekvésből táplálkozva több munkacsoport is megalakult. Az egyik ilyen a „Közért” (For All) nevű szerveződés, amely korábban Auroville élelem elosztó központja volt, de ké-

*„Egyedül egy belső,
lelki szabadság képes
tökéletes rendet létrehozni...”*

Sri Aurobindo

sőbb a település pénzügyi dolgaival is el kezdett foglalkozni, amelyet végül is 1978-ban a „Burok” vett át. A „Zöld Művek” (Greenwork) tagjai azzal a törekvéssel egyesültek, hogy erdőtelepítési, talaj és vízvédelmi ügyekkel foglalkozzanak. Az „Auroville Földhivatal” (Auroville Land Service) információtárolással foglalkozik, és telekügyi kérdésekben ők tartják a kapcsolatot a helyi telek és erdőhatóságokkal, valamint külső hivatalokkal is. A „Kézművesszövetkezet” (Artisana Trust) több Auroville-i kézműves csoportból alakult szövetkezetté.

Ezek és a többi munkacsoportok nem egyesültek egyetlen csúcscsoportban, hanem meglehetősen önállóan működnek. Hogy a széles, közös elképzelésen túl valójában mi köti össze Auroville különböző tevékenységeit és csoportjait, azt igen nehéz megfogalmazni. A hetenkénti népgyűlés, amely minden polgár számára nyitott, a személyekkel, csoportokkal, vagy az egész közösséggel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Nem feladata a döntéshozatal, noha tevékenysége során gyakran születnek döntések is. Az „Auroville Szakcsoport” (Auroville Cooperative), egy kisebb csoport, amely 1978 óta sok változáson esett már át, általában az adminisztratív ügyekkel (adók, vízumok, levelezés, stb.) foglalkozik, és a hatóságok számára ők Auroville hivatalos képviselői, de ők sem döntéshozó szervek. A döntéseket általában mindig azon a szinten hozzák, mindig az a csoport, vagy azok az emberek, akiket az érint, vagyis ahol a döntésekre szükség van, miközben mindvégig szem előtt tartják a közösség általános alapelveit. Ha egy kérdés közvetlenül érinti Auroville minden lakóját, akkor azt a népgyűlésen megvitatják.

Akármilyen szerveződési formák is alakulnának ki Auroville-ben a jövőben, nagyon valószínűtlen, hogy valaha is valamilyen kötött rendszerré válna. Lényegéből gyökerezően Auroville a szervezetépítés és a lebontás közötti egyensúlyt törekszik megtalálni; belső szerveződési formái ezidáig és ezután is igen sok változtatásban léteztek, emelkedő és süllyedő, gyakran a megsemmisülésig süllyedő periódusokban. Ezek a formák mégis valamilyen állandóság partjai között maradnak. Heracleitos képét idézve; a folyó ugyanaz, ha a benne folyó víz állandóan cserélődik is.

További információk:

Unity Office Centre
Auroville
Tamil Nudu 605 101
I N D I A

Kilián Imre fordítása

A „ONE Earth” magazinból, A. Grainger, V. Martin és D. Wichenden írásainak felhasználásával.

Közösségi könyvespolc

Új kiadók figyelem!

Végre magyarul is szeretnénk néhány könyvet olvasni az alábbiak közül.

Vásárolható, megrendelhető:

The Teachers, 18. Garth Road, Bandor, Gwynedd, North Wales

Kleinsasser	For The Sake Of Divine Truth (By The Society of Brothers or Hutterites)
Kriyananda	Co-Operative Communities How To Start Them and Whay The Path
Kriyananda	Communes of Japan
Kusikari et al	The Indian Tipi: Its History, Construction and Use
aLaubin, R. and G.	The Kibbutz
Leon	Communes In The Counter Culture
Melville	Utopia
More	Seeking The Maste — A Guide To The Ashrams of India
Murray, M.	Communitistic Societies of the United States
Nordhoff	Strange Cults and Utopias of 19th Century America
Noyes	January Thawe
People at Blue	Mountain Ranch (About an American commune — recommended)
Percival, J. Peters	Living In The Past All Things Common (About the Hutterites)
Rabin, A. I., etc.	Pilgrim's Guide To Planet Earth Collective Education In The Kibbutz
Rexroth	Communalism
Rigby	Alternative Realities
Rigby	Communes In Britain
Rimmer	The Rebellion of Yale Marrat
Robertson	Oneida Community Profiles
Robertson	The Oneida Community: The Break-Up, 1876-1881
Rosen	Psychobable
Saunders, N.	Rural Resettlement Handbook
Sawtell, R.	Alternative England and Wales
Showalter	How To Convert A Company Into an Industrial CoOperative
Skinner, B. F.	Mennonite Community Cookbook
Spiro	Walden Two
Spiro	Sphere Cells and Surfaces (Relevant to dome building)
Stoehr	Children of the Kibbutz
Sundancer, E.	Kibbutz — Venture in Utopia
Thoreau	Free Love In America
Van Vogt, A.	Celery Wine (American commune — good)
Van Vogt, A.	Walden
Van Vogt, A.	The Anarchistic Colossus (All these Van Vogt titles are science fiction)
Van Vogt, A.	Children of Tomorrow
Van Vogt, A.	Pawns of Null-A
Van Vogt, A.	Wold of Null-A
Vernon, L.	Weapon Shops of Isher
Zborowski	Doctor In Rags (About the Hutterites - a novel)
	Life Is With People

Ezt a rovatot a Pálmaág katolikus bázisközösség szerkeszti, amely egy hang a sok és sokféle keresztény kisközösség közül.

Rovatunk jelképe, a pálmaág, Jézus virágvasárnapi bevonulásakor szerepel Máté és János evangéliumában. Az emberek pálmaágakat lengetve hozsannáztak: így számunkra az örömet, a dicsőítést, az imát jelképezi. Azután pedig ruháikkal együtt a pálmaágakat is a földre terítették a Jézust hordozó számára lába elé: így a teherhordozás, a kicsiség, a szolgálat szimbólumát látjuk benne.

Tőkés László már beszélhet. De a magyar katolikus nyilvánosság a mai napig is cenzúrázva van. Hiába oszlatták föl formálisan a pápi „béke” mozgalmat (a pártállammal való békés kollaborálás, azaz az Istennel való ellenségeskedés — vö. Jakab apostol levele 4,4 — mozgalmat), annak tagjai továbbra is betöltik egyházi pozícióikat. A bűnbánat az utóbbi év kelet-európai történései szerint könnyebben megy a kommunistáknak, mint a katolikus vezetőknek. Rovatunk néhány olyan írást is közöl, amely az utóbbi hónapokban nem jelenhetett meg a katolikus sajtóban.

Bizonyára lesznek, akik keménynek találják némelyik írás hangvételét. Ezek számára hadd idézzük Tőkés László 1989. augusztus 30-án (még a diktatúrában, az esélytelen kiállítás idején) írt nyílt levelének kifejezéseit az erdélyi református püspökökről és az „egyházú” lelkészekről: „Krisztus ügyének bürokrata elárulói”, „a 'püspökök' szervilis kiszolgálói”, „testületi bábok”, „a bibliai 'szennyfolt' (Judás 12) pecsétjét magán hordozó (püspöki) körlevél”, „hivatali visszaélés”, „a Tőkés László elleni 'főpapi' vád a 'gonoszság' (És 5,23) kiáltó példája”, „jogorzó (És 5,7) hatalmaskodók (Jer 5,31)”, „a farizeusok elleni 'jajokat' (Mt 23) szemléltető püspökök”, „törvénytelen egyházvezetők még törvénytelenebb rendelkezései” ...

(1989. november)

IGEN szomorú, amikor egy egyházi vezetőség megtagadja a hitvallóit, sőt együttműködik az egyházüldözőkkel. Most, amikor ez — Tőkés László esetében — nem nálunk (nem Magyarországon és nem a katolikus egyházban) történik, merünk szolidárisak lenni. De ne felejsük el, hogy az utóbbi negyven évben pontosan ez zajlott nálunk is és a templomba járó hívők — félelemből és „egyháziasságból” — nem álltak ki az üldözöttek mellett. (A templomokból elmaradók egy része talán éppen ezért, néma tiltakozásból maradt el!) Azon kevesek, akik nem mentek el, hanem kiálltak a hitvallók mellett, maguk is üldözöttekké, eretnekséggel vádoltakká lettek az egyházban. Mi, katolikusok, képmutatók vagyunk, amikor támogatjuk a Tőkés László püspökének szóló fölhívást, hogy ne üldözze egyházát, mert a magunk hasonló bűneit még nem bántuk meg. Csak a külső politikai változásnak köszönhetjük, hogy némiképp enyhült az az elnyomás, amit a magyar katolikus egyházvezetés a saját egyházában művel. Miközben a világi sajtó beszélhet a kisemberek szenvedéseiről és a hatalmasok bűneiről, az egyházi sajtó nem tart bűnbánatot, hanem továbbra is kicenzúrázza a prófétai szót.

Szmirnai szent Polikárp levele (a mai magyar katolikus egyházhoz)

(Ókeresztény írók III.198-204.o. részletei — a mai magyar helyzetre alkalmazó betoldások zárójelben)

Polükarposz és presbytertársai Isten (Hunniban) levő egyházának; Isten és Jézus Krisztus bőséges irgalma és békéje legyen veletek.

Urunk Jézus Krisztusban fölöttébb örvendeztem veletek, mert az igaz szeretet megvalósítóit befogadtátok, ahogyan illett is, elkísértétek azokat, akiket a szenteknek kijáró láncokra vertek, mely láncok az Istentől és Urunktól valóban kiválasztottak diadémjai. ...

Aki Urunkat halottaiból feltámasztotta, feltámaszt bennünket is, ha akaratát teljesítjük és parancsait követjük, szeretjük amit ő is szeretett, ha tartózkodunk minden igazságtalanságtól, kapzsiságtól, harácsolástól, megszólástól, hamis tanúskodástól. A rosszért rosszal ne fizessetek, ökölcsapásért ökölcsapással, szidalomért szidalommal. Emlékezzetek rá, mit mondott az Úr: ne ítéljetek, hogy meg ne ítéltessetek! Bocsássatok meg, hogy ti is bocsánatot nyerjete, irgalmazzatok, hogy nektek is irgalmazzanak! Boldogok a szegények, s akik üldöztetést szenvednek igaz mivoltukért, mert övék Isten országa. ...

Kövessétek az Úr példáját, megingathatatlanul a hitben, az egymás iránti testvéri szeretetben, egyesülve Isten tetszésének keresésében, szolgáljátok egymást az Úr szelídségében, senkit meg ne vessetek. Ha jót tehettek, el ne mulasztátok, mert az adakozás megment a haláltól. Vessétek alá magatokat **egymásnak**, legyen kifogástalan életformátok a pogányok előtt, hogy jó tetteitekért dicsérjenek titeket és ne káromolják az Urat köztetek. Jaj annak, aki miatt az Úr nevéért káromolják. ...

Nagy a szomorúságom azok miatt, akik (mindenféle rendű-rangú hivatalos egyházi vezetők) nálatok, mert nem ismerték fel, milyen tisztséget kaptak. (Az üldözött szenteket nem fogadták be, sőt maguk is részt vettek elítélésükben — bár ezáltal éppen önmaguk fölött mondtak ítéletet. Gőgjükben semmibevették a testvériséget, alattvalói magatartást követeltek. Hivatások tömegét taszították el a világi hatalom igényei, a maguknak engedelmességet követelő gőg és a

celibátus emberi parancsa miatt. Minden figyelemztetést az eretnokség rágalmaival némítottak el, nyilvános bűneiket nem bánták meg. Az egyház pénzét a kultusz épületeire és a felsőklérus kényelmére fordították, nem a szegényeket tartották az egyház kincsének s nem méltatták figyelemre Urunk parancsát: „Irgalmat akarok, nem istentiszteletet!” Sok szomorú tényt sorolhatnék még, de inkább példának állítom elétek a Filippi egyházat, ahol a megtévedt egyházi vezető nem maradhatott meg tisztségében.) ... Figyelemztetek titeket, tartózkodjatok az anyagiak szeretésétől, legyetek tiszták és őszinték, tartózkodjatok minden rossztól. Ha valaki ezekben a dolgokban nem tudja megőrizni magát, hogyan tudja ezeket másoknak hirdetni? Aki nem tartózkodik az anyagiasságtól, az a bálványimádással is bepiszkolja magát és már szinte pogánynak számít, mint aki nem ismeri az Úr ítéletét. ... Nagyon bánkódom hát miattuk. Bár csak megadná nekik az Úr az igazi megtérést, (hogy ne várjanak a 75 éves korhatárig, hanem az egyház iránti szeretetből most azonnal hivatalosan is mondjanak le látszólagos tisztségükről. Ez tisztulására szolgálna az egyháznak és nagy öröme a mennybéli angyalokkal együtt mindannyiunknak.)

Józanok legyetek ezen a téren is, az ilyeneket ne tekintsétek ellenségeiteknek, hanem mint szenvedő tagokat és megtévedteket hívjátok vissza, hogy egész testetek üdvözljön. Ezzel önmagatok építését szolgáljátok. ...

Isten építsen benneteket a hitben és igaz voltokban és minden szelídségben, haragtól mentesen és türelemben, nagylelkűségben és tűrésben, tisztaságban; adjon nektek részt szentjei között és nekünk is veletek együtt, s mindenkinek, akik hinni fognak Urunk Jézus Krisztusban és Atyjában. Imádkozzatok az összes szentekért. Imádkozzatok a fejedelmekért, az üldözökhöz és titeket gyűlölőkért is, hogy gyümölcsötök nyilvánvaló legyen mindenki előtt és tökéletesek legyetek öbenne.

... Urunk Jézus Krisztus kedvességében éljete együtt mindenkivel, aki csak hozzátok tartozik.

A „Jézusi emberséget az egyházban!” kezdeményezés javaslata

„A Lélek arra küldött, hogy szabadulást hirdessek a raboknak, az elnyomottaknak!”

(L4,18)

A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1961 márciusában körlevélben egyházilag is elítélte az akkor állami bíróság elé állított kb. százhusz papot. Ezzel kezdődött el az az időszak, amikor a magasklérus maga is részt vett az egyház üldözésében. Még 1986 októberében (már a Paskai-korszakban) is püspökkari körlevél támogatta a katonaságmegtagadók bebörtönzöt.

Azok az egyházi vezetők (püspökök, békepapok), akik akár cinkos némasággal részt vettek ebben az egyházüldözésben, csak egy módon gyógyíthatják az általuk okozott szakadást: azzal, hogy nyilvános bűnbánattal, a 75 éves kort meg nem várva, **lemondanak** tisztiségeikről!

„Irgalmat akarok, nem kultuszt!”

(Mt12,7)

A pécsi székesegyház belső díszítésére a közelmúltban 30 kg aranyat kentek föl. Hogyan imádkozhatunk ebben a templomban képmutatás nélkül az irgalmasságot, adást kívánó Jézushoz? Általában a magyar katolikus magasklérus az utóbbi évtizedekben az egyház anyagi eszközeit ellenőrizhetetlenül kezeli és elsősorban a kultuszra fordítja.

A nyugati egyházfejedelmeknek a segítők elosztásakor előnyben kellene részesíteniük a harmadik világ egyházainak szociális munkáját a magyar műemlékvédelemmel szemben! A magasklérus a pénzügyeket helyezze a teljes egyházi **közösség nyilvánosságának ellenőrzése** alá! Nyugati egyházi adományt csak karitatív célra fogadjunk el!

„Ne szólítsatok senkit atyának, tanítónak, mert ti mind testvérek vagytok!”

(Mt23,8-10)

Ne viselkedjünk alattvalóként az egyházban! Ne maradjon benne táptalaja az uralkodásnak! Legyünk bátrak akár a börtön és az egyházi rágalom vállalásáig, legyünk adakozóak akár a szegénység vállalásáig, hogy az egyház be tudja tölteni küldetését a nyomorgók és elnyomottak segítségében!

Az egyházi sajtó még mindig egy szűk uralkodó magasklérus szigorú cenzúrája alatt van. Kérünk, segítsd az egyházi közösség belső közlési szabadságát azzal, hogy elolvasás után továbbadod másoknak ezt a javaslatot.

Javaslat a polgári szolgálatra jelentkezőket fogadó bizottság továbbfejlesztésére

1.) A bizottságban ne vegyenek részt olyan vezető beosztású katolikus papok, akik mindmáig nem tiltakoztak az 1986. októberi püspökkari körlevél ellen, amely szerint „a katonai szolgálat kötelezettségét nem lehet elutasítani” (Újember 1986. nov. 2.)!

Aki ugyanis ezzel a — máig vissza nem vont — püspökkari körlevéllel egyetért, az nemcsak a jézusi tanítással áll szemben, hanem nyilván nem helyesli a polgári szolgálatot, azaz a katonáskodás elutasítását lehetővé tevő törvényt sem.

Akik — akár csak hallgatásukkal — megtagadták a szolidaritást a börtönben levő katolikus katonaságmegtagadókkal, azok nem alkalmasak a katolikus egyház képviselőtére!

2.) **Nem helyes a katolikus felekezetet előnyben részesíteni** (hogy csak katolikus pap legyen jelen), mert a polgári szolgálatot választók közt nincsenek többségben a katolikusok és éppen ennek a felekezetnek a hivatalos vezetősége nyilatkozott a katonaságmegtagadás ellen.

3.) Továbbmenve, egy keresztény nem kényszeríthet senkit katonáskodásra, tehát eleve nem is vállalhat részt olyan bizottság munkájában, amelynek feladata a „nem megfelelően” indokló katonaságmegtagadók visszakényszerítése a hadseregbe.

Keresztények csak a **társadalmi nyilvánosság képviselői** közt vegyenek részt a bizottság ülésén, segítségre és óvásra készen figyelve nem csupán a polgári szolgálatot választó fiatalokat, hanem elsősorban éppen a bizottság munkáját.

Ilyen és csak ilyen értelemben jó lenne, ha minden ülésre meghívnának egy **hitéért börtönt viselt** katonaságmegtagadót.

4.) Még tovább menve, érthetetlen, hogy a **polgári** szolgálatot választók lelkiismereti indítékai felől végső soron egyszemélyben egy **katonai** parancsnok dönt (aki ráadásul még egy meghallgatás erejéig sem találkozik velük).

5.) Végül, ha egyszer a társadalom létrehozott egy polgári szolgálatot, amelyet társadalmi hasznosságban és nehézségben egyenlőnek tekint a katonáskodással, akkor **nincs szükség a választás indítékainak vizsgálatára.**

Hiszen elvileg a társadalom nem jut nagyobb értékhez és a hadköteles nem visel nagyobb nehézséget akkor sem, ha visszakényszerítik a hadseregbe. (Gyakorlatilag egy „kényszerkatoná” hasznossága kisebb, lelki terhelése sokkal nagyobb, mintha a maga választotta polgári szolgálatot végezhetné.)

Tehát a bizottság ne az indítékokat bírálja felül, hanem **csupán felvilágosító szerepe legyen**, hogy a fiatalok minden szükséges információ birtokában, megfontoltan dönhessenek.

Kire szavazzunk?

Szükséges egy hatalomtól független erkölcsi testület!

*Javaslat „Emberiségmentő Front”
létrehozására*

Sokan a magyarországi válság megoldását az újonnan megválasztott politikai vezetéstől remélik. De a válság lényege nem gazdasági ill. politikai, hanem sokkal mélyebb természetű és nem is magyar vagy kelet-európai, hanem emberiség szintű. Ezért az emberiségnek szüksége van egy válságkezelő intézményre. Hozzuk létre ennek magyar nemzeti intézményét, s javasoljuk ezt a többi nemzeteknek is. Tehát az Országgyűléshez és a helyi tanácsokhoz hasonlóan válasszuk meg az Emberiségmentő Front Magyar Csoportját.

1.) Az emberiség három legsúlyosabb gondját: az Ökológiát, az Igazságosságot és a Békét össze kell kapcsolni, mert e három közül bármelyiknek a hiánya lehetetlenné teszi a másik kettőt is. Egyszerűen fogalmazva:

— a nyomorgók a létükért folytatott harcban nem tudják kímélni a környezetet,

— a nyomor könnyen kiválthatja a kétségbeesett erőszakot;

— az erőszak a gyengék kizsákmányolásához vezet,

— az erőszak vakon és mérhetetlenül rombolja a környezetet is;

— a környezetpusztulás nyomort teremt,

— a környezetpusztítás már maga erőszak mások élettere ellen.

Ennek megfelelően nem egy közeli vagy távoli katasztrófáról van szó, hanem egy jelenlegi katasztrófa-helyzetről: a naponta éhenhaló negyvenezer gyermek, a krónikus és tömeges nyomor, a szüntelenül folyó üldözések és háborúk, a sokmillió környezeti menekült szenvedéseit csak azért nem fogjuk föl katasztrófa-helyzetnek, mert mi az emberiség viszonylag békében és jólétben élő kisebbségéhez tartozunk.

2.) Ezt a három összefüggő problémát csak Emberiség szintű gondolkodással lehet hatékonyan kezelni, mert az igazságtalanság, az erőszak és a környezetrombolás egyaránt ezen a szinten folyik. Tehát ennek nemzeti intézmény-rendszere csak része egy Emberiségmentő Frontnak. (A Front szó semmiképpen nem erőszakos eszközökre, hanem a katasztrófa-helyzetre utal.)

Az Emberiségmentő Front kapcsolódik az ENSZ-hez, de nem a kormányok kapcsolata, s nem a kormányok diplomatáiból áll, hanem a társadalmak által kifejezetten erkölcsi, békítő, tanácsadó, nevelő feladatra népszavazással választott emberekből, és független a kormányoktól is. Létrejöttét talán nem teszik lehetetlenné a kormányok, ha a Frontnak semmiféle eszköze nincs a nyilvánosságon kívül.

3.) Az Emberiségmentő Front Magyar Csoportja (nemzeti intézménye) legyen

— a lehető legmagasabb szintű (mint pl. az Alkotmánybíróság),

— a gazdaságtól, a kormánytól, az erőszak-szervektől független,

— szabad még a meghozott törvények bírálataira is,

— független az egyházaktól is, mert ezek inkább megosztják mint egyesítik az emberiséget,

— sőt a nemzeti érdekek fölé kell emelkednie,

— ne legyen semmilyen kényszerítő lehetősége, hatósági jogköre,

— viszont jelentéseket, ajánlásokat, figyelemztetéseket adna a törvényhozás, a kormány, a minisztériumok, a nagyvállalkozások, a pártok— és legelső sorban a társadalom felé,

— más országok Emberiségmentő Front Csoportjával együtt azon népek felé is,

— mert az igazság nyilvánossága, az egymás problémáinak megértése és átérzése, az önnevelés, példaadás és nevelés ér a legtöbbet a válság kezelésében,

— legfőbb eszköze a tömegkommunikáció, a nyilvánosság, ezekben minden lehetőséget megkap (azaz főmúsortidőben, a legnagyobb példányszámú lapokban, gyakran és ingyen teheti közzé az akármennyire is érdekekbe ütköző, gyakran nem népszerű véleményeit).

4.) Kb. tíz tagját s ezek helyetteseit, egy vagy két évre

— népszavazással kell megválasztani,

— első sorban erkölcsi tartásuk, életpéldájuk és békítő-nevelő személyiségük alapján,

— emberiségben érző független személyeket, akik nem töltenek be vezető funkciót pártok-

"A hegyre épült
város el nem
rejtethető"

Mt 5,14

ban, egyházakban, iparágban, s nem tagjai a kormányoknak vagy erőszakos szervezeteknek,

— fizetést csak a hivatalos létminimumot kapják (különben hitelüket vesztenék),

— viszont a Csoport működéséhez szükséges anyagi feltételeket, könyvtárat, adatbázist, kommunikációs és közlekedési lehetőségeket, titkársági személyzetet nagyon magas szinten.

5.) A csoport Ülései és jegyzőkönyvei nyilvánosak. Semmiképpen nem sajátíthatják ki a kapott hivatást, minden hasonló elhivatottságot érző ember javaslatával foglalkozniuk kell, s annál a napirendi pontnál őt a tanácskozásba meg kell hívni.

KÖNYVEINK

Bulányi György:
Keressétek az Isten Országát

Végre megjelenhet ez a több mint ezer oldalas szentírásmagyarázat. Különlegessége a szintetizáló módszer, amelyet hallatlan munkaigényessége miatt nagyon ritkán választanak az ezegeták. A szintetizáló szentírásmagyarázat egy-egy témához az összes arról szóló részt kikeresés és együtt, szintézisben magyarázza.

A szerző piarista szerzetes, a Bokor katolikus bázisközösség alapítója. A KIO (Keressétek az Isten Országát) a főműve. Lényege, hogy Jézus tanítását és életét minden mástól függetlenül, tisztán önmagában tekinti, csak a négy evangéliumra támaszkodik.

A mű öt könyvből áll: I. Honnan jött? (Mit mondott Jézus Isten világáról); II. Miért jött? (Mit mondott Jézus saját küldetéséről); III. Az Út (Jézus szerint nekünk mit kell tennünk, hogyan kell élnünk?); IV. Nem fogadtuk be (Jézus élete); V. Az Ország (Mit mondott Jézus az Isten Országáról, a Sátán országáról és az evilági országról?). Szentírási helymutató, tárgymutató, görög szavak mutatója, belső kereszthivatkozások mutatója teszi a KIO-t jól használható kézikönyvvé. Ára 420 Ft.

Páter Bulányi

(Szerk: Szakolcai Lajos, Új idő könyvek, 1989. Ára 100 Ft)

Az első hazai könyv Bulányi Györgyről: interjú életéről, egyházi (lezáratlan) perének dokumentumai és válogatás írásából.

Bulányi György:
**Egyházrend —
Erény-e az engedelmisség?**

(Egyházfórum Könyvei 3., Luzern, 1989. Ára 80 Ft)

Erény-e az engedelmisség? Egyházi berkekben furcsán hat megkérdőjelezni egy erény erény voltát. De ha a háborús bűnösök perében közismertté vált mentegetőzésre gondolunk — "parancsra tettem" — akkor megérezhetjük, hogy ezt a kérdőjelet az engedelmeskedők által kiontott vér rajzolja földünkre. De hogyan épülhet föl a társadalom és az egyház engedelmisség nélkül? Erre válaszol a könyv másik tanulmánya egy alternatív egyházrend fölvázolásával, a jézusi küldetést megvalósítani képes egyház álmával. A könyv azonban mégsem utópia, mert mögötte a Bokor bázisközösség többévtizedes gyakorlati tapasztalatai állnak.

Mivel az állami és egyházi hatalom egyaránt az engedelmeskedtetésre épít, a könyv 1980-ban és 81-ben íródott két tanulmánya eddig nem jelenhetett meg. Súlyát mutatja, hogy ennek ellenére — kéziratként — foglalkozott vele már a Hittani Kongregáció is, ami nemigen történt meg más írással századunkban. Bulányi Györgynek, a Rákosi rendszer életfogytiglani börtönre ítélt, a Magyar Katolikus Püspöki Kar pedig megfosztott a nyilvános papi működés jogától, ez az első megjelent könyve. A svájci egyházi kiadó megtette, amit az egyházi hivatalok elmulasztottak: hogy a védekezés lehetőségét megadják a vádlottnak.

Mindhárom könyv megrendelhető: Mohos László, H-1158 Budapest, Thököly u. 74.

flr hänge

EA 1.

Reinhold Kowal '88

H A R M A D I K

P A R T

POSTACÍMÜNK:

H-1124 BUDAPEST
Németvölgyi út 120.

MEGJELENIK: TAVASSZAL — NYÁRON — ŐSZEL — TÉLEN

MEGVÁSÁROLHATÓ: ÚJSÁGÁRUSOKNÁL ÉS
POSTAHIVATALOKBAN

ELŐFIZETÉS: FÉL ÉVRE (2 szám): 138 Ft.
EGY ÉVRE (4 szám): 276 Ft.

Készpénzzel: — bármely hírlapkézbesítő postahivatalban
— a Posta Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(H-1900 BUDAPEST XIII. Lehel utca 10/a)

Postautalványon vagy átutalással :
Postabank Rt. 219-98636
021-02799 pénzforgalmi jelzőszámon

Előfizetés külföldről:

- 1.) Nyugalmazott szocialista országok a saját postájukon keresztül
- 2.) Konvertibilis valuta közvetlenül utalható
a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat
(H - 1339 Budapest Pf. 149) számlájára:
Magyar Nemzeti Bank (H - 1850 Budapest) KULTÚRA 024/7, vagy forduljon a Kultúra külföldi terjesztőjéhez.

*Előfizetőink publikációs joggal rendelkeznek. — Hogyan érvényesül ez?
Írásod elküldésekor mellékelj tömör ismertetést is. Ezután két eset lehetséges:
— **Publikálásra alkalmasnak tartjuk.** Ekkor a megjelentetés után honoráriumot
fizetünk.*

*— **Nem kívánjuk közzétenni.** Ekkor írásod információs tárunkba kerül, az ismertetést pedig közöljük. A kéziratok másolatai postai úton kölcsönözhetőek. Ha 50 ilyen igény befut, akkor újra megfontoljuk a közzétételt és csak különlegesen indokolt esetben állunk el ettől. Indokunkat közzétesszük a Harmadik Partban.*

Ha pénztárcád megengedi és közösséget érzel a Harmadik Parttal, akkor akár
ÖRÖKRE IS MEGKAPHATOD

A Harmadik Part alapítványt ötezer forinttal vagy többel támogatók örökre megkapják a Harmadik Partot. (A támogató vagy a lap élte végéig)
Az alapítvány céljára fordított összeg a SZJA adóalapjából levonható. Erre szolgáló elismervényt küldünk.

ALAPÍTVÁNYUNK TÁMOGATÁSÁRA ÁTUTALÁS TELJESÍTHETŐ:
Harmadik Part Alapítvány 222 - 13224

A Harmadik Partban olyan HIRDETÉSEKET KÖZLÜNK, amelyek nem ütköznek főbb értékeinkkel. Környezetbarát termékeket, emberséges szolgáltatásokat kedvezményes áron hirdetünk. Tájékoztatás: 185 - 93 - 39

ICM PART

TELJESÉGGYEL ÉRTENŐ 1. SZÁM 1990. TAVASZ. ÁRA: 45 Ft

CONTENTS

- 4 BARTOS Tibor
SCRAMBLE FOR THE TITANIC
The two lectures, delivered at the Budapest School of Applied Arts Management Course, use this quotation from the London Times, May 1989, to prove that buying the ticket for a Western-style market-economy is sure to end in a bad trip, while hitching up East European countries in an ox-cart may offer better chances.
- 19 SÍPOS (S) Gyula
A SPECIFIC RULE OF SOCIAL PROGRESS
(Derived from Ice-Cone-Licking)
- 20 Amory LOVINS
SAFE ENERGY
„It's like when an elephant dies in your home, and you have to have a spare one of a thousand megawatts ready to move out the cadaver.”
- 35 RÓZSA Sándor
CAR! MY CAR! MY ONLY LOVE!
(Letters from Cologne)
„Gentlemen travel by train.”
- 38 GYÖRGY Lajos
A Chapter from the History of Censorship
How we could (not) publish the news of the Alternative Nobel Prize?
- 39 NEWS & MOVES
- 45 dr. GRESPIK László
SUSPICION UNFOUNDED?
An impeachment in the name of the Biosphere and the Voks Humana Movement
- 48 DEMOKRACY WITHOUT AIER?
Mothers' Message to Our Mr. Politicians
- 50 GÁSPÁR Csaba László
ON THE WAY TO EMMAUS WITH TARKOWSKI
This film is the drama of gaining belief...
- 56 Tatsuo MOTOKAWA
RAW-FISH SCIENCE, HAMBURGER-SCIENCE
- 60 HALÁSZ Tünde
BEYOND THE LANGUAGE
- 62 Carl ROGERS
THIS IS ME
Neither Bible, nor prophets, neither Freud, nor science, nor God can prevail over my personal experiences.
- 68 AUROVILLE
Snapshots of an Indian öko-village
- 75 COMMUNITY BOOKSHELF
- 76 PALM LEAF
(pages of the Catholic Base Group)
- 77 A Letter by St. Polycarpus of Smyrna
(to the Hungarian Catholic Church of today)
- 78 An initiative: Christ's Humanity into the Church!"
- 78 Proposal for the redevelopment of the committee receiving recruits of civilian service
- 79 Vote for who?
Moral authority independent of political powers needed
- 80 Catholic Basis Community
SHRUB recommends three books

This number is coloured
 by the graphics of RAVADITS Kornél